

UNIVERSAL INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

Vol. 1 No. 5 (2024):

ISSN: 3060-4540

ResearchGate

<https://universaljournal.uz/index.php/jurnal/index>

TAHRIRIYAT KENGASHI

Bosh muharrir

Abdutilibov Muhridin Zuhridin o'g'li

Bosh muharrir o'rinbosari, texnik muharrir

Xusanov Saydulloxon

TAHRIRIYAT A'ZOLARI:

01.00.00 – Fizika-matematika fanlari	PhD. J. Ziyoviddinov PhD. X.Qo'shaqov
02.00.00 – Kimyo fanlari	k.f.d., dots. N.X.To'xtaboyev
03.00.00 – Biologiya fanlari	b.f.d., prof. N.A.Xo'jamshukurov b.f.d., prof. A.K.Xusanov b.f.n., dots. F.M.To'xtaboyeva b.f.n., dots. A.A.Imirsinova PhD. Sh.A.Tashbayev PhD. M.Sh.Jaynaqov PhD. G'.G'ulomov PhD. G.O.Akbarova PhD. D.B.Turabekova PhD. B.Azimov PhD. F.S.Xudoynazarov PhD. M.B.Mavlyanov
05.00.00 – Texnika fanlari	PhD. F.Yuldashev
06.00.00 – Qishloq xo'jaligi fanlari	t.f.d., prof. B.M.Rasulov
07.00.00 – Tarix fanlari	t.f.d., dots. S.Hoshimov
08.00.00 – Iqtisodiyot fanlari	i.f.n., dots. D.Nurmatov
09.00.00 – Falsafa fanlari	PhD. X.Xolmirzayev
10.00.00 – Filologiya fanlari	f.f.d., prof. B.Raxmonov PhD. U.B.Raxmonov
11.00.00 – Geografiya fanlari	g.f.d., dots. A.Isayev PhD. Z.Temirov
13.00.00 – Pedagogika fanlari	PhD. U.T.Shoabduraximova PhD. A.Abdullayeva
19.00.00 – Psixologiya fanlari	p.f.d. prof. M.Xalimova

Rasmiy sayt: www.universaljurnal.uz

Telegram manzil: https://t.me/universal_jurnal

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan davlat ro'yxatidan o'tkazish raqami: № 245196

GOST 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari asosida bo'lishini to'liq ta'minlash maqsadida, Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi o'rnatilgan tartibda raqam taqdim etildi asosan davriy nashrlarini ISSN tartib raqami bilan belgilash uchun qo'yidagi raqam taqdim etildi: **ISSN - 3060-4540**

© Jurnalda berilgan materiallarning mazmuni va haqqoniyligiga mualliflarning o'zlari javobgardirlar.

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://doi.org/10.3060/4540)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 06.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR
CROSSREF (OAK BAZA)
ZENODO
OPEN AIRE
EUROPUB
RESEARCHGATE (OAK BAZA)
SJIF

Xoshimova Umida Talat qizi

Nizomiy nomidagi TDPU ning mustaqil tadqiqotchisi

Uzbekistan

umidaxoshimova08@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0002-2295-6903>

AMALIY SAN'AT DARSLARIDA TALABALARNING MANTIQUIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHNING BADIY TA'LIM NAZARIYASI VA AMALIYOTDAGI HOLATI

Annotatsiya: Pedagogika oliy o'quv yurtlarida falsafa, etika, estetika, mantiq, psixologiya, matematika va boshqa fanlardan saboq beriladi. Lekin ular har bir soha ixtisoslik fanlariga moslashtirilgan tarzda o'qitilmaydi. Shu qatorda, mantiq fani barcha sohalar kabi pedagogika universitetlarida ham o'rgatiladi, lekin o'sha mutaxassislikni o'ziga xos tomonlari hisobga olinib o'rgatilishi lozim.

Аннотация: В педагогических вузах преподаются философия, этика, эстетика, логика, психология, математика и другие предметы. Но их преподавание не адаптировано к каждой области специализации. Кроме того, в педагогических вузах преподают науку логику, как и все направления, но преподавание этой специальности должно осуществляться с учетом ее особенностей.

Abstract: Philosophy, ethics, aesthetics, logic, psychology, mathematics and other subjects are taught in pedagogical universities. But they are not taught in a way that is adapted to each field of specialization. In addition, the science of logic is taught in pedagogical universities, like all fields, but this specialty should be taught taking into account its specific aspects.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, islohotlar, mantiq, badiiy tahlil, tafakkur, fikrlash qobiliyati, mantiqiy fikrlash, rivojlanish, ta'lim metodlari.

Ключевые слова: образовательная система, реформы, логика, художественный анализ, мышление, умение мыслить, логическое мышление, развитие, методы обучения.

Keywords: educational system, reforms, logic, artistic analysis, thinking, ability to think, logical thinking, development, educational methods.

Language: Uzbek

Citation: Xoshimova , U. (2024). ART EDUCATION THEORY AND PRACTICE OF STUDENTS' LOGICAL THINKING DEVELOPMENT IN APPLIED ART LESSONS. Universal International Scientific Journal, 1(5), 3–6. Retrieved from <https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/969>

Doi: [10.69891/3060-4540.2024.1.1.001](https://doi.org/10.69891/3060-4540.2024.1.1.001)

KIRISH

Respublikamiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ta'lim mazmunini umuminsoniy qadriyatlar va xalqimizning tarixiy-madaniy an'analari asosida tashkil etishga keng yo'l ochib berdi. Natijada ta'lim standartlari, o'quv dasturlari, darsliklarning yangi avlodi yaratildi. Ayni paytda ular takomillashtirilmogda, modernizatsiya qilinmogda. Komil inson g'oyasi – ham milliy, ham umumbashariy mohiyatga ega bo'lgan, odamzotga xos eng yuksak ma'naviy va jismoniy barkamollikni mujassam etgan, uni hamisha ezgulikka undaydigan olijanob g'oyadir.

Zamonaviy dunyoda bilimli, yuqori malakali aholi bir mamlakat uchun muvaffaqiyatning kaliti ekanligini e'tirof etgan rus jurnalist va yozuvchisi G.S.Petrovning ta'kidlashicha, Finlandiya ta'lim tizimida amalga oshirilgan islohotlar natijasida shuni ko'rish mumkinki, mamlakatda ta'limning sifatining yuqori darajaga qo'yilishi, mamlakatni bir zamonlar botib qolgan “botqog'i”dan qutilib chiqqaniga guvoh bo'lishimiz mumkin.[5;31]

Pedagogika oliy o'quv yurtlarida falsafa, etika, estetika, mantiq, psixologiya, matematika va boshqa fanlardan saboq beriladi. Lekin ular har bir soha ixtisoslik fanlariga moslashtirilgan tarzda o'qitilmaydi. Professor S.S Bulatov tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishlarida kompozitsiya, amaliy san'at, naqqoshlik, chizmatasvir, rangtasvir, san'at tarixi va boshqalar bilan birga tarix, oliy matematika, mantiq, falsafa, psixologiya, etika kabi umumkasbiy fanlar o'qitiladi. Lekin ularda umumkasbiy fanlar tasviriy va amaliy san'at fanlari bilan uyg'unlikda bog'lab o'rgatilmaydi.[2;5]

Shu qatorda, mantiq fani barcha sohalar kabi pedagogika universitetlarida ham o'rgatiladi, lekin o'sha mutaxassislikni o'ziga xos tomonlari hisobga olinib o'rgatilmaydi. Shuning uchun ham, tayyorlayotgan kadrlarimizda maxsus fanlar

bo'yicha mantiqiy fikrlash, mushohada yuritish yetarli darajada shakllanmogda deya olmaymiz. Bu holni oddiy savol-javoblardan ham bilib olishimiz mumkin. Badiiy iqtisoslikka yo'naltirilgan kadrlarning kasbiy sifatini yanada oshirish maqsadida o'quv rejadagi falsafaga ajratilgan soatlarning muayyan qismini mantiq faniga ajratilishi maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD

Mantiq- bu fikrlash haqidagi fan. Fikrlash bundan tashqari psixologiya, oliy nerv tizimi fiziologiyasi va boshqa sohalarning asosiy tshunchasi hisoblanadi. Xo'sh, nima sababli fikrlash mantiq faninig asosi hisoblanadi? Sababi, mantiq fikrlash tizimi va tafakkur rivojlanishi, asosiy qoidalari va metodlari, hamda asosiy qonunlarini o'rganadi.

Qomusiy olim Abu Rayhon Beruniy esa shunday deb yozadi: “Inson nutqqa ega bo'lgan va o'zining muxoliflari bilan dunyoviy va oxirat ishlari haqida bahs-munozara yuritganligi sababli o'z so'zlarida “mezonga” muhtoj bo'ldi. Gap o'z zoti bilan rostni ham, yolg'onni ham o'z ichiga olish ehtimoli borligidan mezon yordamida uni izchil tekshirish va shu yo'sinda uning shubhali yerini tuzatish kerak bo'lgan. Zeroki, bu bilan mubohasalarda so'zlardan tuzilgan sillogizmlarning kishini adashtiruvchi yolg'oni ham, haqiqatni ochuvchi rosti ham ayon qilingan. Inson shu mezonni topdi. Uni mantiq deyiladi”.[1;64]

Antik davrda mantiqqa “organon”, ya'ni bilimlarni asoslash quroli deb qaralgan bo'lsa, o'rta asrlar Yaqin va O'rta Sharq mantiqshunoslari uni “chin fikrni yolg'ondan ajratib ko'rsatuvchi tarozu” deb bilganlar.Abu Homid G'azzoliyning mantiqqa bag'ishlangan asarini “Al-qustas al-mustaqim”, ya'ni “to'g'ri tarozu” deb nomlanishi fikrimizni tasdiqlaydi. O'rta asrlar Yevropa mantiqshunoslari uni “kashfiyotlar qilish usuli” sifatida talqin qilganlar.

Nemis mantiqshunos olimi I.Kant esa mantiqni “kanon”, ya’ni fanlarni o’rganish qonunlarini beruvchi fan deb ta’riflagan. Mantiq ilmining fanlar tizimidagi o’rni va unda o’rganadigan masalalar doirasidan kelib chiqib, uni “propedeutika”, ya’ni boshqa fanlarni o’rganishga tayyorlovchi fan deb atash mumkin.[3;79]

Demak, mantiqni boshqa fanlarni o’rganishga tayyorlovchi fan deb qaraydigan bo’lsak, albatta, tasviriy san’at va amaliy san’at darslari jarayonida talabalarga tasviriy san’atni mantiq faniga bog’lagan holda o’tilishi maqsadga muvofiq bo’ladi desa bo’ladi. Amaldagi o’quv rejani ko’radigan bo’lsak, Mantiqqa Falsafa fani tarkibida 6 soat ajratilgan. Bu ajratilgan dars soati faqat 1 bosqich talabalariga tegishli. Qolgan bosqichlarda Mantiq faniga soatlar ajratilmagan. Achinarlisi, pedagogika universiteti “Professional ta’lim” fakulteti “Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” yo’nalishi talabalarining badiiy estetik komponentini rivojlantirishda mantiq faniga 4 yillik o’quv jarayonida bor yo’g’i 6 soatlik dars soati ajratilganidadir.

Mantiq va tasviriy san’atning o’zaro aloqadorligini tahlil etgan falsafa fanlari nomzodi, dotsent D.N. Demenov tadqiqotlariga ko’ra, badiiy jarayonda mantiqning mohiyati “buni shunday qilish kerak” yoki “boshqa yo’l bilan emas”, balki jarayonning o’zgaruvchanligiga qarab o’zgaruvchan bo’lishi mumkinligida ifodalanadi. U o’rganilayotgan san’atning ontologik, gnoseologik va aksiologik jihatlariga qarab farq qilishi mumkin. Mantiq badiiy taraqqiyot bosqichida har xil bo’lishi mumkin: makrodarajada badiiy jarayon- badiiy obrazlarning shakllanish mantig’iga; makro darajasiga – keng qamrovli badiiy uslublar va yo’nalishlarda mujassamlangan ko’plab formal yechimlar. Mantiq dunyoni ongli va ongsiz ravishda aks ettirish, shuningdek, san’atda o’z-o’zini namoyon qilish - ko’p qirrali badiiy jarayonning xilma-xilligining kichik bir qismidir.

D.N.Demenyov o’z tadqiqotlarida mantiq va tasviriy san’atning bog’liqligi haqida quyidagi fikrlarni bildiradi: “Estetik mantiq- rangdan

mantiqning umumiy qismi sifatida foydalanmoqda. Estetik mantiq- bu rassomda asarining shakl va mazmuni o’rtasidagi munosabatda ifodalanib, vaqt omili orqali o’zini namoyon qilish faoliyatidir. Bu mantiq badiiy jarayonning o’zgaruvchanligiga qarab o’zgaruvchan bo’lishi mumkin”. [6;74]

MUHOKAMA

Xo’sh, qanday qilib mantiqni Tasviriy san’atga bog’lab o’qitish mumkin degan savol yuzaga keladi. Albatta, bu o’rinli savoldir. Sababi, bu borada qandaydir yo’riqnoma yoki qo’llanma mavjud emas. Bu borada “Mantiq” yo’nalishida ko’p yillik tajribaga ega mantiqshunos olimning tavsiyalari, bilim, malaka va ko’nikmalaridan foydalanib, qo’llanma va dasturni tuzish mumkin.

Yanada chuqurroq mulohaza qiladigan bo’lsak, mantiqda keltirilgan terminlarni o’zgartirib, Tasviriy san’atga bog’lab bo’lmasligi aniq. Lekin, mantiqni misollar, masalalarsiz o’rganib bo’lmasligini inobatga oladigan bo’lsak, mantiqiy misollarni yoki savollarni Tasviriy san’atga bog’lasak bo’ladi.

Tafakkur ko’p qirrali jarayon bo’lib, uni turli xil tomonidan, xususan, mazmuni va shakli (strukturalari) bo’yicha, tayyor holda yoki kelib chiqishi va taraqqiyotida olib o’rganish mumkin. Bularning barchasi mantiq ilmining vazifasini tashkil etadi, uning turlicha metodlardan foydalanishiga, har xil yo’nalishlarga ajralishiga sabab bo’ladi.[4;9]

Tafakkurning ko’p qirrali hususiyatini inobatga olib, mantiqni qiyinchiliklarsiz tafakkurni ishlatgan holda Tasviriy san’atga bog’lasak bo’ladi. Misol uchun, T.Ismoilovning “Mantiq” fani bo’yicha ma’ruzalar matnidan foydalanadigan bo’lsak;

“Har bir kimyoviy element o’z atom og’irligiga ega”.

“Mis – kimyoviy element”.

Demak, “Mis o’z atom og’irligiga ega”. kabi misolni oladigan bo’lsak, biz misolni “kimyo” faniga moslashtirilganini tahlil qilishimiz mumkin. Endi, Tasviriy san’atga bog’lab ko’radigan bo’lsak;

“Tasviriy san’at — rangtasvir, haykaltaroshlik, grafikani birlashtirgan nafis san’at turi”.

“Leonardo da-Vinchining “Mona Liza” portreti Rang tasvirning noyob durdonasidir”.

Demak, “Leonardo da-Vinchining “Mona Liza” portreti Tasviriy san’at asari hisoblanadi” kabi ko`rinishda bo`ladi.

Yuqoridagi keltirilgan misollar tafakkur shakli. sh hollari mazmuni bo`yicha turlicha bo`lishiga qaramasdan, bir xil mantiqiy strukturaga ega. Har ikkalasida xulosani tashkil etuvchi tushunchalar xulosa chiqarish uchun asos bo`lib xizmat qilayotgan hukmlarda uchinchi bir tushuncha (birinchi misolda – « kimyoviy element », ikkinchi misolda – «Rang tasvir» tushunchasi) orqali bog`langan.

NATIJALAR

Har bir ixtisoslikka mantiqni shu fan yo`nalishi bilan bog`lab, uzviy aloqadorlikda o`qitish kerak. Buning uchun dars beruvchi mutaxassis rassom-faylasuf, amaliy san’at ustasi-faylasuf, tilshunos-logik, musiqashunos–logik, ximik–logik iqtisodlik tafsilotlarini yaxshi bilgan mutaxassis bo`lishi lozim. Shunda, o`qituvchi ustoz o`z talabasiga Amaliy san’atning qonun va kategoriyalarini amaliy bezak san’ati misolida teran tahlil qilib bera oladigan bo`la oladi.

Yana shu narsa ayon bo`lmoqdaki, tafakkurni ishga soladigan bo`lsak, yuqorida keltirilgan misollardan ko`plab foydalanishimiz va “Mantiq” fanini “Tasviriy san’at” faniga moslashtirgan holda dasturni, qo`llanmani tuzishimiz mumkin. Tuzilgan dastur va qo`llanmadan ushbu ta`lim yo`nalishida

tahsil olayotgan oliygoh talabalariga “Mantiq” fanini “Tasviriy san’at” faniga moslashtirilgan holda o`qitishimiz mumkin bo`ladi. Bu esa, ushbu oliygohda tahsil olayotgan talabalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatining yanada rivojlanishini kuzatishimiz, tafakkur qobiliyatining yuksalayotganiga va asarlarni mazmun – mohiyatini tahlil qilishda kuchli iqtidor bilan yondashishlariga guvoh bo`lishimiz mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko`rsatadiki, ta`lim tizimi rivojlangan mamlakatlarda tasviriy va amaliy san’at yo`nalishlarida mantiq fani tasviriy san’at va amaliy san’atga bog`lab dars jarayonlari tashkil etilgan va bu borada maqolalar yozilib, ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda.

XULOSA

“Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” yo`nalishi talabalariga mantiq fani nafaqat tasviriy san’at va amaliy san’at darslari jarayonida, balki muhandislik grafikasi yo`nalishida ham nuqtalarning fazoviy koordinatalarini belgilashda, binolarning inter`er va ekster`erini chizishda ham muhim bo`lak hisoblanadi. Bundan tashqari ushbu yo`nalish bitiruvchilari badiiy va amaliy ijod bilan shug`ullanishlari uchun mantiqiy tafakkurlari rivojlangan bo`lsa yaratgan san’at asarlari kolorit va serma`no yechimlarga ega kompazitsiyaga aylanishi mumkin. Hamda, mantiqiy fikrlashi rivojlangan talabalar tasviriy va amaliy san’at asarlarini mazmun mohiyati, ortida yashirilgan sir-asrorlarini falsafiy g`oya sifatida tahlil qilishadi.

ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Абу Райхон Беруний. Геодезия. Т., 1982. –Б.64
2. Булатов С.С, Соипова М.С. “Бадий тахлил тамойиллари”, “Фан ва технология” нашриёти, Т. 2016. Б. 5
3. Mamadiyeva N.X. Falsafa (Mantiq qismidan). O`quv uslubiy qo`llanma. – Т.: ToshDTU, 2021. В 79
4. Т. Ismoilov. “Mantiq” fani bo`yicha ma`ruzalar matni. Namangan Davlat universiteti – 2023. В. 9
5. G.Petrov. Oq nilufarlar yurtida. Inglizchadan N.Sultonmurodov tarjimasini. “Faktor press”. Toshkent 2021. В. 31
6. Д.Н.Деменёв. Кандидат философски хнаук доцент, О логике художественного процесса. Статья из рубрики "Философия и искусство"/2017. С. 74

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://doi.org/10.30604/2024.1.5)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 07.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR
CROSSREF (OAK BAZA)
ZENODO
OPEN AIRE
EUROPUB
RESEARCHGATE (OAK BAZA)
SJIF

Abduqaxxarov Murodilla Omonullo o'g'li

Respublika Shoshilinch Tibbiy yordam ilmiy marketing
Namangan filiali bolalar somatikasi bo'limi bo'lim mudiri
Uzbekistan

BOLALARDAGI ATIPIK PNEVMONIYA KASALLIGINING VUJUDGA KELISH SABABLARI VA UNI ZAMONAVIY TIBBIYOTDA SAMARALI DAVOLASH USULLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalardagi atipik pnevmoniyaning turli xil klinik ko'rinishlarini muhokama qiladi, ular engil yuqori nafas yo'llarining alomatlaridan tortib, og'ir nafas olish qiyinlashuvigacha. U atipik pnevmoniya tomonidan taqdim etilgan diagnostika muammolarini o'rganadi, klinik baholash, ko'krak qafasini ko'rish va laboratoriya tekshiruvlarining muhimligini ta'kidlaydi. Nihoyat, referat atipik pnevmoniyani davolashning joriy strategiyalarini muhokama qiladi, qo'llab-quvvatlovchi yordam, antiviral dorilar va antibiotiklardan to'g'ri foydalanish rolini ta'kidlaydi. Bolalardagi atipik pnevmoniya haqida to'liq ma'lumot berish orqali ushbu abstrakt ushbu murakkab holatni tushunishni kuchaytirish, klinik amaliyotga rahbarlik qilish va ta'sirlangan bolalar uchun yaxshi natijalarga erishishga yordam beradi.

Abstract: This article discusses the various clinical manifestations of atypical pneumonia in children, ranging from mild upper respiratory tract symptoms to severe respiratory distress. It explores the diagnostic challenges presented by atypical pneumonia, emphasizing the importance of clinical assessment, chest imaging, and laboratory testing. Finally, the abstract discusses current management strategies for atypical pneumonia, emphasizing the role of supportive care, antiviral drugs, and appropriate use of antibiotics. By providing a comprehensive overview of childhood atypical pneumonia, this abstract will help increase understanding of this complex condition, guide clinical practice, and improve outcomes for affected children.

Аннотация: В статье рассмотрены различные клинические проявления атипичной пневмонии у детей: от легких симптомов со стороны верхних дыхательных путей до тяжелой респираторной недостаточности. В нем исследуются диагностические проблемы, связанные с атипичной пневмонией, подчеркивая важность клинической оценки, визуализации органов грудной клетки и лабораторных исследований. Наконец, в аннотации обсуждаются современные стратегии лечения атипичной пневмонии, подчеркивая роль поддерживающего лечения, противовирусных препаратов и надлежащего использования антибиотиков. Предоставляя всесторонний обзор атипичной пневмонии у детей, этот реферат поможет лучше понять это

сложное состояние, стать руководством для клинической практики и улучшить результаты лечения больных детей.

Kalit so'zlar: jamiyat tomonidan orttirilgan pnevmoniya, bolalar, epidemiologik jarayon, pnevmoniya, bronxiolit, Polimeraza zanjiri reaksiyasi (PCR) testi

Key words: community-acquired pneumonia, children, epidemiological process, pneumonia, bronchiolitis, Polymerase chain reaction (PCR) test

Ключевые слова: внебольничная пневмония, дети, эпидемиологический процесс, пневмония, бронхиолит, полимеразная цепная реакция (ПЦР).

Language: Uzbek

Citation: Abduqaxxarov, M. (2024). CAUSES OF ATYPICAL PNEUMONIA IN CHILDREN AND METHODS OF EFFECTIVE TREATMENT IN MODERN MEDICINE. Universal International Scientific Journal, 1(5), 7–10. Retrieved from <https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/1070>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13362598>

KIRISH

O'pkaning jiddiy infeksiyasi bo'lgan pnevmoniya, ayniqsa, yosh bolalarning sog'lig'ini tashvishga solmoqda. An'anaga ko'ra, bakterial pnevmoniya bolalar nafas yo'llari infeksiyalari manzarasida ustunlik qiladi. Biroq, so'nggi yillarda, tipik bakteriyalardan tashqari boshqa agentlar keltirib chiqaradigan atipik pnevmoniya bilan o'zgarish yuz berdi va tobora kengayib bormoqda. Ushbu o'zgarish tibbiyot xodimlari uchun diagnostika va terapevtik qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Bolalardagi atipik pnevmoniya o'ziga xos klinik ko'rinish bilan ajralib turadi, ko'pincha bakterial pnevmoniya bilan bog'liq klassik simptomlardan chetga chiqadi. Uning qo'zg'atuvchisi, birinchi navbatda, viruslar, diagnostika va davolashda nozik yondashuvni talab qiladigan turli xil qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Atipik simptomlar va tipik bakterial pnevmoniyadan farqli qo'zg'atuvchisi bilan tavsiflangan atipik pnevmoniya bolalar populyatsiyasida tobora ko'proq tashvishlanmoqda. Ushbu referat bolalardagi atipik pnevmoniya haqida umumiy ma'lumot berishga qaratilgan bo'lib, uning sabablari, klinik ko'rinishi, diagnostikasi va davolashiga e'tibor qaratiladi.

Bolalarda pnevmoniyaning umumiy bakterial sabablari dolzarb bo'lib qolsa-da, atipik pnevmoniya, xususan, respirator sinsitial virus (RSV), gripp va adenoviruslar kabi viruslar keltirib chiqaradigan pnevmoniya tobora kengayib bormoqda. Qo'zg'atuvchining bunday o'zgarishi

ko'pincha engilroq simptomlarni o'z ichiga olgan, ammo asoratlarni keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan noyob klinik ko'rinishlarga olib keldi.

ASOSIY QISM

Atipik pnevmoniya, bakterial hamkasbidan farqli o'laroq, ko'pincha viruslar, jumladan:

Respirator-sinsitial virus (RSV): bronxiolit va pnevmoniyaning keng tarqalgan sababi, ayniqsa chaqaloqlar va yosh bolalarda.

Gripp: Grippning mavsumiy epidemiyasi atipik pnevmoniyaning muhim holatlariga, ayniqsa, sog'lig'i yomon bo'lgan bolalarda olib kelishi mumkin.

Adenoviruslar: Bu viruslar, ayniqsa, yosh bolalarda va immuniteti zaif bo'lganlarda pnevmoniyani o'z ichiga olgan bir qator nafas olish kasalliklarini keltirib chiqarishi mumkin. Parainfluenza viruslari, inson metapnevovirusi va rinoviruslar ham bolalarda atipik pnevmoniyaga hissa qo'shishi mumkin.

Atipik pnevmoniya ko'pincha bakterial pnevmoniyaga qaraganda turli xil belgilar bilan namoyon bo'ladi. Bularga quyidagilar kiradi:

- Atipik pnevmoniya bakterial pnevmoniya bilan bog'liq yuqori isitma, titroq va tez nafas olish emas, balki doimiy yo'tal, engil isitma va charchoq kabi kamroq og'ir belgilar bilan namoyon bo'lishi mumkin.
- Semptomlar ko'pincha sovuqqa o'xshash ko'rinish bilan boshlanadi, jumladan, burun oqishi, tomoq og'rig'i va tiqilishi, pastki

nafas olish yo'llari tutilishiga o'tishdan oldin sodir bo'ladi.

- Atipik pnevmoniyaning og'irligi juda katta farq qilishi mumkin, yengil, o'z-o'zidan cheklanadigan kasallikdan kasalxonaga yotqizishni talab qiladigan og'ir nafas olish qiyinlashuvigacha bo'lishi mumkin.

Bolalarda atipik pnevmoniya diagnostikasi boshqa nafas yo'llari kasalliklari bilan bir-biriga mos keladigan alomatlar tufayli qiyin bo'lishi mumkin.

To'liq anamnez olish va fizik tekshiruv simptomlar, jiddiylik va xavf omillarini baholash uchun juda muhimdir. Ko'krak qafasi rentgenogrammasi pnevmoniya belgilarini aniqlashga yordam beradi, ammo topilmalar bakterial pnevmoniyadagi kabi dramatik bo'lmasligi mumkin. Balg'am madaniyati va tezkor antigen testlari o'ziga xos virusli patogenlarni aniqlashi mumkin, ammo bu testlar ko'pincha yosh bolalarda ishonchsizdir. Polimeraza zanjiri reaksiyasi (PCR) testi virusli DNK yoki RNKni aniqlay oladi va aniqroq tashxis qo'yadi.

Atipik pnevmoniyani davolash, birinchi navbatda, simptomlarni boshqarish va asoratlarni oldini olishga qaratilgan qo'llab-quvvatlovchi yordamga qaratilgan: To'g'ri dam olish va suyuqlik iste'mol qilish tiklanish uchun juda muhimdir. Antibiotiklar: Ikkilamchi bakterial infeksiyaga shubha bo'lmasa, antibiotiklar odatda atipik pnevmoniya uchun ishlatilmaydi.

Profilaktika hal qiluvchi component hisoblanib, atipik pnevmoniyaning oldini olish juda muhim, ayniqsa zaif bolalarda:

- Emlash: Gripp va pnevmokokkka qarshi emlashlar jiddiy kasalliklarning oldini olishda yuqori samara beradi.
- Qo'l gigienasi: Viruslar tarqalishini kamaytirish uchun qo'llarni tez-tez va yaxshilab yuvish zarur.
- Nafas olish tomchilari bo'yicha ehtiyot choralari: yo'tal va aksirishni ro'molcha yoki tirsak bilan yopish yuqishni minimallashtirishi mumkin.

MUNOZARALAR

Bolalarda atipik pnevmoniyaning tarqalishi respiratorli infeksiyalarning dinamik xususiyatini ta'kidlaydi. Virusli etiologiyalar tomon bu o'tish diagnostika va davolashga nozik yondashuvni, shuningdek, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan asoratlar haqida xabardorlikni oshirishni talab qiladi. Ushbu munozara kelajakdagi tadqiqotlar va klinik mulohazalar uchun asosiy yo'nalishlarni ta'kidlaydi:

Atipik pnevmoniyani boshqa nafas yo'llarining kasalliklaridan ajratishda klinik ko'rinish va ko'krak qafasining tasviriga tayanish ishonchsiz bo'lishi mumkin. Tez molekulyar testlar va keng tarqalgan virusli patogenlar uchun PCR diagnostikasi kabi diagnostika vositalari bo'yicha keyingi tadqiqotlar erta aniqlash va boshqarishda inqilob qilishi mumkin. Aniqroq va foydalanuvchilarga qulayroq diagnostika vositalarini ishlab chiqish, ayniqsa resurslar cheklangan sozlamalar uchun, o'z vaqtida va to'g'ri davolanishni ta'minlash uchun juda muhimdir.

Qo'llab-quvvatlovchi yordam davolashning asosiy yo'nalishi bo'lib qolsa-da, turli virusli patogenlar uchun antiviral dorilarning samaradorligini yanada chuqurroq o'rganish kerak. Antibiotiklarni nazorat qilish antibiotiklardan keraksiz foydalanishning oldini olish, mas'uliyatli antimikrobiyal amaliyotlarni targ'ib qilish va antibiotiklarga chidamlilik rivojlanishini minimallashtirish uchun juda muhimdir.

Bolalardagi atipik pnevmoniyaning uzoq muddatli oqibatlarini, shu jumladan potentsial o'pka oqibatlarini va surunkali nafas olish kasalliklarini rivojlanish xavfini yaxshiroq tushunish uchun tadqiqotlar zarur. Uzoq muddatli ta'sirni tushunish atipik pnevmoniyani boshdan kechirgan bolalar uchun doimiy boshqaruv strategiyalarini ma'lum qiladi va uzoq muddatli natijalarni optimallashtiradi.

Ota-onalar va tarbiyachilar bilan nafas olish yo'llari infeksiyalarining o'zgaruvchan tabiati va tez tibbiy yordam ko'rsatishning ahamiyati haqida aniq va aniq muloqot qilish juda muhimdir.

Oilalarni atipik pnevmoniyaning dastlabki belgilari va profilaktika choralari haqida bilim bilan mustahkamlash erta aralashuvni yaxshilash va natijalarni optimallashtirish imkonini beradi.

NATIJALAR:

Kasallikning kuchayishi: Tadqiqotlar doimiy ravishda bolalarda, ayniqsa yosh guruhlarda atipik pnevmoniya bilan kasallanishning ortib borayotganini ko'rsatadi. Viruslar, xususan, RSV, gripp va adenoviruslar ko'plab sharoitlarda an'anaviy bakterial sabablardan ustun bo'lib, atipik pnevmoniyaning asosiy sabablari hisoblanadi. Maxsus virusli patogenlarning tarqalishi mavsumiy ravishda o'zgarib turadi, qish oylarida RSV eng yuqori cho'qqisiga chiqadi va gripp epidemiyasi ma'lum davrlarda sodir bo'ladi.

Atipik pnevmoniya ko'pincha bakterial pnevmoniyaga qaraganda kengroq simptomlar bilan namoyon bo'ladi, jumladan yo'tal, engil isitma va charchoq kabi engil alomatlar, shuningdek, burun oqishi va tiqilishi kabi yuqori nafas yo'llarining belgilari. Uning og'irligi juda xilma-xil bo'lishi mumkin, ba'zi holatlar tezda hal qilinadi, boshqalari esa nafas olish qiyinlashuvi tufayli kasalxonaga yotqizishni talab qilishi mumkin.

Hidratiya, dam olish va antipiretiklarni o'z ichiga olgan qo'llab-quvvatlovchi parvarish ko'pincha simptomlarni boshqarishda va atipik pnevmoniyadan tiklanishga yordam beradi. Grippga

qarshi oseltamivir kabi antiviral dorilarning samaradorligi o'ziga xos virusga va davolash vaqtiga qarab o'zgaradi. Atipik pnevmoniya uchun kasalxonaga yotqizish darajasi, ayniqsa, sog'lig'i yomonlashgan chaqaloqlar va bolalarda ortib bormoqda.

Umuman olganda, so'nggi tadqiqotlar bolalarda atipik pnevmoniyaning keng tarqalganligi va murakkabligini ta'kidlaydi. Diagnostika vositalarini takomillashtirish, davolash strategiyalarini optimallashtirish va rivojlanayotgan respirator infeksiyaning yukini minimallashtirish uchun samarali profilaktika choralari ishlab chiqish uchun qo'shimcha tadqiqotlar talab etiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, atipik pnevmoniya muhim rol o'ynagan bolalar respirator infeksiyalarining rivojlanayotgan manzarasi doimiy tadqiqotlarni, innovatsion diagnostika strategiyalarini va bemorlarning natijalarini yaxshilash uchun birgalikdagi sa'y-harakatlarni talab qiladi. Klinik ekspertiza, jamoat salomatligi tashabbuslari va davom etayotgan ilmiy tadqiqotlar kombinatsiyasi orqali biz atipik pnevmoniyani yaxshiroq tushunishimiz, oldini olishimiz va davolashimiz, bolalarning salomatligi va farovonligini ta'minlashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O. A. Gorbich Atipik pnevmoniya bolalik davridagi muhim muammo hisoblanadi EE "Belarus davlat tibbiyot universiteti"
2. Trubnikov, G.V. Polyakova, I.G., Butakova, L.Yu kasalxonaga yotqizish bosqichida: retrospektiv diagnostika bo'yicha atipik (mikoplazma va xlamidiyal) infeksiyalarni hisobga olgan holda klinik xususiyatlar / G.V.Polyakova, I. Butakova // Yangi Sankt-Peterburg tibbiyot gazetasi. – 2010. – 1-son (51). – 59–63-betlar.
3. Arnold, F. V. va boshqalar. Jamiyat tomonidan olingan pnevmoniyadagi atipik patogenlarning dunyo bo'ylab istiqboli / F. V. Arnold va boshqalar. // Amerika nafas olish va jiddiy tibbiy yordam jurnali. – 2007. – jild. 175, No 10. – B. 1086–1093.
4. Capelastegui, A. va boshqalar. Aholiga asoslangan tadqiqotda jamiyat tomonidan olingan pnevmoniya etiologiyasi: etiologiya va bemorning xususiyatlari, parvarishlash jarayoni, klinik evolyutsiya va natijalar o'rtasidagi bog'liqlik / A. Capelastegui va boshqalar. // BMC yuqumli kasalliklari. – 2012. – jild. 12, № 1. – 134-bet.
5. Korppi, M. Heiskanen-Kosma, T., Kleemola, M. Mycoplasma pneumoniae sabab bo'lgan bolalarda jamiyat tomonidan olingan pnevmoniya insidansi: birlamchi tibbiy yordamda istiqbolli, aholiga asoslangan tadqiqotning serologik natijalari / M. Korppi, T. Heiskanen-Kosma, M. Kleemola // Respirologiya. – 2004. – jild. 9, No 1. – B. 109–114.

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://doi.org/10.30604/2024.1.5)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 10.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR
CROSSREF (OAK BAZA)
ZENODO
OPEN AIRE
EUROPUB
RESEARCHGATE (OAK BAZA)
SJIF

Jo'raxo'jayeva Sayyora Dedamirza qizi

Yangiqo'rg'on tumani 21-o'rta maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Uzbekistan

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MATEMATIKAGA OID MANTIQUIY MUSHOHADA YURITISH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematikaga oid mantiqiy mushohada yuritish faoliyatini rivojlantirish xususida so'z boradi. Ma'lumki, boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quv-bilish faoliyatini tashkil qilish metodlari bu - o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyat usullari bo'lib, bu faoliyat orqali yangi bilimlar, malakalar va ko'nikmalarga erishiladi, kelgusida matematika faninig yuqori bosqichlari uchun kerakli bilim zahirasini to'plash imkonini beradi. Beriladigan savollar o'quvchilarning fikrlashini faollashtirish uchun ularni voqea-hodisalar va faktlarni taqqoslashga, solishtirishga, ularni ajratish yoki guruhlashga, ular orasidagi bog'lanishlarni izlashga undaydi. Buning uchun, masalaga muammo sifatida yondashish, muammoni qo'yish, yetishmaydigan ma'lumotlarni izlash va ilmiy gipotezalarni shakllantirish, gipotezalarni tekshirish va muammoli vaziyatga oid yangi bilimlarga ega bo'lish kabi bosqichlarni amalga oshirish kerak. O'quv-bilish faoliyatini tashkil qilish metodlarining bir necha turlari mavjud. O'quvchilar bilim oladigan manbalar bo'yicha: og'zaki, ko'rsatmali, amaliy metodlar bo'lib, ularni dars jarayonida qo'llashning qulay usullari tavsiya etilgan.

Аннотация: В данной статье речь идет о развитии деятельности логического наблюдения учащихся младших классов по математике. Известно, что методы организации обучения и учебной деятельности на начальных уроках математики – это методы совместной деятельности учителя и учащихся, благодаря которым приобретаются новые знания, умения и навыки, в дальнейшем математика позволяет накопить необходимые знания для высших ступеней науки. С целью активизации мышления учащихся задаваемые вопросы побуждают их сравнивать, противопоставлять, разделять или группировать события и факты, искать связи между ними. Для этого необходимо подойти к проблеме как к проблеме, поставить проблему, найти недостающую информацию и сформулировать научные гипотезы, проверить гипотезы и получить новые знания о проблемной ситуации. Существует несколько видов методов организации учебной деятельности.

По источникам, из которых обучаются студенты: рекомендуются устные, инструктивные, практические методы, удобные способы их использования в ходе урока.

Abstract: This article deals with the development of the activity of logical observation of elementary school students in mathematics. It is known that the methods of organizing learning and learning activities in elementary mathematics classes are the methods of joint activities of the teacher and students, through which new knowledge, skills and abilities are gained, in the future mathematics allows you to accumulate the necessary knowledge for the higher stages of science. In order to activate students' thinking, the questions asked encourage them to compare, contrast, separate or group events and facts, and look for connections between them. To do this, it is necessary to approach the problem as a problem, pose a problem, search for missing information and formulate scientific hypotheses, test hypotheses and gain new knowledge about the problem situation. There are several types of methods of organizing educational activities. According to the sources from which students learn: oral, instructive, practical methods, convenient ways of using them in the course of the lesson are recommended.

Kalit so'zlar: metodlar, analiz, sintez, taqqoslash, kuzatish, tajriba, amaliy kompetensiyalar, ilmiy izlanish metodlari, standart talablari, masala, ifoda, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik. mustaqil ish, idrok, xotira, tafakkur, tasavvur, nutq.

Ключевые слова: методы, анализ, синтез, сравнение, наблюдение, опыт, практические компетенции, методы научного исследования, стандартные требования, проблема, выражение, критическое мышление, творчество. самостоятельная работа, восприятие, память, мышление, воображение, речь.

Keywords: methods, analysis, synthesis, comparison, observation, experience, practical competencies, scientific research methods, standard requirements, problem, expression, critical thinking, creativity. independent work, perception, memory, thinking, imagination, speech.

Language: Uzbek

Citation: Jo'raxo'jayeva , S. (2024). DEVELOPMENT OF LOGICAL OBSERVATION ACTIVITY OF PRIMARY CLASS STUDENTS ABOUT MATHEMATICS. Universal International Scientific Journal, 1(5), 11–16. Retrieved from <https://universaljournal.uz/index.php/jurnal/article/view/1084>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13368603>

KIRISH

O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida maktab ta'lim tizimidagi boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun zamonaviy talablar doirasida mavjud metodika va texnologiyalarni boyitish va yangilash bo'yicha yo'nalishlar dolzarbligi ortib bormoqda. Bu boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ularning yosh xususiyatlariga mos matematik bilish usullarini takomillashtirish vazifasini qo'yadi. Shuning uchun ham, ilm-fan sohasidagi ustuvor yo'nalishlarni aniq belgilab olishimiz zarur. Ilm-fan sohasida fundamental va innovatsion tadqiqotlar uchun maqsadli grant mablag'larini ajratish mexanizmini tubdan qayta ko'rib chiqish kerak. Shuningdek, o'quvchilarning matematikadan bilimini oshirish, matematik fikrlash qobiliyatini o'stirish, bilish faolligini oshirish, hisoblash

malakalarini rivojlantirishga qaratilgan matematik modellashtirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Ta'limni barcha bosqichlarida matematika fanini o'qitish tizimini yanada takomillashtirish, pedagoglarning samarali mehnatini qo'llab-quvvatlash, ilmiy-tadqiqot ishlarining ko'lamini kengaytirish va amaliy ahamiyatini oshirish, xalqaro hamjamiyat bilan pedagoglarning samarali mehnatini qo'llab-quvvatlash, ilmiy-tadqiqot ishlarining ko'lamini kengaytirish va amaliy ahamiyatini oshirish, xalqaro hamjamiyat bilan aloqalarni mustahkamlash shuningdek 2017 — 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha matematik tasavvurlarni shakllantirish, matematik tasavvurlarni shakllantirish, matematika fanini o'qitish sifatini oshirish, matematika faniga ixtisoslashtirilgan maktablar faoliyatini rivojlantirishni nazarda tutiladi.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilar bilish faoliyati butun ta'lim-tarbiyaviy jarayonining ajralmas qismi bo'lib, u o'quvchilarni matematika fanini o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini oshishiga yordam beradi. Ularni tarkibiga analiz va sintez usullari ham kiradi. Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda analiz va sintez metodlari turli xil shakllarda namoyon bo'ladi. Masalan, masalalar yechish usuli, matematik tushunchalar, xossalarni o'rganish usuli va tadqiqot usullarini ko'rsatish mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ilmiy tadqiqot metodlari – bu qonuniy bog'lanishlarni, munosabatlarni, aloqalarni o'rnatish va ilmiy nazariyalarni tuzish maqsadida ilmiy axborotlarni olish usullaridir. O'quvchilarga egallangan bilim, o'quv va malakalarni turli xil sharoitlarda qo'llanishga o'rgatishni o'qitishning maxsus masalasi sifatida qarash kerak. Bu o'quvchilarni dastlabki tayyorgarligiga qaratilgan ishning boshlanishidir.

Bu esa o'quvchilarning qobiliyatlarini o'stirishdek dolzarb muammo bilan uzviy bog'liqdir. S.Aloxonovning fikricha, boshlang'ich sinflardanoq, o'quvchilarda tevarak atrofdagi buyum va predmetlarni solishtirish, taqqoslash, voqea va hodisalarni kuzatish, ularning o'xshashlik va farq tomonlarini, belgilarin ajrata olishni uddalash kabi tahlil, umumlashtirish, abstraktsiyalash kabi qobiliyatlari ko'rina boshlaydi. Rivojlanayotgan ta'lim haqida gapirganda ish faqat bilish qobiliyatlarini (idrok, xotira, tafakkur, tasavvur, nutq,) rivojlantirishdangina iborat, deb o'ylash xato fikrdir. Shunday ekan, matematikani chuqur o'rganish, uni hayotiy misollarga qo'llash, xotira va tafakkurni shakllantirib qolmay, balki o'quvchilarda chidamlilik, matonat, mehnat qilish, qiyinchiliklarni yengish kabi ko'nikmalarni shakllantirib boradi. U mehnat qilishga odatlanish va fikrini mustaqil ifoda etish kabi extiyojni tarbiyalash bo'yicha doimiy sistemali ishlash uchun imkon beradi, tafakkur qilish va mehnatni to'g'ri tashkillash, diqqatni jamlash, aniq fikrlashni talab

qiladi. L.O'rinboeva muallifligidagi 3-sinf darsligida masalalar boshda mudim vazifani ham bajaradi. V.P.Ruchkinaning ta'kidlashicha, o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, masalani tahlil qilish qilish, umumlashtirish, berilganlar va izlanayotganlar orasidagi bog'lanishlarni payqash, kerakli qonuniyatlarni bog'lagan xolda yechim yo'lini izlashga tomon fikrlash jarayonini ochib berish abstraktsiyalash va aniqlashtirish, qaralayotgan hodisalar orasidagi mavjud bog'lanishlarni ochib berish malakasini o'stiruvchi foydali vosita ham bo'ladi.

Matematika fani mavjud moddiy dunyodagi narsalarning fazoviy formalari va ular orasidagi miqdoriy munosabatlarni o'rganish jarayonida "ilmiy izlanish" metodlaridan foydalanadi.

Ularni tarkibiga analiz va sintez usullari ham kiradi. Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda analiz va sintez metodlari turli xil shakllarda namoyon bo'ladi. Masalan, masalalar yechish usuli, matematik tushunchalar, xossalarni o'rganish usuli va tadqiqot usullarini ko'rsatish mumkin. O'quvchining fikrini yo'nalishiga ko'ra metodlardan analiz va sintez masala yechish jarayonida bir birini to'ldiradi, va alohida bir analitik –sintetik usulni hosil qiladi. Berilgan murakkab masalani analiz yordamida bir nechta sodda masalalarga ajratish mumkin. Sintez yordamida bu sodda masalalardan butun bir masalani hosil qilish mumkin.

Ma'lumki, matematika fanini o'rganadigan obyekt materiyadagi narsalarning fazoviy shakllari va ular orasidagi miqdoriy munosabatlardan iboratdir. S.Alixonovni aytishicha bu shakllar orasidagi miqdoriy munosabatlarni aniqlash jarayonida matematiklar izlanishning ilmiy metodlaridan vosita sifatida foydalanadilar. Analiz metodi orqali fikrlashda o'quvchi quyidagi savolga javob berishi kerak: "izlanayotgan noma'lumni topish uchun nimalarni bilish kerak?". Analiz metodi psixologik nuqtai nazardan: butunlardan bo'laklarga tomon izlsh metodi sifatida qaraladi. Fikrlashning analiz usulida har bir qadamning o'z

asosi bor bo'ladi, ya'ni har bir bosqich bizga ilgari ma'lum bo'lgan qoidalarga asoslanadi.

NATIJALAR

Boshlang'ich sinf matematika darslarida qo'llaniladigan analiz va sintez bu- ikkinchi bosqich amallar hisoblanadi.. Bu fikrlashning usullari nafaqat ilmiy-tadqiqot usuli, o'quv materialini o'rganish usullari sifatida, o'quvchilarning tafakkurini o'zlashtiruvchi jarayon sifatida ham namoyon bo'ladi.

Bu metodlar ikki xil shaklda, ya'ni filtr shaklida va sintez orqali qo'llaniladi. Birinchi shakldagi analizda masalani yechayotgan kishi tasodifiy ravishda yechish usulini izlab birin-ketin mavjud usullarni qo'llab ko'radi. Sonlarni birliklariga ajratishda va ularni bir butun yozishda ilmiy izlanish metodlarining analiz va sintez qismidan foydalaniladi.

Eng kichik va eng katta bir xonali, ikki xonali, uch xonali va to'rt xonali sonlarni raqamlar ko'rinishida yozing;

- bitta minglik, yettita yuzlik, yettita o'nlik, beshta birlikdan qanday son hosil qilinadi? Javob: 1775
- uchta minglik, to'rtta yuzlik, beshta o'nlik, ikkita birlikdan qanday son hosil qilinadi? Javob: 3452
- beshta minglik, oltita yuzlik, to'qqizta o'nlik, uchta birlikdan qanday son hosil qilinadi? Javob: 5693
- sakkizta minglik, beshta yuzlik, oltita o'nlik, uchta birlikdan qanday son hosil qilinadi? Javob: 8563
- oltita minglik, to'rtta yuzlik, yettita o'nlik, ikkita birlikdan qanday son hosil qilinadi? Javob: 6472

Masala tahlilini uning savolidan, berilganlaridan ham boshlash mumkin. Shuni muhimki, yechish yo'llarini izlash maqsadga yo'naltirilgan mazmunda bo'lishi kerak, berilgan ma'lumotlar bo'yicha topish mumkin bo'lgan kattaliklar yechimga yordam beradimi yoki aksincha, masala savoliga javob berish uchun nimani bilish kerak - kabi savollar berilib boriladi.

Masalaning yechilishini tekshirib, yangi masala tuzish foydali, bu masala tarkibiga javob berilgan

sifatida, berilganlardan biri esa izlanayotgan sifatida kiradi.

Masalan, qaralgan masalani tekshirish uchun quyidagi masalani tuzish va yechish mumkin: «18 ta qiz bola va 13 ta o'g'il bola o'qiydigan sinf uchun har bir o'quvchiga 3 tadan daftar sotib olish kerak. 54 ta daftar sotib olishdi. Yana nechta daftar sotib olish kerak?» Bu masalaning yechilishini tushuntirishlar bilan amallar bo'yicha yozish mumkin:

- $18 + 13 = 31$ (bola) — sinfdagi o'quvchilar.
- $3 \cdot 31 = 93$ (d.) — shuncha daftar kerak.
- $93 - 54 = 39$ (d.) — yana shuncha daftar sotib olishadi.

Javob: 39 ta daftar.

Bolalar keyingi masalalarni mustaqil yechishda yechish usulini ularning o'zlarini tanlashadi. Ularni ma'lum yechish yulidan foydalanishga majbur qilish kerak emas. Ularning kuchlari yetadigan usuldan foydalanishsin. Universal usul yo'q. Ammo masalalarni taxlil qilishda o'qituvchi shuni unutmasligi kerakki, o'quvchi masalaning yechish yo'lini o'z mulohazalarida analiz bilan sintez birgalikda kelgandagina topa oladi, ya'ni masala ma'lumotlaridan kelib chidib, uning fikri izlanayotganga qarab boradi, izlanayotgandan esa berilganlarga boradi, va aksincha. Faqat shunday fikrlarning birgalikda borishi masala yechilishi jarayonini to'g'ri tashkil qiladi.

1-sinfda figuralar va ularning nomlari bilan dastlabki tanishtirish yakunlanishi kerak, bu ish atrofidagi moddiy narsalar, figuralarning tayyor modellari va tasvirlari yordamida bajariladi. O'quvchilarda sekin-asta figuralarni o'rganish sxemasi, ularning har bir figura xossalari o'zlashtirishlarini osonlashtiruvchi analiz va sintez qilish sxemalari tarkib topadi, ya'ni geometrik rivojlanishning eng yuqori bosqichiga o'tish amalga oshadi. Geometrik figuralarni taqqoslash va qarama-qarshi qo'yish usuliga ko'prok o'rin berish kerak. 1- sinfda o'quvchilar figuralar tuplamidan doiralarni, kvadratlar to'plamini, uchburchaklar to'plamini ajratadilar, 2-sinfda

ko'pburchaklar, turtburchaklar, 3-sinfda esa to'g'ri turtburchaklar tuplamlarini ajratadilar. 2- sinfdan boshlab figuralar xossalari, ular klassifikatsiyasi (tasnifi) aniqlashtiriladi. Figuralarni qarama qarshi qo'yishga va taqqoslashga (doyra — kupburchak, doyra — uchburchak va ko'pburchak.) katta e'tibor berish kerak. 2-, 4- sinflarda figuralar xossalari aniqlash uchun figuralar o'zaro joylashuvlari munosabatlaridan foydalanish samarali usul hisoblanadi. Geometrik materialni o'rganish 1-sinfdan boshlab o'quvchilarda induktiv tafakkur ko'nikmalari shakllanadi: eng sodda induktiv xulosalar chiqarish malakasi tarbiyalanadi. Bu bilan bir vaqtda deduktiv tafakkur ko'nikmalari rivojlanadi va foydalaniladi.

MUHOKAMA

Dastlab analiz tafakkur uslubi sifatida qaralib, butundan qismlarga o'tishni, sintez esa qismlardan butunga o'tish yo'li sifatida qaraladi. Keyinchalik analiz tafakkur uslubi sifatida qaralib, natijadan uni keltirib chiqargan sababga o'tishdan iborat tafakkur uslubi sifatida qaraladi.

Analiz tadqiqot uslubi sifatida tushunilib, son va o'lchov tushunchasiga tayanib, obyektning miqdoriy o'rganishdan iborat. Sintez obyektning sifatli xossalari o'rganishdan iborat tafakkur uslubidir. Konsentrlarni o'rganish jarayoni va ular ustida amallar, masalalar, va topshiriqlarni ishlash jarayonida sintez qiladilar va bilimlarni mustahkamlaydi.

Og'zaki hisoblash usullari ham, yozma hisoblash usullari ham amal xossalari va ulardan kelib chiqadigan natijalarni amallar hadlari bilan natijalari orasidagi bog'lanishlarni bilganlikka asoslanadi. Bu ularning o'xshashlik sifatleri bo'lsa, ularning farqli jihatlari ham bor. Quyida ikkala

hisoblash usulining bir-biridan farqlanadigan xususiyatlarini tahlil qilamiz:

Og'zaki hisoblashlarda hisoblashlar yozuvlarsiz, miyada bajariladi, bunda yechimlarni to'la yozish yoki dastlabki hisoblash usullarini tushintirib berish mumkin:

$$34+3=(30+4)+3=30+(4+3)=30+7=37$$

$$8+5=8+(2+3)=(8+2)+3=10+3=13$$

Yoki berilganlar va natijalarni yozish mumkin:

$34+3=37$ $8+5=13$ Yozma hisoblashda esa, ustun shaklda o'liklar va birliklar mos holda tagma-tag yoziladi:

Matematika boshlang'ich kursi taqqoslash usulining qo'llanilishi uchun katta imkoniyatlar ochib beradi: sonlami, ifodalar va sonlami taqqoslash; ikkita ifodani taqqoslash; masalalari taqqoslash va h.k

XULOSA

Qo'llanilayotgan har bir usul va tahlil qilish jarayonlari o'quvchilarni mustaqil fikrlash qobiliyatlarini oshirishga hizmat qiladi. Misollarni og'zaki ham, yozma ham bajarish mumkin. Imkon qadar shunday misollarni tanlash kerakki, o'quvchi bu misollarni har ikki xil hisoblash usulida bajarsin. Natijada bir xil son hosil bo'ladi. Bu bilan o'quvchining ham og'zaki, ham yozma hisoblash ko'nikmasi shakllanishiga imkoniyat yaratiladi.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilar bilan olib boriladigan mashg'ulotlarda kichik tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllanirish, kuzatish, tajriba, o'lchashlar, induksiya va deduksiya analiz va sintez muhim ahamiyatga egadir. Bunday topshiriqlarni bajarish orqali o'quvchilarda hayotiy turli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish kabi qobiliyatlar shakllanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'sarov.J. Matematika o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma .-FDU nusxa ko'paytirish bo'limi, 2020. – B 237 .
2. Jumayev.M.E.boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlari. - Toshkent:Yangi asr avlodi,2006. – B 256
3. Jumayev.M.E.boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlari. - Toshkent:Yangi asr avlodi,2006. – B 256
4. Matematika 2 – sinf [Matn]: darslik/ L.O'rinboyeva [va boshq.]. - Toshkent.. Respublika ta'lim markazi , 2021. – 192b
5. Matematika 3 – sinf [Matn]: darslik/ L.O'rinboyeva [va boshq.]. - Toshkent.. Respublika ta'lim markazi , 2022. – 192b

6. N.U.Bikbayeva. Matematika o'qitish metodikasi. Metodik qo'llanma. Toshkent. O'qituvchi nashryoti. 1996. 516 - B
 7. Gafurova, M. A. (2022). Improving Mental Skills Of Students By Analyzing And Solving Problems. Current Research Journal Of Pedagogics, 3(01), 40-44.
 8. Gofurova, M. A. (2020). Development of students' cognitive activity in solving problems. ISJ Theoretical & Applied Science, 1(81), 677-681.
 9. Sattorova.D. Matematika darslarida innovatsion metodlardan foydalanish// Ustozlar uchun, 2023, 40-son. – B.- 133
 10. Ручкина, В.П. Курс лекций по методике обучения математике в начальных классах. [Текст] : учебное пособие. / В.П. Ручкина, Г.П. Калинина, Г.В. Воробьева. – Екатеринбург :Издатель Калинина Г.П., 2009.
 11. Глаголева Ю.И. Математика. Тесты 4 класс: учебное пособие/ Москва: «Просвещение», 2019.
 12. Gofurova, M. A. (2020). Development of students' cognitive activity in solving problems. ISJ Theoretical & Applied Science, 1(81), 677-681.
- Gafurova, M. A. (2021). Developing Cognitive Activities of Primary School Students based on an Innovative Approach. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, 8(10), 236-242.

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://doi.org/10.30604/2024.1.5)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 10.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR
CROSSREF (OAK BAZA)
ZENODO
OPEN AIRE
EUROPUB
RESEARCHGATE (OAK BAZA)
SJIF

Nasrullayev Bexruz

School of Computer and Information Engineering
Inha University in Tashkent
Uzbekistan

bexruznasrullaev7787@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0005-5073-1877>

COMPUTER SCIENCE SCIENTIFIC APPROACHES

Abstract: This paper explores the scientific aspects of computer science. It begins by defining science and the scientific method, then delves into the connections between science, research, development, and technology.

Physics is often considered the gold standard in scientific theory (as noted by Popper, Carnap, Kuhn, and Chalmers), though few sciences reach that level of precision. When it comes to analyzing computer science, the current theories in the philosophy of science aren't particularly useful.

In computer science, a relatively new field, the focus of study is the computer—an ever-changing artifact that embodies ideas aimed at organizing knowledge and information about the world, including computers themselves.

Despite their distinctions, logic and mathematics form the core foundation of computer science.

Аннотация: В этой статье рассматриваются научные аспекты компьютерной науки. Она начинается с определения науки и научного метода, а затем углубляется в связи между наукой, исследованиями, разработками и технологиями.

Физика часто считается золотым стандартом в научной теории (как отмечали Поппер, Карнап, Кун и Чалмерс), хотя немногие науки достигают такого уровня точности. Когда дело доходит до анализа компьютерной науки, современные теории в философии науки не особенно полезны.

В компьютерной науке, относительно новой области, фокусом изучения является компьютер — постоянно меняющийся артефакт, воплощающий идеи, направленные на организацию знаний и информации о мире, включая сами компьютеры.

Несмотря на свои различия, логика и математика образуют основу компьютерной науки.

Annotatsiya: Ushbu maqola kompyuter fanining ilmiy jihatlarini o'rganadi. U fan va ilmiy uslubning ta'rifi bilan boshlanadi, so'ngra fan, tadqiqot va ishlanmalar va texnologiya o'rtasidagi aloqalarga kiradi.

Fizika ko'pincha ilmiy nazariyaning oltin standarti hisoblanadi (Popper, Karnap, Kuhn va Chalmers ta'kidlaganidek), ammo bir nechta fanlar bunday aniqlik darajasiga erishadilar. Kompyuter fanini tahlil qilish haqida gap ketganda, fan falsafasidagi hozirgi nazariyalar ayniqsa foydali emas.

Nisbatan yangi soha bo'lgan informatika fanida o'rganish predmeti kompyuter bo'lib, doimiy o'zgarib turadigan artefakt bo'lib, u dunyo haqidagi bilim va ma'lumotlarni, shu jumladan, kompyuterlarning o'zi ham tartibga solishga qaratilgan g'oyalarni o'zida mujassam etgan.

Turli xilligiga qaramay, mantiq va matematika informatika fanining asosini tashkil qiladi.

Keywords: Scientific technique, theory of science, and computer science.

Ключевые слова: Научная техника, теория науки и информатика.

Kalit so'zlar: Ilmiy texnika, fan nazariyasi va informatika.

Language: English

Citation: Nasrullayev , B. BELONGING THROUGH LINGUISTIC PLACE-MAKING IN CENTER-PERIPHERY CONSTELLATIONS . Universal International Scientific Journal, 17–26. Retrieved from <https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/1085>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13369213>

1. INTRODUCTION

Contrary to what the name might imply, computer science is not always clearly considered to be a "science." Being a relatively new field, computer science (CS) must be considered significantly different from "classic" sciences like physics, mathematics, and other sciences that have their roots in Greek philosophy.

Since computer science (CS) emerged in the contemporary era (the first electronic digital computer was constructed in the 1940s), it is inevitable that other sciences have existed in the background.

Numerous academic fields provide the foundation for computer science. As a result, learning computer science necessitates applying ideas from other disciplines. Theory and practice, general and specific abstraction and design are integrated in computer science.

A large number of sciences have emerged over the course of history, primarily due to the need for a more comprehensive understanding of our world, which is currently heavily dominated by reductionism, as well as the convenience and effectiveness of communication tools.

2. WHAT IS SCIENCE

The whole is more than the sum of its parts.
Aristotle, *Metaphysica*

2.1 DEFINITION OF SCIENCE

When we refer to "science," we really mean a variety of distinct fields. There are significant differences between the many sciences. Thus, it is impossible to define science in a straightforward or unambiguous way. For a number of potential classifications, see [1] and [2]. For example, linguistics and history are sometimes, though not always, listed as sciences.

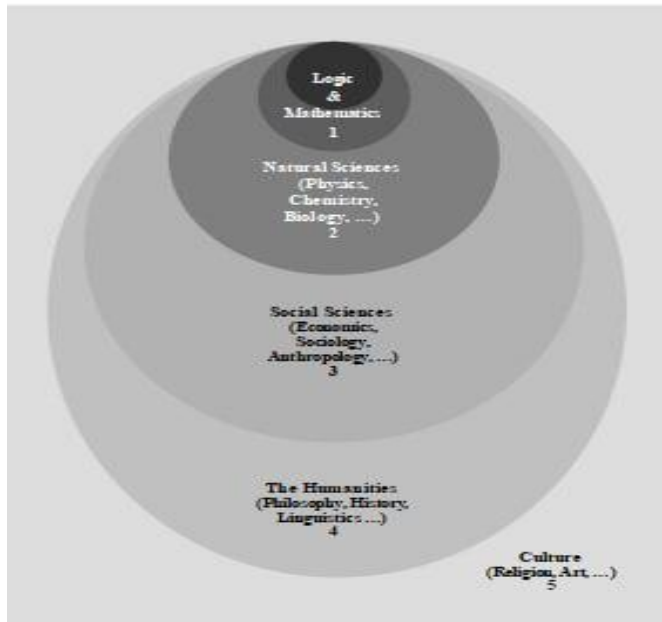
It is clear from the above figure's selected scheme that the sciences have certain domains of applicability. A significant component of all other sciences is logic and mathematics, which are the most exact and abstract sciences respectively. They are quite vital for Physics, less so for Chemistry and Biology, and as we move towards the outer reaches of our scheme, their importance diminishes even more.

Of course, logic is the foundation of all human knowledge and is found in philosophy as well as all branches of science.

One may compare the structure of Figure 1 to seeing through a microscope. We can access the innermost region by using the maximum resolution. Logic is employed as a tool for more than just drawing conclusions in the central region. In addition, it is the subject of the inquiry. Although there are many areas of mathematics that can be reduced to logic (Frege, Russell, and Whitehead), this reduction cannot be accomplished entirely.

The inner regions are listed as prerequisites for the outer ones at each stage of zooming out. Without challenging their fundamental principles, physics is the application of logic and mathematics as instruments. In this approach, knowledge about the underlying logic and mathematics is concealed from view. Similar to how Chemistry is a prerequisite for Physics, Physics is a hidden level within Biology, etc.

Figure 1's principal purpose is to schematically depict the relationships between the three major scientific disciplines—Mathematics, Natural Sciences, and Social Sciences—as well as the contributions to thought systems that the

Humanities represent.

In the end, the cultural environment permeates and absorbs all of human knowledge, whether scientific and speculative.

Table 1 Sciences, items and techniques

SCIENCE	OBJECTS	DOMINATING METHOD
	Simple	Reductionism (analysis)
Logic & Mathematics	Abstract objects: propositions, numbers, ...	Deduction
Natural Sciences	Natural objects: physical bodies, fields and interactions, living organisms ...	Hypothetico-deductive method
Social Sciences	Social objects: human individuals, groups, society, ...	Hypothetico-deductive method + Hermeneutics
Humanities	Cultural objects: human ideas, actions and relationships, language, artifacts...	Hermeneutics
	Complex	Holism (synthesis)

Logic and mathematics, the inner sciences, are the most fundamental and have the highest level of certainty. They have the simplest and most abstract investigation objects. They speak in the most official manner. They mostly rely on the inductive approach. It is crucial to note, therefore, that the fundamental concepts of both logic and mathematics have been taken from the language of everyday life and refined into a set of precise formulas and symbolic expressions through a fundamentally inductive process.

Unlike the preceding zone, the Natural Sciences region does not have an axiomatised theory. For many philosophers of science (Popper, Carnap, Kuhn, Chalmers, et al., 2004), physics is the ideal of science. It consists of both theoretical and empirical components, such as shorthand expressions for observed facts that are incorporated into the system as they prove useful, as well as pure mathematical formulas derived from "first principles." Not all theoretical physics is amenable to axiomatisation. For rather apparent reasons, experimental physics is even less so.

Popper refers to the dominant approach in the natural sciences as the "hypothetico-deductive method."

Sociology, anthropology, education, economics, and pedagogy are examples of social sciences. Humans are the examined object; they might be studied individually or in groups. Qualitative approaches are the mainstay of the social sciences. The goal is to characterise and comprehend phenomena (in the hermeneutic sense).

Figure 1 What is science?

Their methodology's quantitative elements are connected to statistical techniques.

The Liberal Arts (Humanities) comprise disciplines such as philosophy, history, linguistics, and others. Although there isn't much of a distinction between the humanities and social sciences, we may state that the former mostly take a qualitative approach and infrequently use statistical approaches.

A dynamic pattern seen at a particular moment is depicted in Figure 1. A equivalent model for the sciences of the Middle Ages, for instance, would change greatly. Or, to put it another way, culture is the flow that all sciences adhere to. That flow modifies the basis for all the sciences steadily, albeit very slowly.

2.1 SCIENCES ASSOCIATED WITH MULTIPLE FIELDS

As human civilisation and thought have developed simultaneously, new sciences have emerged that do not fit neatly into any of the previously stated classic categories (see Figure 1), but rather have elements in common with several of these.

An eclectic, multidisciplinary approach characterises many of the modern sciences. New sciences are increasingly searching quite wide for their questions and even their methodologies. It can be explained by the fact that communication between many scientific domains is now easier and more intense than it was in the past

For instance, computer science encompasses the study of artificial intelligence, which has its foundations in mathematics and logic but also makes extensive use of physics, chemistry, biology, and even psychology and medicine.

It appears like a fascinating paradigm shift is taking place:

We should, by the way, be prepared for some radical, and perhaps surprising, transformations of the disciplinary structure of science (technology included) as information processing pervades it. In particular, as we become more aware of the detailed information processes that go on in doing science, the sciences will find themselves increasingly taking a meta-position, in which doing science (observing, experimenting, theorizing, testing, archiving,) will involve

understanding these information processes, and building systems that do the object-level science. Then the boundaries between the enterprise of science as a whole (the acquisition and organization of knowledge of the world) and AI (the understanding of how knowledge is acquired and organized) will become increasingly fuzzy.

Allen Newell, Artif. Intell. 25 (1985) 3.

This holds the potential to become the new synthetic (holistic) worldview of the future.

3. THE TECHNICAL METHOD

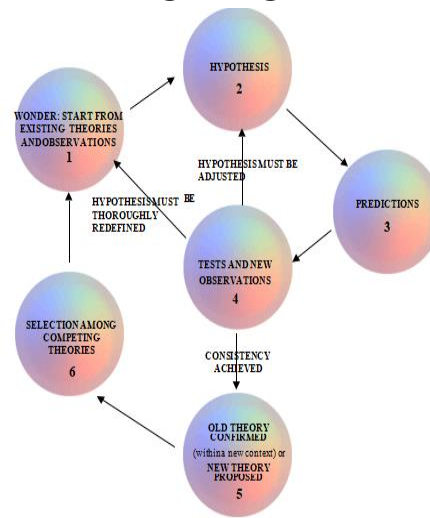

Figure 2 Diagram showing the hypothesis-deductive, iterative character of the scientific method

The logical framework that scientists employ to find solutions to the problems posed by science is known as the scientific method. Scientific theories are created by the scientific process, which also produces scientific meta-theories, or theories about theories, as well as the theories that are used to create the instruments, algorithms, and other tools that are used to construct theories. This is how the basic version appears (also refer to Figure 2):

First: Frame the inquiry in terms of the body of information that already exists (theories and observations). Either a novel question that can be answered by existing theories (which is typically the case) or a question that necessitates the development of a new theory can be addressed.

Second: Create a hypothesis as a heuristic for your response.

Third: Draw conclusions and formulate forecasts.

Fourth: Test the theory in a particular area of study or thought. The new theory needs to demonstrate that it is consistent with the current worldview, or what Kuhn refers to as "normal science."

The hypothesis needs to be tested more carefully if it produces inconsistencies and calls for a significant modification of the current theoretical framework. For the new hypothesis to displace the current scientific paradigm, it must be productive and provide significant benefits. Kuhn refers to this as a "scientific revolution," yet it hardly ever occurs. Generally speaking, loop 2-3-4 is repeated with the hypothesis modified until agreement is reached, which results in 5. If significant differences are discovered, the procedure must be restarted from step one.

Fifth: The hypothesis becomes a theory and offers a logical collection of propositions that define a new class of events or theoretical notion if consistency is attained. The findings must be made public. At that point, theory is the product of a process known as "natural selection" between opposing theories (6). The next step is for a theory to develop into a framework for explaining observations and theoretical facts and formulating predictions. Although the procedure can begin at any point, state 1 has been modified to incorporate the new theory or enhanced old theory.

The logical framework of the scientific approach used to build new hypotheses is very broadly described in Figure 2. The flow diagram illustrates how science is always evolving and changing.

One of the most significant aspects of science is its provisional nature, which allows for ongoing review and self-correction.

Realising that scientific logic is recursive is essential. Every observation, experiment, and theoretical test are preceded by a hypothesis (2) that derives from the body of prior information (1). Every observational or experimental finding comes with an underlying worldview. Alternatively, all experimental evidence is "theory-contaminated," as Feyerabend [8] put it.

It's also noteworthy to note that creating new experimental tools or protocols follows the same general framework:

(1) Begin with the theoretical/experimental framework that already exists; (2) State the issue;

(3) Deduce implications; (4) Verify that it functions as anticipated; and (5) Acknowledge.

Undoubtedly, Figure 2's representation of the scientific method is an abstraction and simplification. There is no such thing as "the scientific method," according to those who oppose the hypothetico-deductive approach.

"By the term "the scientific method" they actually mean the concrete set of rules defining how to proceed in posing new relevant questions and formulating successful hypotheses."

The scientific method's main benefit is that it is incomplete.¹ One can choose not to believe a particular researcher.

Here, "impartial" refers to being impartial, unbiased, dispassionate, and objective. But take note that this is a remark about science itself, not about specific scientists who, for the most part, have a passionate approach to their work. Because science is a common endeavour among all members of the scientific community, the outcomes are largely unbiased. However, there used to be shared paradigms across all members of the scientific community. These are extremely broad ideas that are ingrained in society. A process known as a paradigm shift takes place in repeat the experiment (in theory) to ascertain the validity of certain findings. The findings will remain valid regardless of the researcher's mental condition, religious beliefs, or level of consciousness. The essential characteristics of science—universality and openness—have a direct bearing on the impartiality debate.

First and foremost, a theory is adopted based on the outcomes of logical reasoning, observations, and/or experiments. Reproducible outcomes are a requirement of the scientific method. The reasons behind these disparities are further investigated if the initial assertions are not confirmed.

Every scientific truth is subject to change. However, a hypothesis must get the support of the scientific community in order to become a theory. The corpus of scientific knowledge can be made up of a variety of different ideas in domains where there are no widely accepted theories (such as the explanation of the universe's formation, while the "big bang" theory is the most widely accepted).

4. SCIENCE, RESEARCH, TECHNOLOGY (Aristotle's Science contra Technology)

Aristotle made some important distinctions in his well-known thoughts on science and technology, which are still widely cited and even used to evaluate science and technology today.

Table 2 Standard distinctions: science vs. technology

	Science	Technology
Object	unchangeable	changeable
Principle of motion	inside	outside
End	knowing the general	knowing the concrete
Activity	<u>theoria</u> : end in itself	<u>poiesis</u> : end in something else
Method	abstraction	<u>modeling</u> concrete (complex)
Process	conceptualizing	optimizing
Innovation form	discovery	invention
Type of result	law-like statements	rule-like statements
Time perspective	long-term	short-term

4.1 Contemporary Science vs Technology

However, it appears that when applied to modern science, the traditional crisp binary divisions between science and technology fall short because the fundamental ideas of science are antiquated. As Figure 3 illustrates, modern relations are far more complicated and varied than those of Aristotle's day. This is a fact that many contemporary philosophers find hard to acknowledge.

Because of this, a deeper, more grounded grasp of modern sciences is needed for philosophy of science. The moment is ripe for a paradigm shift in scientific thought!

5. WHAT IS COMPUTER SCIENCE?

Naturally, it is impossible to define computer science

in a clear and concise way. Let me mention some of existing ones:

1. Computer Science is the study of phenomena related to computers, Newell, Perlis and Simon, 1967

2. The discipline of computing is the systematic study of algorithmic processes that describe and transform information: their theory, analysis, design, efficiency, implementation, and application [3], 2001. (Compare to: Computer Science is the study of algorithms, Knuth, 1968)

3. Computer Science is the study of information structures Wegner, 1968, Curriculum 68

4. Computer Science is the study and management of complexity, Dijkstra, 1969. [9]

5. Computer Science is the mechanization of abstraction, Aho and Ullman 1992 [10]

The first definition, which states that computer science is concerned with the study of a class of phenomena, represents an empirical tradition. As algorithms and information structures are two abstractions from computer science phenomena, the second and third definitions exhibit a mathematical tradition.

Wegner employed the third concept as the unifying abstraction in his book on machine organisation, information structures, and programming languages. Information theory serves as the historical foundation for this perspective on computer science. It had a significant impact on Curriculum 68's creation, a document that has been crucial to the development of undergraduate computer science curriculum. In German and French, the phrases "Informatik" and "Informatique" respectively imply

It's important to observe that the equivalent names in German and French have an abstract focus, but the British term "computer science" has an empirical direction. The idea that continental abstraction and British empiricism from the nineteenth century have endured seems to be supported by this discrepancy in terminology.

Both scientifically and sociologically, the assumption that information is the fundamental concept of computer science is provocative. From a scientific standpoint,

It presents an understanding of computer science as an extension of information theory, which addresses information transmission as well as its interpretation and change. From a sociological perspective, it draws a comparison between the industrial revolution, which focused on the use of energy, and the computer revolution, which dealt with the use of information.

The fourth term captures the extreme intricacy of engineering issues that arise when overseeing the development of intricate software-hardware systems.

According to [9], paradigms focused on empirical research dominated computer science in

the 1950s, followed by paradigms focused on mathematics research in the 1960s, and engineering-oriented paradigms starting in the 1970s.

Divergences in perception on the nature of computer science research may be caused by the range of research paradigms in the field.

All computing is fundamentally driven by the question, "What can be (efficiently) automated?" [3]

Theoretical and practical disciplines in the creation and application of computers for information processing and storage, mathematics, logic, science, and many other fields are included in the study of computer science.

The combination of mathematical logic, algorithm theory, and electrical computing gave rise to the field in the 1940s.

Logic is significant not only because it underpins all programming languages and explores the boundaries of automated computation, but also because it recognises that sequences of symbols, which are also represented by numbers, can be understood as both data and programs.

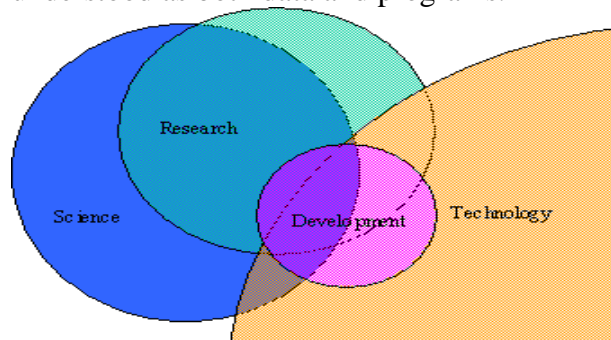

Figure 3 The connections between science, technology, research, and development

Sub-areas of computing according to [3]:

1. Discrete Structures
2. Programming Fundamentals
3. Algorithms and Complexity
4. Programming Languages
5. Architecture and Organization
6. Operating Systems
7. Net-Centric Computing
8. Human-Computer Interaction
9. Graphics and Visual Computing
10. Intelligent Systems
11. Information Management
12. Software Engineering
13. Social and Professional Issues

14. Computational Science and Numerical Methods

According to Dijkstra, referring to the area as "Computer Science" is akin to referring to surgery as "Knife Science." He pointed out that there is constant pressure on computer science departments to emphasise "Computer" more than "Science." This tendency is similar to the propensity to see computers' significance only in terms of their use. Computer science encompasses more than just software, technology, and computer use. It is a science that incorporates engineering as well as abstract mathematical reasoning. The engineering component requires expertise in the design of intricate software systems, whereas the mathematics component is expressed in the solution of issues or the demonstration that none exist.

6.SCIENTIFIC METHODS OF CS

Insofar as computer science is concerned, it essentially possesses every aspect of traditional scientific methodology. Here, too, our Figure 2 scheme is relevant.

What makes computer science unique is that its research object is an artefact, or computer, which undergoes changes in tandem with the advancement of theories explaining it and the expansion of real-world application experience. A computer in the 1940s is not the same as one in the 1970s, which is not the same as one in 2002. It is far from easy to define what the computing year 2002 is.

6.1 COMPUTER SCIENCE THEORY

We can draw the conclusion that theoretical computer science, which upholds the traditions of logic and mathematics, follows the very traditional methodology of developing theories as logical systems with strict definitions of objects (axioms) and operations (rules) for the purpose of obtaining and demonstrating theorems.

The main ideas that keep coming up in computers are [10]:

- 1 - Formal and conceptual models
- 2 - Abstractional levels
- 3 - Efficiency

Various mathematical notions are formulated using data models [10]. A data model in computer science comprises two elements: the values that data objects may take on and the data operations. Typical data models include the following:

The list data model, which is essentially a particular form of the tree data model with push and pop operations added, is an abstraction that represents hierarchical data structures. Character strings are a significant category of lists.

The simplest basic data model in mathematics is called the set data model. All mathematical concepts, including trees and real numbers, can be described as a particular type of set.

The data is arranged using the relational data model, which creates collections of two-dimensional tables.

The directed, undirected, and labelled graph data model is an extension of the tree data model.

Iteration, induction, and recursion are a few of the fundamental methodological concepts in theoretical computer science that were carried over from mathematics.

Repetition. Using an iterative construct like a for- or while- statement is the easiest approach to carry out a series of actions repeatedly.

Return. Recursive processes make direct or indirect calls to themselves. This is the definition of an idea in terms of itself; it is known as self-definition. For example, a list can be defined as an element that is followed by a list or as an empty list. When self-definition is applied correctly, there is never any circularity since the self-defined subparts are always "smaller" than the object being defined. Next, following a limited sequence of stages, we reach the foundation scenario where the self-definition

Introduction. Basis and inductive step are used in inductive definitions and proofs to cover all potential scenarios.

To put it briefly, the main goal of theoretical computer science is to comprehend the boundaries of computation and the potential of computational paradigms. Theorists also create broad strategies for handling issues.

Condensing knowledge gained through conceptualisation, modelling, and analysis is one of the main purposes of theoretical computer science. Since knowledge is expanding so quickly, it needs

to be gathered, distilled, and organised in order to be of any use.

6.2: COMPUTER SCIENCE EXPERIMENTS

The most effective applications of experimental computer science are those that involve sophisticated software solutions, including building tools to handle limited optimisation issues, organising non-tabular data, or developing software development environments. The method basically consists of finding ideas that help solve problems and then testing those ideas by building prototype systems [11].

In computer science, experimentation is also utilised in a variety of domains, including search, automatic theorem proving, planning, NP-complete problems, natural language, vision, games, neural nets/connectionism, and machine learning. This methodology is shown in Figure 2.

6.3 SIMULATION ON A COMPUTER

Computation, which includes computer-based modelling and simulation, has emerged as a third research methodology to supplement theory and experimentation in recent years.

Computing environments and techniques have advanced to the point that they can solve extremely complicated problems.

It is now expected of university graduates, not just Computer Science majors, to be proficient in Computational Science tools such as 3D visualisation and computer simulation, efficient handling of large data sets, ability to access a variety of distributed resources, and ability to collaborate with other experts over the Internet. Scientific culture is beginning to include those abilities.

The necessity for dynamic and adaptable Computational Science is becoming more and more apparent with the rapid advancements in computers. At the nexus of computer science, applied mathematics, and science fields, computational science has arisen via both theoretical research and experimental development.

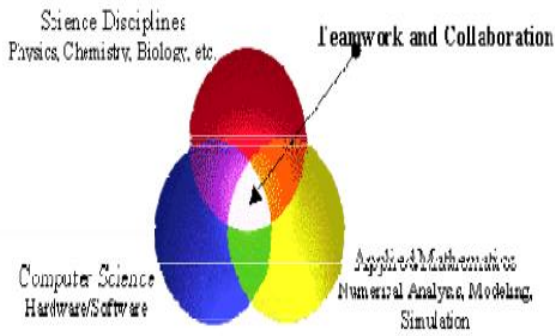

Figure 4: The fields of computer science, applied mathematics, and science disciplines converge to form computational science.

Through computer simulation, phenomena that are not amenable to replication in lab settings, like the universe's evolution, can be studied and regimes that are beyond existing experimental capabilities can be explored. Within the scientific domain, theoretical and experimental results inform computer simulations, and computational outcomes frequently propose novel experiments and theoretical frameworks. In engineering, computer models allow for the exploration of many more design choices than actual construction, typically at a fraction of the cost and time.

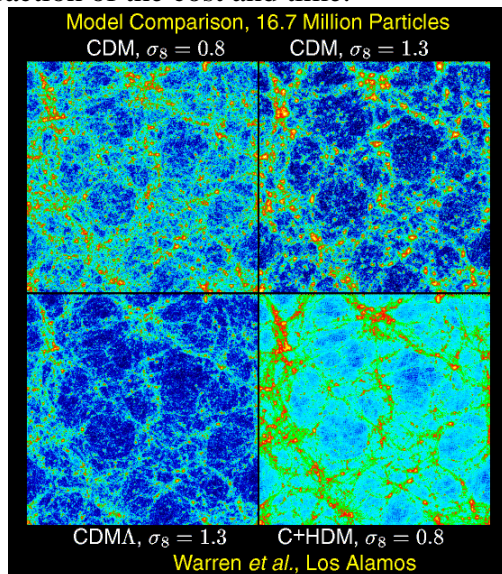

Figure 5 : Four astrophysical N-body Cold Dark Matter Model versions are compared through simulation.

These studies of galaxy formation are examples of simulations that can only be run on extremely powerful computers.

Science frequently advances through intensive research activity bursts. Despite its antiquated meaning, the term "simulation" accurately describes how a significant portion of science will be conducted in the coming century. In addition to testing, scientists will carry out computer experiments.

Testing scientific theories through the use of real physical research objects in experiments. Regardless of the particular application, simulation can also be viewed as a basic discipline in and of itself. If computability theory is the foundation of computer science, then computer simulation is the foundation of computational science.

To shed insight on the prospective or current role that simulation plays in each of these, let's examine a few of the major areas of previous focus:

Complex Systems and Chaos: Of fundamental interest is the notion that complexity can be observed inside a structurally simple deterministic paradigm. For linear systems, it is possible to identify qualitative topological phase space properties statically; however, for non-linear systems, simulation is required.

Digital Reality: The analyst is submerged in the simulated world through virtual reality. The technology needs to incorporate techniques for creating dynamic digital (virtual) worlds, despite the fact that it is frequently associated with man-machine hardware interfaces. This is a common issue with computer simulation.

Artificial Life: Computational science has produced results that go against our understanding of what constitutes an experiment. An artificial life experiment involves writing a computer software to mimic artificial life forms, frequently including metaphors like genetic mutation and reproduction.

Computer Animation and Physically Based Modelling: There has been a discernible advancement in computer graphics towards physically based modelling, which refers to constraint-based models that are based on physical rules.

7.CONCLUSIONS

We can conclude that despite all the qualities that set the relatively new discipline of computer science apart from multiple millennia-old sciences like logic and mathematics, computer science possesses a

sufficient number of scientific elements to be considered a science.

From the main perspective, it's critical to draw the conclusion that technology has a significant impact on all current sciences. That is a reasonable outcome given how closely technology is linked to the research that led to the advancement of modern sciences. This is especially true for computer science, which is obviously impacted by business

through engineering. It is also true for biology, chemistry, and physics.

Computer science engineering components frequently relate to computer hardware, but they can also take the form of software engineering.

Conversely, theoretical computer science is scientific in the same way that theoretical aspects of any other study are. It has a strong foundation in mathematics and logic.

8. REFERENCES

- [1] <http://www.chem.ualberta.ca/~plambeck/udc/> Universal Decimal Classification (UDC)
- [2] <http://www.tnrplib.bc.ca/dewey.html> Dewey Decimal Classification
- [3] <http://www.computer.org/education/cc2001/index.htm> Computing Curricula 2001
- Denning, P.J. et al. Computing: as a Discipline. Commun. ACM 32, 1 (January 1989), 9-23.
- [4] Popper, K.R. The Logic of Scientific Discovery, NY: Routledge, 1999
- [5] Carnap, R. An Introduction to The Philosophy of Science, NY: Basic Books, 1994
- [6] Kuhn, T. The Structure of Scientific Revolutions, Chicago: Univ. Chicago Press, 1962
- [7] Chalmers, A. What is This Thing Called Science?, Hackett Publishing Co., 1990
- [8] Feyerabend, P. Against Method, London, U.K.: Verso, 2000
- [9] Peter Wegner, Research Paradigms In Computer Science, Proc. 2nd Int. Conference on Software Engineering, 1976, San Francisco, California
- [10] A. V. Aho, J. D. Ullman, Foundations of Computer Science, W.H. Freeman, New York, 1992.
- [11] <http://books.nap.edu/html/acesc/> Academic Careers for Experimental Computer Scientists and Engineers , National Research Council Washington, D.C

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://doi.org/10.30604/2024.1.5)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 24.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR
CROSSREF (OAK BAZA)
ZENODO
OPEN AIRE
EUROPUB
RESEARCHGATE (OAK BAZA)
SJIF

Mirzayeva Husnida Dilshodbek qizi

Qo'qon universiteti

Ta'lim muassasalarining

boshqaruvi yo'nalishi magistranti

Uzbekistan

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI RAHBARLARINING AHLOQIY SIFAT KOMPETENSIYALARI

Annotatsiya: Ta'lim sifatining takomillashib borishi natijasida bugungi kun maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining ma'naviy qiyofasi va maqsadlari ham o'zgacha ko'rinish kasb etmoqda. Har bir maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlar o'z faoliyatini o'ziga xos yo'nalishda tashkil etish yo'llarini aniqlashga intilib bormoqda. Shu o'rinda maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlari hamda ushbu faoliyatga kirib kelayotgan bo'lajak maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlar ham o'zida kasbiy layoqatni oshirish uchun tinimsiz izlanishda davom etmoqdalar. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining ahloqiy sifat kompetensiyalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: kompetentlik, maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining ahloqiy sifat kompetensiyalari, shaxsiy fazilatlar, kasbiy faoliyatga oid kompetensiyalar, ijtimoiy kompetensiyalar

Abstract: As a result of the improvement of the quality of education, the spiritual image and goals of the leaders of pre-school education organizations are becoming different today. Leaders of each preschool educational organization are trying to find ways to organize their activities in a unique direction. At the same time, the leaders of pre-school education organizations and the future leaders of pre-school education organizations, who are entering this activity, continue to constantly seek to improve their professional abilities. This article highlights the moral quality competencies of the heads of preschool educational organizations.

Key words: competence, moral quality competences of the heads of pre-school educational organizations, personal qualities, professional competences, social competences

Аннотация: В результате повышения качества образования духовный облик и цели руководителей организаций дошкольного образования сегодня становятся иными. Руководители каждой дошкольной

образовательной организации пытаются найти пути организации своей деятельности в уникальном направлении. При этом руководители организаций дошкольного образования и будущие руководители организаций дошкольного образования, вступающие в эту деятельность, продолжают постоянно стремиться к совершенствованию своих профессиональных способностей. В данной статье освещаются морально-качественные компетенции руководителей дошкольных образовательных организаций.

Ключевые слова: компетентность, морально-качественные компетенции руководителей дошкольных образовательных организаций, личностные качества, профессиональные компетенции, социальные компетенции.

Language: Uzbek

Citation: Mirzayeva Husnida Dilshodbek qizi , M. H. D. qizi. (2024). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI RAHBARLARINING AHLOQIY SIFAT KOMPETENTSIYALARI. Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal, 1(5), 27–31. Retrieved from <https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/1086>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13682719>

Zamon rivojlanib borar ekan, har bir faoliyat o'zida yangicha usullarni qo'llash zaruratini keltirib chiqaradi. Xususan, maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlari rivojlanishning eng muhim bo'g'inida turganliklari tufayli, mazkur maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarlar zimmasiga chuqur mas'uliyatni yuklaydi. Bu mas'uliyatli vazifani samarali ado etishda maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlar o'zida kasbiy kompetentlikni shakllantirgan bo'lishi g'oyatda muhimdir.

Kompetentlik – kasbiy mahorat belgisi sifatida pedagogdan talab qilinayotgan xususiyatdir.

“Kompetentsiya” va “kompetentlik” atamaları o'zakdosh so'zlar bo'lib, ular g'arb ilmiy adabiyotida XX asrning 60 yillari oxiri, 70 yillarda paydo bo'ldi. “Kompetentsiya” atamasi milliy pedagogikada XX asrning 90 yillaridan e'tiboran ishlatila boshlandi Bugungi kunda davlatimiz tomonidan ko'rsatilayotgan e'tibor va g'amxo'rlik barcha tarbiyachi hamda pedagoglarning o'z ustida ishlashi, tinmay izlanish olib borishi hamda ta'limiy faoliyatlarni zamon talablari darajasida, ilmiy asosda tashkil etishlari uchun zaruriy sharoitlarni yaratib berish bilan bir qatorda bu

sohaga yosh mutaxassislar kelib qolishiga imkoniyat yaratmoqda, bu esa o'z navbatida maktabgacha ta'lim tashkilotirahbarlari oldiga yanada yangi vazifalar qo'yadi.

Kompetentlik-ma'lum bir holat xususida to'g'ri mulohaza yuritish imkoniyatini beradigan bilimga ega bo'lish, dalil isbotli fikr, kishining muayyan sohada saviyasini ifoda etadigan atama[1].

Ba'zi olimlar "kompetentlik"ni amaliy va nazariy bilimlar, kognitiv qobiliyatlar, xatti-harakatlar va ish faoliyatini yaxshilash uchun foydalaniladigan qadriyatlarining kombinatsiyasi deb biladilar yoki yaxshi malakaga ega bo'lish, muayyan ro'lni bajarish qobiliyatiga ega bo'lish holatidir. Masalan, boshqaruv kompetensiyasi tizimli fikrlash va hissiy intellektni, ta'sir qilish va muzokaralar olib borish ko'nikmalarini o'z ichiga olishi mumkin.

Kompetentlik (Competence) bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kompetentsiya juda murakkab va keng qamrovli tushunchani qamrab oladi va turli olimlar kompetentsiyaga turli xil ta'riflarga bergan.

-1982 yilda Zemek kompetentsiyani aniqlash bo'yicha tadqiqot o'tkazdi. U malaka nima ekanligini sinchikovlik bilan baholash uchun trening sohasidagi bir nechta

mutaxassislar bilan suhbatlashdi. Suhbatlardan so'ng u shunday xulosaga keldi: "Komplektlikni nima qilish haqida aniq va noyob kelishuv mavjud emas".

-Arzesh kompetentlik modeli (2018): "Kompetentlik – bu shaxs faoliyatini samarali bajarishga olib keladigan bilim, qobiliyat, ko'nikma, tajriba va xatti-harakatlar qatoridir. Qobiliyatni o'lchash mumkin va uni o'qitish orqali rivojlantirish mumkin. U kichikroq me'zonlarga ham ajratiladi"[2].

L.M.Mitina pedagogik kompetentlik - deganda "predmet haqidagi bilimlar, o'qitish metodikasi va didaktikasi, pedagogik muloqot ko'nikma va malakasi, shuningdek o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini takomillashtirish, o'z-o'zini amalga oshirish usullari va vositalarining uyg'un birlashishini tushungan"[3].

"Kompetentlik" (ingl. "competence" – "qobiliyat") – faoliyatda nazariy bilim-lardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat hamda iqtidorni namoyon eta olish "Kompetentlik" tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik ilmiy izlanishlar natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxas-sisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro muno-sabatlarda yangi yechim topishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayon-larda harakatlanish rejasiga egalik"ni anglatadi[4].

Zamonaviy jamiyat yoshlari uchun turli kompetentlik xususiyatlariga ega bo'lish talab etilayotgan bugungi jarayonda, avvalo, ma'naviy-axloqiy kompetentlik tushunchasi mohiyatini anglash hamda ushbu kompetentlik

sifatlarini o'zida aks ettirish global muhit yoshlari uchun muhim sanaladi.

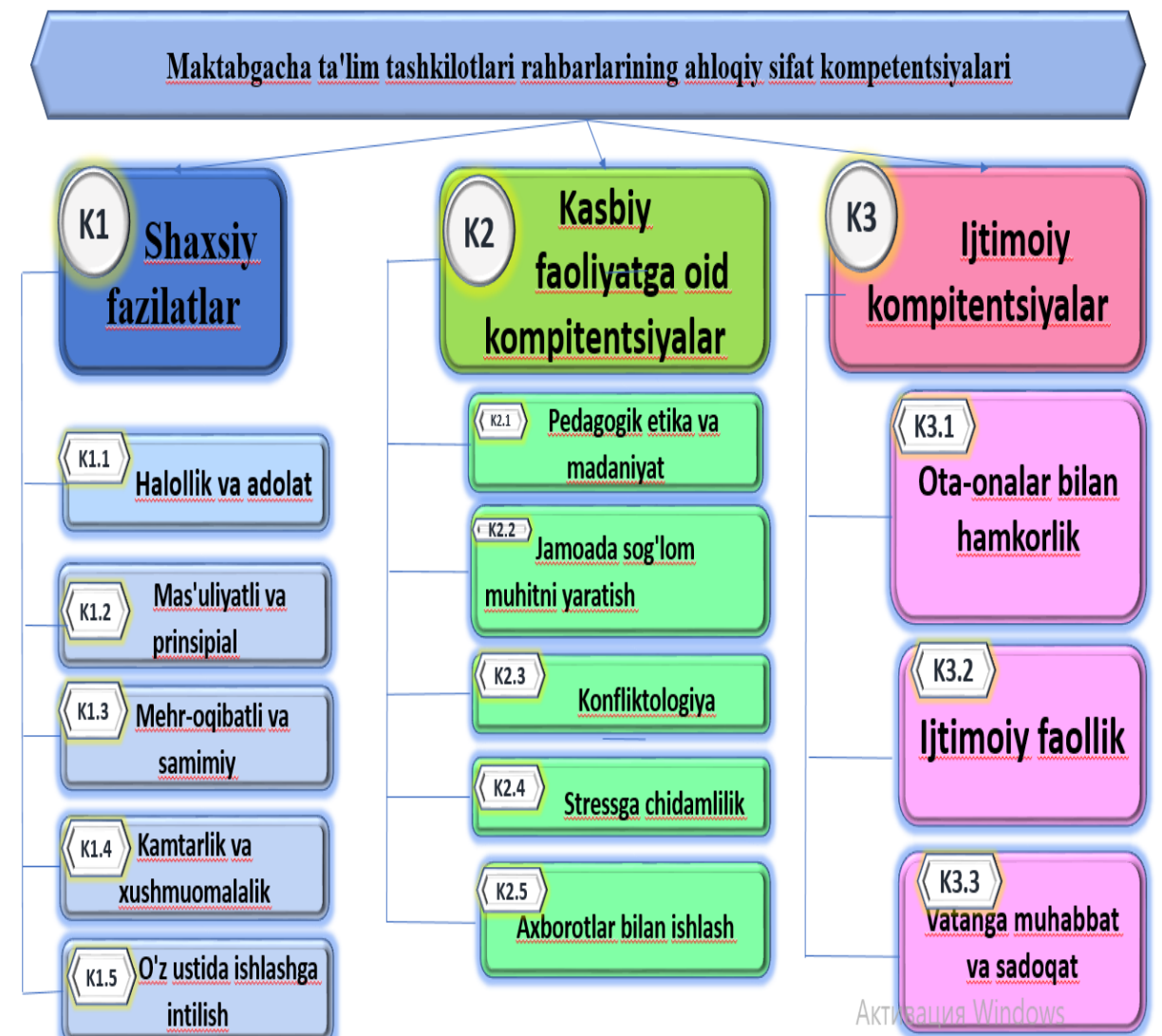
Axloq va ma'naviyat chuqur ichki o'zaro aloqadorlikka ega. Zero, ma'naviyat individ mansub bo'lgan guruhlar axloqi ta'sirida yuzaga keladi, axloq esa, o'z navbatida, guruh a'zolari bo'gan individlar ma'naviya-tining o'zaro tutash ommaviy munosabatlarida namoyon bo'ladi. Axloq - ma'naviyatning tarkibiy qismi sifatida shaxs kamolotining yuqori bosqichi sanaladi. Zero, axloq, axloqiy me'yorlarsiz shaxsning ruhiy va jismonan yetukligining mezoni bo'lgan ma'naviy kamolotga erishib bo'lmaydi. Shuning uchun ham ma'naviy-axloqiy tarbi- yada uzviylik, aloqadorlik dialektik xarakterga ega bo'lib, shaxsning ma'naviy-axloqiy shakllanishida muhim sanaladi[5].

Axloq (arabcha - xulq-atvor ma'nosini bildiradi) ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini tartibga soladigan qonun qoidalar majmuidir. Axloq - shaxs yoki guruh faoliyatini baholash orqali jamiyatdagi munosabatlarni boshqarish mexanizmi. Axloq shunchaki munosabatlarni tartibga keltirish uchungina emas, balki ularni uyg'unlashtirish uchun ham zarur. Munosabatlarni boshqarish ikki xil usul bilan amalga oshiriladi: xulq-atvorni rag'batlantirish va jazolash[6].

Hozirgi zamonda maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarining kognitiv kompetentligini metodikasini nazariy asoslashda mazmun mohiyatiga etibor qaratish tushunchalarining nisbati yo'nalishidagi muammolar eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Bularning ichida ko'proq yo'nalishi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining ahloqiy sifat kompetentsiyalari ularning kasbiy faoliyati davomida namoyon

bo'ladigan axloqiy fazilatlar, qadriyatlar va tamoyillar majmuasidir. Bu kompetentsiyalar (1-rasm).

1-rasm. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining ahloqiy sifat kompetentsiyalari

1. Shaxsiy fazilatlar:

* Halollik va adolat: Rahbar o'z faoliyatida halollik va adolat tamoyillariga sodiq qoladi, barchaga nisbatan xolis va hosiyaqli munosabatda bo'ladi.

* Mas'uliyatli va prinsipial: Rahbar o'z qarorlari va harakatlari uchun javobgarlikni o'z zimmasiga oladi, qiyin vaziyatlarda ham o'z

prinsiplariga sodiq qoladi.

* Mehr-oqibatli va samimiy: Rahbar bolalarga, ota-onalarga va hamkasblariga nisbatan mehr-oqibatli va samimiy munosabatda bo'ladi, ularning ehtiyojlarini tushunadi va qo'llab-quvvatlaydi.

* Kamtarlik va xushmuomalalik: Rahbar o'zining bilimi va tajribasini boshqalarga ko'z-

ko'z qilmaydi, hammaga xushmuomalalik bilan muomala qiladi.

* O'z ustida ishlashga intilish: Rahbar o'zining kamchiliklarini bartaraf etish va ijobiy fazilatlarini yanada rivojlantirish ustida doimiy ishlaydi.

2. Kasbiy faoliyatga oid kompetentsiyalar:

* Pedagogik etika va madaniyat: Rahbar pedagogik etika va madaniyatga rioya qiladi, o'zining xatti-harakati va so'zlari bilan bolalarga ijobiy o'rnak bo'ladi.

* Jamoada sog'lom muhitni yaratish: Rahbar jamoada o'zaro hurmat, ishonch va hamkorlikka asoslangan sog'lom muhitni yaratadi.

* Konfliktologiya: Rahbar nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal qilish yo'llarini biladi va qo'llay oladi.

* Stressga chidamlilik: Rahbar stressli vaziyatlarda o'zini tuta oladi va samarali qarorlar qabul qiladi.

* Axborotlar bilan ishlash: Rahbar axborotlarni to'plash, tahlil qilish va ulardan

samarali foydalana oladi.

3. Ijtimoiy kompetentsiyalar:

* Ota-onalar bilan hamkorlik: Rahbar ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yadi, ularning fikrlarini tinglaydi va birgalikda tarbiya masalalarini hal qiladi.

* Ijtimoiy faollik: Rahbar jamiyat hayotida faol ishtirok etadi, o'zining bilim va tajribasini boshqalar bilan baham ko'radi.

* Vatanga muhabbat va sadoqat: Rahbar o'z Vatani va xalqiga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalangan, milliy qadriyatlarni hurmat qiladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining yuqorida sanab o'tilgan ahloqiy sifat kompetentsiyalarga ega bo'lishi ularga jamoani samarali boshqarish, bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish va jamiyatimizda munosib avlodni tarbiyalashdek mas'uliyatli vazifani muvaffaqiyatli bajarish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Turdiyev N. Sh, Asadov Yu.M, Akbarova S.N, Temirov D.Sh. Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari. -T.:T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston Pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot institute, 2015. 160-b
2. Maaleki, Ali (9 April 2018). The ARZESH Competency Model : Appraisal & Development Manager 's Competency Model. Lambert Academic Publishing. p. 18. ISBN 9786138389668.
3. Mitina L.M (2004). Психология труда и профессионального развития учителя. - М.: Академия. - 320 с.
4. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. / Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari – Toshkent, 2015. – 120 b.
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/bo-lajak-o-qituvchilarini-kasbiy-kompetentligini-rivojlantirishning-pedagogik-shart-sharoitlari/viewer>
6. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-quvchilarda-ma-naviy-axloqiy-tarbiya/viewer>
7. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Axloq>.

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://doi.org/10.30604/2024.1.5)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 24.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR
CROSSREF (OAK BAZA)
ZENODO
OPEN AIRE
EUROPUB
RESEARCHGATE (OAK BAZA)
SJIF

Nigmatova Mo'tabarxon Xusanovna

Qo'qon universiteti

Ta'lim muassasalarining

boshqaruvi yo'nalishi magistranti

Uzbekistan

TANQIDIY FIKRLASH TUSHUNCHASI VA UNI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK SHART-SHAROITLARI

Annotatsiya: Tanqidiy fikrlash zamonaviy dunyoda, xususan, ta'lim sohasida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan asosiy qobiliyatdir. Tanqidiy fikrlash qobiliyati odamlarga ma'lumotni tahlil qilish, dalillarni baholash va asosli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish o'quvchilar, o'qituvchilar va rahbarlar uchun ham muhim ahamiyatga ega. Tanqidiy fikrlash tushunchasi va uni ta'lim muassasalarida rivojlantirish uchun zarur bo'lgan didaktik shart-sharoitlar o'rganiladi. Ushbu maqolada tanqidiy fikrlash tushunchasi va uni rivojlantirishning didaktik shart-sharoitlari yoritib berilgan

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash tushunchasi va uni rivojlantirishning didaktik shart-sharoitlari, izlanish madaniyatini tarbiyalash, tanqidiy fikrlashni o'quv dasturi bo'yicha integratsiyalash, faol ta'lim imkoniyatlarini ta'minlash, pedagoglarning kasbiy rivojlanishini taklif qilish, shakllantiruvchi baholash amaliyotlarini amalga oshirish

Abstract: Critical thinking is a key skill needed to succeed in the modern world, particularly in education. Critical thinking skills enable people to analyze information, evaluate evidence, and make informed decisions. Developing critical thinking skills in educational institutions is also important for students, teachers and leaders. The concept of critical thinking and didactic conditions necessary for its development in educational institutions are studied. This article describes the concept of critical thinking and didactic conditions for its development

Key words: the concept of critical thinking and didactic conditions for its development, education of research culture, integration of critical thinking in the curriculum, provision of active learning opportunities, offer of professional development of pedagogues, implementation of formative assessment practices increase

Аннотация: Критическое мышление — ключевой навык, необходимый для достижения успеха в современном мире, особенно в сфере образования. Навыки критического мышления позволяют людям анализировать информацию, оценивать доказательства и принимать обоснованные решения. Развитие навыков критического мышления в образовательных учреждениях также важно для студентов, преподавателей и руководителей. Изучено понятие критического мышления и дидактические условия, необходимые для его развития в образовательных учреждениях. В данной статье описано понятие критического мышления и дидактические условия его развития.

Ключевые слова: концепция критического мышления и дидактические условия его развития, воспитание исследовательской культуры, интеграция критического мышления в учебную программу, обеспечение возможностей активного обучения, предложение профессионального развития педагогов, внедрение практик формативного оценивания.

Language: Uzbek

Citation: Mutabarkhan, N. (2024). THE CONCEPT OF CRITICAL THINKING AND THE DIDACTIC CONDITIONS OF ITS DEVELOPMENT. Universal International Scientific Journal, 1(5), 32–36. Retrieved from <https://universaljournal.uz/index.php/jurnal/article/view/1087>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13692116>

Tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish zamonaviy dunyoda ta'lim jarayonining asosiy talabidir. Bu mahorat chegaradan tashqarida fikr yurita oladigan, tezkor harakat qila oladigan, tahlil qila oladigan, muammolarni oldindan ko'ra oladigan va to'g'ri qaror qabul qila oladigan, mehnat bozorida talabga ega bo'lgan boshqaruv kadrlarini tayyorlash uchun zarurdir.

Tanqidiy fikrlash— bu yosh mutaxassisga adaptatsiya jarayonida taklif qilingan nuqtai nazar yoki xulq-atvor modeli to'g'risida qat'iy qaror chiqarishga imkon beradigan maxsus faoliyat turi.

"Tanqidiy fikrlash" - bu ma'lum bir pedagogik yondashuvning belgisi bo'lib, matnga, tanqidiy munosabat asosidagi pedagogik texnika sifatida o'rganila boshlangan.

"Tanqidiy fikrlash" - yangicha qarash, bu texnologiya bilishning yangi usulini rivojlantirishni ta'minlaydi.

"Tanqidiy fikrlash" texnologiyasi asosida tashkil etilgan treninglar yosh mutaxassislarni o'zlarini savol berishga undaydi va javob izlashni faollashtiradi.

Shunday qilib, "Tanqidiy fikrlash" bu shaxsga taklif qilingan nuqtai nazar yoki xulq-atvor modeli to'g'risida qat'iy qaror chiqarishga imkon beradigan maxsus faoliyat turi.

"Tanqidiy fikrlash"ning maqsadi mutaxassislarga adaptatsiya davridan keyingi mehnat faoliyatida zarur bo'ladigan tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdan iborat (asosli qarorlar qabul qilish, ma'lumot bilan ishlash, asosiy va ikkinchi darajali narsalarni ajratib ko'rsatish, hodisalarning turli tomonlarini tahlil qilish qobiliyati).

"Tanqidiy fikrlash" texnologiyasi mutaxassisning intellektual va hissiy faoliyatini faollashtirib, shaxsiyatini mehnat jarayoniga jalb qilish imkonini beradi.[1]

Zamonaviy adabiyotda tanqidiy fikrlash fenomenining ko'plab ta'riflari mavjud [2], ular ikkita yondashuv doirasida tuzilgan: falsafiy va kognitiv-psixologik. Falsafiy yondashuv an'anaviy ravishda Sokrat, Platon, Aristotel asarlaridan boshlab, zamonaviy an'anada - Metyu Lipman va Richard Polning asarlaridan boshlab rivojlangan. Falsafiy yondashuv markazida ma'lum xususiyatlar to'plamiga ega bo'lgan gipotetik tanqidiy fikrlovchi turadi, ammo tanqidiy fikrlovchi amalga oshirishga

qodir bo'lgan xatti-harakatlar yoki xatti-harakatlar modeli yo'q[3]. Shunday qilib, falsafiy yondashuv bizga idealni taklif qiladi. ideal sharoitlarda tanqidiy fikrlovchi[4]. Sternberg g'oyasini rivojlantirar ekan, Pol tanqidiy fikrlashni "tafakkurni takomillashtirish" kontekstida ko'rib chiqadi [5].

Bixevioristik an'analar doirasidagi kognitiv-psixologik yondashuv odamlarni eksperimental paradigmadagi ko'rib chiqadi, ularning fikrlash va real sharoitlarda qaror qabul qilish qobiliyatini o'rganadi [6].

Kognitiv psixologiyada tanqidiy fikrlash xulq-atvor, harakatlar turlari, tanqidiy fikrlovchi bajaradigan yoki bajarishga qodir bo'lgan ko'nikmalar yoki protseduralar ro'yxati bilan belgilanadi[7].

Shunday qilib, ikkala yondashuv ham tanqidiy fikrlash kontseptsiyasining ko'plab mualliflik talqinlari uchun asos yaratdi. Norrisning ta'kidlashicha, tanqidiy fikrlash, oqilona nuqtai nazardan, nimaga ishonish yoki ishonmaslikni hal qiladi [8].

Pol tanqidiy fikrlashni olimning o'z fikrlash jarayonining borishini boshqarish qobiliyati bilan bog'ladi [9]. Xarris va Xodjes tanqidiy fikrlashni matn sifatini o'rganish va tahlil qilish orqali uning qiymatini yoki ta'sirini tanqidiy baholash bilan solishtirdi [10]. Maykl Skriven (Garvard universiteti professori) tanqidiy fikrlashni o'rganishning eng ko'p nashr etilgan muallifi sifatida zamonaviy voqelikka eng mos keladigan ta'rifni taklif qildi: "Kuzatuvlarni, aloqalarni, ma'lumotlarni mohirona talqin qilish va baholash va aniq dalillarni ilgari surish qobiliyati. keyingi fikrlar va harakatlarga tegishli" [11].

Tanqidiy fikrlash ko'p qirrali mahorat bo'lib, u asosli mulohazalar va qarorlarni shakllantirish

uchun ma'lumotlarni tahlil qilish, baholash va sintez qilishni o'z ichiga oladi. Bu shunchaki faktlarni yodlash yoki ma'lumotni nominal qiymatda qabul qilishdan tashqariga chiqadi; Buning o'rniga, tanqidiy fikrlash odamlardan taxminlarni so'roq qilishni, bir nechta nuqtai nazarni ko'rib chiqishni va murakkab muammolarga mantiqiy fikrlashni qo'llashni talab qiladi. Tanqidiy fikrlashning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

1. Tahlil: Tanqidiy fikrlovchilar murakkab ma'lumotlarni uning tarkibiy qismlariga bo'lishlari, munosabatlarni aniqlashlari va dalillarga asoslangan mantiqiy xulosalar chiqarishlari mumkin.

2. Baholash: Tanqidiy fikrlovchilar dalil yoki pozitsiyaning mustahkamligini aniqlash uchun ma'lumotlar, dalillar va manbalarning ishonchliligi, dolzarbligi va asoslilikini baholaydilar.

3. Xulosa: Tanqidiy fikrlovchilar asosli xulosalar chiqaradilar va izchil dalillar yoki yechimlarni shakllantirish uchun g'oyalar, tushunchalar va dalillar o'rtasida mantiqiy aloqalar o'rnatadilar.

4. Muammolarni hal qilish: Tanqidiy fikrlovchilar muammolarni aniqlash, ijodiy yechimlarni ishlab chiqish va turli kontekstlarda asosli qarorlar qabul qilish uchun o'zlarining analitik qobiliyatlari va mantiqiy fikrlashlarini qo'llaydilar.

Ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning didaktik shart-sharoitlari: Ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish o'qitish strategiyalari, o'quv dasturlarini ishlab chiqish va baholash amaliyotlarini o'zida mujassamlashtirgan maqsadli va tizimli yondashuvni talab qiladi. Ta'lim muassasalarida talabalar, o'qituvchilar va rahbarlar o'rtasida

tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun bir nechta didaktik shartlar muhim:

1. Izlanish madaniyatini tarbiyalash: Ta'lim muassasalari izlanish, qiziquvchanlik va intellektual faollikni qadrlaydigan madaniyatni yaratishi kerak. Talabalarni savollar berishga, taxminlarga qarshi chiqishga va turli nuqtai nazarlarni o'rganishga undash tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qulay muhit yaratadi.

2. Tanqidiy fikrlashni o'quv dasturi bo'yicha integratsiyalash: Tanqidiy fikrlash o'quv dasturining barcha jabhalarida, fanlar va sinflar bo'yicha integratsiyalashgan bo'lishi kerak. Rahbarlar, o'qituvchilar birlamchi manbalarni tahlil qilish, argumentlarni baholash va haqiqiy muammolarni hal qilish kabi tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiruvchi tadbirlar, topshiriqlar va baholashlarni o'z ichiga olishi mumkin.

3. Faol ta'lim imkoniyatlarini ta'minlash: muammoli ta'lim, hamkorlikdagi loyihalar va tajriba faoliyati kabi faol ta'lim usullari o'quvchilarni tanqidiy fikrlash qobiliyatini talab qiluvchi amaliy, so'rovga asoslangan vazifalarni bajarishga jalb qiladi. Bu imkoniyatlar o'quvchilarga olgan bilimlarini qo'llash, ma'lumotlarni tahlil qilish va murakkab masalalar yechimini ishlab chiqish imkonini beradi.

4. Pedagoglarning kasbiy rivojlanishini taklif qilish: O'quvchilarda tanqidiy fikrlash

ko'nikmalarini rivojlantirishda rahbarlar, o'qituvchilar hal qiluvchi ro'l o'ynaydi. Ta'lim muassasalari rahbarlar va o'qituvchilarning o'zlarining tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshirishlari va o'qitishga samarali pedagogik strategiyalarni kiritishlari uchun doimiy ravishda malaka oshirish imkoniyatlarini taqdim etishlari kerak.

5. Shakllantiruvchi baholash amaliyotlarini amalga oshirish: Fikr-mulohaza, o'z-o'zini baholash va o'zaro baholash kabi formativ baholash amaliyotlari o'quvchilarga o'z fikrlash jarayonlari haqida fikr yuritish, takomillashtirilishi lozim bo'lgan yo'nalishlarni aniqlash va vaqt o'tishi bilan tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini takomillashtirish uchun qimmatli imkoniyatlar yaratadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tanqidiy fikrlash kontseptsiyasi ta'lim va undan tashqarida muvaffaqiyatga erishish uchun muhim bo'lib, shaxslardan tahliliy, baholash va ijodiy fikrlash jarayonlarida ishtirok etishni talab qiladi. Ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlovchi didaktik shart-sharoitlarni o'rnatish orqali o'quvchilar, o'qituvchilar va rahbarlar murakkab va tez o'zgarib borayotgan dunyoda tanqidiy fikrlash, muammolarni samarali hal etish, ongli qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini tarbiyalashlari mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Шагусупова А. А., Хайдарова Р. А. Формирование педагогической компетентности преподавателя языкового вуза в системе непрерывного образования //Бюллетень науки и практики. – 2019. – Т. 5. – №. 6.
2. Petress, K. (2004). Critical thinking: An extended definition. *Education*, 124(3), 461-466.
3. Lewis, A., & Smith, D. (1993). Defining higher order thinking. *Theory into Practice*, 32(3), 131-137.
4. Sternberg, R. J. (1986). *Critical thinking: Its nature, measurement, and improvement*. National Institute of Education. Retrieved from <http://eric.ed.gov/PDFS/ED272882.pdf>.
5. Paulson, E. (2011). Group communication and critical thinking competence development using a realitybased project. *Business Communication Quarterly*, 74(4), 399-411. doi:10.1177/1080569911424484
6. Sternberg, R. J. (1986). *Critical thinking: Its nature, measurement, and improvement*. National Institute of Education. Retrieved from <http://eric.ed.gov/PDFS/ED272882.pdf>.

7. Lewis, A., & Smith, D. (1993). Defining higher order thinking. *Theory into Practice*, 32(3), 131–137.
8. Norris, S. P. (1985). Synthesis of research on critical thinking. *Educational leadership*, 42(8), 40-45.
14. Paul, R. W. (1992). Critical thinking: What, why, and how? *New Directions for Community Colleges*, 1992(77), 3–24.
9. Paul, R. W. (1992). Critical thinking: What, why, and how? *New Directions for Community Colleges*, 1992(77), 3–24.
10. Harris, T., & Hodges, R. (Eds.). (1995). *The Literacy Dictionary*, 48. Newark, DE: International Reading Association.
11. Scriven, Michael (1997). «The methodology of evaluation». In Stake, R. E. *Curriculum evaluation*. Chicago: Rand McNally. American Educational Research Association (monograph series on evaluation, no).

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://doi.org/10.30604/2024.1.5)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 24.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR
CROSSREF (OAK BAZA)
ZENODO
OPEN AIRE
EUROPUB
RESEARCHGATE (OAK BAZA)
SJIF

Abduvaxopova Mahliyohon Azizillo qizi

Andijon davlat universiteti
abduvaxopovamahliyo@gmail.com

Uzbekistan

G'O'ZANING G.BARBADENSE L. INGICHKA TOLALI TURINING TURICHI DURAGAY SHAKLLARIDA MORFO-BIOLOGIK BELGILARNING IRSIYLANISHI.

Annotatsiya: Ushbu maqolada g'o'zaning nafaqat tezpishar, yuqori hosildorlik va tola sifati, kasallik va zararkunandalarga bardoshlilik, balki ekstremal darajadagi yuqori temperatura va suv tanqisligiga bardoshli navlarni yaratishga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Hozirgi kunga kelib, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining va to'qimachilik sanoatining hozirgi zamon talabi, olimlarning oldiga g'o'za navlarini uzliksiz yaxshilab borish kabi yangidan-yangi vazifalarni qo'yimoqda. Bu borada, qimmatli xo'jalik belgilarning ahamiyati katta. Qolaversa, qimmatli xo'jalik belgilar asosan miqdoriy belgilardir.

Kalit so'zlar: G.barbadense L, Marvarid, Iolatan, Surxon-14, Termiz, morfo-biologik belgilar, tola sifati, chidamlilik.

Abstract: In this article, great attention is paid to the creation of varieties of cotton not only for quick ripening, high yield and quality of fiber, resistance to diseases and pests, but also for extreme high temperature and water shortage. Today, the current demands of agricultural production and the textile industry put new tasks before scientists, such as continuous improvement of cotton varieties. In this regard, valuable economic signs are of great importance. In addition, economic indicators are mainly quantitative indicators.

Key words: G. barbadense L, Marvarid, Iolatan, Surxon-14, Termiz, morphobiological characteristics of fibers, longevity.

Аннотация: В данной статье большое внимание уделено созданию сортов хлопчатника не только по быстро спелости, высокой урожайности и качеству волокна, устойчивости к болезням и вредителям, но и по экстремально высоким температурам и дефициту воды. Сегодня современные потребности сельскохозяйственного производства и текстильной промышленности ставят перед учеными новые задачи, такие как постоянное улучшение сортов хлопка. В связи с этим большое значение имеют ценные

экономические признаки. Кроме того, экономические показатели являются в основном количественными показателями.

Ключевые слова: G. barbadense L, Марварид, Иолатан, Сурхон-14, Термиз, морфобиологические характеристики качество волокна, устойчивость.

Language: Uzbek

Citation: Abduvakhopova, M. (2024). INHERITANCE OF MORPHO-BIOLOGICAL CHARACTERS IN HYBRID FORMS OF G. BARBADENSE L. THIN FIBER TYPE OF COTTON. Universal International Scientific Journal, 1(5), 37–43. Retrieved from <https://universaljournal.uz/index.php/jurnal/article/view/1088>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13706930>

Ingichka tolali paxta yetishtirishni samarali tashkil qilish, yangi navlarni ko'paytirish va rag'batlantirish mexanizmini joriy etish" borasida, bir qator hududlarning tuproq-iqlim sharoitlarini inobatga olgan holda ingichka tolali g'o'zaning tola sifati yuqori bo'lgan, kasallik va zararkunandalarga chidamli, tezpishar, serhosil navlarini yaratish, ularning ekin maydonlarini kengaytirish, yangi va istiqbolli navlari urug'larini ko'paytirish hamda yetishtirish agrotexnologiyalarini ishlab chiqishni rag'batlantirish mexanizmini joriy etish maqsadida vazifalar belgilangan.

G'o'za bargi barg shapolog'i, barg bandi va ikkita barg yonligidan iborat. Barg shapolog'i g'o'zaning shakli va turiga qarab yaxlit yoki bo'laklarga bo'lingan bo'lishi mumkin. Dastlabki ikki-uch barg doimo yaxlit, keyingilari esa bo'laklarga bo'lingan bo'ladi. Barg shapolog'i o'simlikning tur, naviga qarab har xil kattalikda 4-400 sm² gacha bo'lishi mumkin. Bargning orqa tomonidagi 1-3-5 ta tomirida bittadan nektarlik (shiradon) bo'ladi. Barglar yashil, och yashil, to'q tusda tovlanadi,

tuklar bir yoki ikki yarusli bo'ladi, tuksiz ham bo'lishi mumkin. O'rta tolali g'o'zalarda bir tupdagi barg sathining yakuni avgust oyida 2,5-6,4 ming sm² uzun tolali g'o'zalarda esa 5,1-9 ming sm² gacha bo'lishi mumkin.

Pishib yetilgan chigit tuxumsimon yoki nok ko'rinishidadir. Chigit zarodish (murtak) va uni o'rab olgan ikkita po'stdan iborat. Ichki po'st pardasimon, tashqi po'st yog'ochlanib qattiqlashgan bo'ladi. Chigit qobig'ining tashqi tomoni tuklar bilan qoplangan, bu tuklar ancha uzun bo'lib, tola deb ataladi, ba'zilarida uzun tuk bilan birga kalta tolalar bo'lib, uni momiq (linter) deb yuritiladi. Chigitning keng tomoni xalaza, ingichka tomoni mikropil deyiladi. Ekiladigan chigitning bo'yi 12-14 mm, diametri 6-8 mm bo'ladi, bir chigitning massasi o'sish sharoitiga qarab 50-200 mg gacha bo'lishi mumkin. Chigit murtagi ikkita urug'palladan va o'simlikning asosiy organlari boshlang'ichidan iborat bo'ladi. Chigit murtagidagi moy chigit massasining o'rtacha 20-25 % ni tashkil etadi. Chigit qobig'i juda mustahkam bo'lib, qalinligi 0,25 mm ga yetadi. Chigitning rivojlanish sikli 50-60 kun davom etadi va u ikki etapdan iborat

bo'ladi. I-etapi 25-30 kunga teng bo'lib, asosiy massasiga va organlari shakllanishiga erishiladi. II-etapi ham 25-30 kunga teng bo'lib, unda pishish bilan bog'liq bo'lgan jarayonlar sodir bo'ladi. G'o'za qancha ertapishar va o'sish sharoiti qancha qulay bo'lsa, chigit shuncha tez va yaxshi rivojlanadi.

G'o'zaning belgilari har hil genetik tabiatga ega bo'lib, ularning irsiylik qonuniyatlari turlichadir. Ba'zi belgilari bir juft gen nazoratida bo'lib, butunlay yoki chala dominantlikni ta'min etadi. Boshqa belgilar esa bir necha gen nazorati ostida bo'lib, ularning o'zaro ta'siri komplementar yoki epistatik tipda bo'lishi mumkin. Ko'p hollarda genlarning o'zaro ta'siri polimer tipda bo'ladi. Ma'lumki, g'o'zani miqdoriy belgilariga asosan qimmatli xo'jalik belgilari – tezpisharlik, mahsuldorlik, tola uzunligi, chiqimi, pishiqligi, ingichkaligi, ko'sak og'irligi va boshqalar shular jumlasidandir.

Ushbu miqdoriy belgilar poligen hisoblanadi ya'ni bir xildagi belgining rivojlanishi bir juft gen bilangina emas, balki bir xilda ta'sir ko'rsatuvchi bir nechta gen bilan ifodalanishidir. F1 ota-ona nav va tizmalarlarning chigit tuki rangi, chigitning tuklanganlik darajasi, chigitning shakli kabi belgilari bo'yicha gibridologik tahlil qilinganda, ushbu belgilar bo'yicha ular bir-biridan farq qilishi kuzatgan. Nav va tizmalar

o'rtasida bunday farqlarning kuzatilishiga asosiy sabab ularning kelib chiqishi, genotipik va geografik jihatdan bir-biridan uzoq bo'lishi, turlararo taqqoslashda keskin farqlar yuzaga kelishi bilan bog'liqligini aniqlagan.

F1 o'simliklarida ekish-shonalash davrining irsiylanishi g'o'za ko'karib chiqqandan to shonalaguncha poya sekin o'sadi, shonalashdan boshlab esa o'sishi tezlashadi. Poyaning o'sish va rivojlanish tezligiga tur va navdan tashqari harorat, yorug'lik, tuproq namligi, oziqa bilan ta'minlanishi, tuproq xili ta'sir ko'rsatadi(1-jadval).

Ingichka tolali g'o'zaning turli navlari agrotexnikasi nav belgilari va ekilayotgan zonalarining tuproq-iqlim sharoitiga bog'liq. O'rta Osiyoda Ingichka tolali g'o'za seleksiyasi bo'yicha ishlar 1920-yillar o'rtalarida boshlandi. 1926-yildan Bayramali (Turkmaniston), 1930-yildan Vaxsh vodiysi (Tojikiston), keyinchalik xozirgi O'zbekiston g'o'za seleksiyasi va urug'chiligi institutida, Farg'ona seleksiya stansiyasi va boshqa tajriba staniyalarida Misr g'o'zasidan ingichka tolali g'o'za navlarini yetishtirishga oid ishlar olib boriladi. 1930-yil Misrdan Ashmuni, Zagora, Saxel kabi navlarning chigitlari keltirilib, Tojikistonning Vaxsh vodiysida ekildi, biroq ular juda kamhosil bo'lib chiqdi. Shu yili O'zbekistonda ham birinchi marta Ingichka tolali g'o'za ekildi (0,2 ming ga, hosildorlik 9,7

s/ga, yalpi hosil 0,2 ming t).

F1 o'simliklari ekish-gullash davrining irsiylanishi, g'o'za guli ikki jinsli, organlari besh doirada beshtadan bo'lib joylashgan. Tuzilishi-tashqi tomonidan uchta yirik gul yonligi; keyin 5 ta o'zaro birikib ketgan va kosacha hosil qilgan bargdan; kosacha ichida tag tomondan o'zaro birikkan gultoj bargi; gultojidan ichkarida otalik kolonkasi (androsey) bor. Kolonka otalik iplari trubkasidan iborat bo'lib, sirtida juda ko'p mayda otalik changchilar o'rnashgan; gulning qoq o'rtasida onalik (genisey) joylashadi, bu onalik tuguncha, ustuncha va og'izchadan iborat. G'o'za gulidan tashqarida alohida shiradon nektarlik bor (2-jadval).

G'o'zaning belgilari har hil genetik tabiatga ega bo'lib, ularning irsiylik qonuniyatlari turlichadir. Ba'zi belgilari bir juft gen nazoratida bo'lib, butunlay yoki chala dominantlikni ta'min etadi. Boshqa belgilar esa bir necha gen nazorati ostida bo'lib, ularning o'zaro ta'siri komplementar yoki epistatik tipda bo'lishi mumkin. Ko'p hollarda genlarning o'zaro ta'siri polimer tipda bo'ladi. Ma'lumki, g'o'zani miqdoriy belgilariga asosan qimmatli xo'jalik belgilari – tez pisharlik, mahsuldorlik, tola uzunligi, chiqimi, pishiqligi, ingichkaligi, ko'sak og'irligi va boshqalar shular jumlasidandir.

F1 o'simliklari ekish-gullash davrining irsiylanishi

Mazkur belgi bo'yicha olingan F1 Iolatan x Marvarid x (43,7 kun), Marvarid x Termiz-31 (43,9 kun), Marvarid x Iolatan-14 (44,7 kun), Surxon-14 x Iolatan-14 (44,2 kun) duragaylarda shonalash erta boshlangan. Iolatan-14 x Termiz-31 (45,1 kun), Termiz-31 x Iolatan-14 (45,1 kun), Surxon--14 x Marvarid (45,6 kun), Marvarid x Surxon-14 (46,0 kun), Termiz-31 x Marvarid (46,3 kun), Surxon -14 x Termiz -31 (46,8 kun) o'rtacha ko'rsatgich kuzatildi. Shonalash davri Iolatan -14 x Surxon—14 (49.2 kun), Termiz -31 x Surxon-14 (47,3 kun) duragaylarda uzoq davom etganligi aniqlandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ekishdan to shonalashgacha bo'lgan muddat belgisining irsiylanishida Iolatan-14 x Marvarid va Surxon-14 x Marvarid ($hp = -1.3$), Iolatan-14 x Termiz-31 ($hp = -3.1$), Termiz-31 x Iolatan-14 va Iolatan-14 x Surxon-14 ($hp = -1.4$), Surxon-14 x Iolatan-14 ($hp = -0.9$), Marvarid x Termiz-31 va Termiz-31 x Marvarid ($hp = -1.1$), Marvarid x Surxon-14 va Termiz-31 x Surxon-14 ($hp = -1.5$), Surxon-14 x Termiz-31 ($hp = -3.2$) duragaylarning barchasida salbiy o'ta dominantlik, faqatgina Marvarid x Iolatan-14 ($hp = -0.6$) duragayda esa salbiy oraliq irsiylanish kuzatildi.

Ota-ona shakllari va F₁ duragaylarda ekish-shonalash davrining irsiylanishi

♀ ♂	Иолатан-14	Марварид	Термез-31	Сурхон-14
Иолатан-14	47.2±0.7	43.7±0.5	45.1±0.6	49.2±0.5
Б	4.9	3.8	2.9	3.7
h _p		-1.3	-3.1	-1.5
Гетерозис. %		92.52	95.7	91.8
Марварид	44.7±0.6	44.2±0.4	43.9±0.7	43.0±0.7
Б	4.0	2.9	4.7	2.3
h _p	-0.6		-1.1	-1.5
Гетерозис. %	94.6		85.53	88.9
Термез-31	45.1±0.3	46.3±0.6	46.1±0.7	47.3±0.4
Б	3.0	4.2	4.3	3.4
h _p	-1.4	-1.1		-1.5
Гетерозис. %	92.8	92.8		96.1
Сурхон-14	45.2±0.7	45.6±0.6	46.8±0.6	45.2±0.6
Б	2.5	3.1	2.6	3.1
h _p	-0.9	-1.3	-3.6	
Гетерозис. %	93.4	90.8	96.1	

Eslatma: 1.F₁o‘simliklarida belgining o‘rtacha ko‘rsatkichi. mm; 2.o‘rtachaning og‘ishi – Б; 3. ustunlik darajasi ko‘rsatkichi (h_p); 4. Geterozis %

Bundan chiqdi, barcha duragaylar ota-ona shakllariga nisbatan ertaroq shonalaganligi aniqlandi.

F₁ duragaylarda ekish-gul ochilishi davrining irsiylanishi

Tajriba uchun olingan ota-ona shakllari va F₁ duragaylarning ekish-gul ochilishi davri 3 guruhga bo‘lib, birinchi guruhga o‘simliklarida birinchi gul ochilgan Marvarid (69,9 kun), Termiz-31 (72,2), Iolatan-14 (73,6 kun) bo‘lib, Surxon-14 (74,3) davrni tashkil qildi (3.2-jadval)F₁Iolatan-14 x Marvarid (69,0 kun), Marvarid x Termiz-31 (69,9 kun), Marvarid x Iolatan (70,3 kun), Сурхон-14 x

Марварид (70,1) duragaylarida eng erta gullari ochilganligini o‘rgandik. O‘rtacha ko‘rsatkich Termiz-31 x Iolatan-14 (71,5 kun), Termiz -31 x Marvarid (71,2 kun), Marvarid x Surxon-14 (72,0 kun) kuzatildi. Iolatan-14 x Termiz-31 (73,3 kun), Iolatan-14 x Surxon-14 (73,2 kun), Surxon-14 x Iolatan-14 (74,3 kun), Termiz-31 x Surxon-14 (74,5 kun), Surxon-14 x Termiz-31(74,2 kun) esa eng uzoq muddatda gullari ochilganligi kuzatildi.

Bundan ko‘rinib turibdiki, Surxon-14 navining gul ochilishi davri eng uzoq o‘rtacha 74,3 kuni tashkil qilib, ona sifatida olinganda duragaylarda uzoq muddatlarda gullari ochilganligini aniqland. Natijalarga ko‘ra, ekishdan to gullashgacha bo‘lgan muddat belgisining irsiylanishi Iolatan-14 x Marvarid (hp= -1.3), Termiz-31 x Iolatan-14 (hp= -1.3), Iolatan-14 x Surxon-14 (hp= -4), Surxon-14 x Iolatan-14 (hp= -

2.3), Surxon-14 x Marvarid (hp= -20), Termiz-31 x Surxon-14 (hp= -11.5) duragaylarning barchasida salbiy o‘ta dominantlik, faqatgina Marvarid x Iolatan-14 (hp= -0.7), Iolatan-14 x Termiz-31 (hp= -0.8), Termiz-31 x Marvarid (hp= -0.3), Marvarid x Surxon-14 (hp= -0.6), Surxon-14 x Termiz-31 (hp= -0.9) duragaylarda salbiy to‘liqsiz dominantlik holatlari, Marvarid x Termiz-31 (hp= -1) duragayda esa ota-onaning to‘liq ustunligi kuzatildi.

(2-jadval)

Ota-ona shakllari va F₁ duragaylarda ekish-gul ochilishi davrining irsiylanishi

♀ / ♂	Иолатан-14	Марварид	Термез-31	Сурхон-14
Иолатан-14	73.5±0.6	69.0±0.6	73.3±0.6	73.2±0.7
Б	4.5	4.0	3.5	3.4
h _p		-6.2	-0.8	-4
Гетерозис. %		93.9	96.0	93.5
Марварид	70.3±0.8	69.9±0.6	69.9±0.6	72.0±0.8
Б	5.7	4.2	5.4	4.9
h _p	-0.8		-1	-0.6
Гетерозис. %	95.5		90.9	94.8
Термез-31	71.5±0.9	71.2±0.7	72.1±0.6	74.5±0.8
Б	4.3	4.3	3.9	3.1
h _p	-1.3	-0.3		-11.5
Гетерозис. %	95.4	96.5		95.7
Сурхон-14	74.3±0.7	70.1±0.7	74.2±0.9	74.3±0.6
Б	5.8	3.8	4.6	4.6
h _p	-2.3	-2.0	-0.9	
Гетерозис. %	94.6	96.3	98.5	

Eslatma: 1. F₁ o‘simliklarida belgining o‘rtacha ko‘rsatkichi. mm; 2. o‘rtachaning og‘ishi – Б; 3. ustunlik darajasi ko‘rsatkichi (hp); 4. Geterozis %

Demak, duragaylarda o‘simliklarning barchasi ota-ona shakllariga nisbatan erta gullaganligi aniqlandi. Ayniqsa, geografik jihatdan uzoq bo‘lgan Iolatan-14 x Marvarid (69 kun) duragayining gullari erta ochildi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, F₁ o‘simliklarining ekishdan – shonalagungacha va

ekishdan – gullagungacha bo‘lgan davrlari bo‘yicha Marvarid navi ota yoki ona sifatida olinganda, eng erta shonalagan o‘simliklar Iolatan-14 x Marvarid, Marvarid x Surxon-14, Marvarid x Termiz-31 duragaylarda hamda eng erta gullagan o‘simliklar geografik jihatdan uzoq bo‘lgan Iolatan-14 x Marvarid (69 kun) duragaylarda kuzatildi.

F₁ o'simliklarining ekish – pishish davri Surxon-14 x Iolatan-14, Surxon-14 x Termiz-31, bo'yicha eng erta ko'saklari ochilgan o'simliklar Iolatan-14 x Surxon-14 duragaylarda aniqlandi. Surxon-14 navi ota yoki ona sifatida olingan

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Simongulyan G., Muhamadxonov S.R., Shafrin A.N. G'o'za genetikasi, seleksiyasi va urug'chiligi. // O'qituvchi" nashriyoti. Toshkent 1974. 6-25-b.
2. Xolmurodova G.R., Namazov Sh.E., Boboyev S.G'. G'o'zada tezpisharlik murakkab poligen. //Seleksiya va urug'chilik sohasining hozirgi holati va rivojlanish istiqbollari mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya. Toshkent, 2014, 126-128-b
3. Dusmatova G.A. G'o'zaning G.hirsutum L. va G.barbadense L. turlarining shakllarini duragaylash oldi chigit belgilari ko'rsatkichlarining tahlili. // Ilmiy xabarnoma. Andijon, 2018, №3, 44-47- b.

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://doi.org/10.30604/2024.1.5)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 30.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

[GOOGLE SCHOLAR](#)
[CROSSREF \(OAK BAZA\)](#)
[ZENODO](#)
[OPEN AIRE](#)
[EUROPUB](#)
[RESEARCHGATE \(OAK BAZA\)](#)
[SJIF](#)

Qosimov Karimjon Zuhriddinovich

Andijon mashinasozlik instituti

“Texnologik mashinalar va jihozlari” kafedrasini professori

<https://orcid.org/0000-0003-4900-1285>

Maxmudov Ikrorxon Rustamxon o‘g‘li

Andijon mashinasozlik instituti

“Texnologik mashinalar va jihozlari” kafedrasini 3-bosqich tayanch doktoranti

<https://orcid.org/0000-0002-5968-959X>

Sultonov Rasuljon Shahobiddin o‘g‘li

Andijon mashinasozlik instituti

“Texnologik mashinalar va jihozlari” kafedrasini 3-bosqich tayanch doktoranti

<https://orcid.org/0000-0001-9286-4102>

Isaboyev Toxirjon Mexmonovich

Andijon mashinasozlik instituti

“Texnologik mashinalar va jihozlari” kafedrasini katta o‘qituvchi

<https://orcid.org/0000-0002-6108-8937>

Uzbekistan

ikhrorbek_tm2019@mail.ru

CHIZEL-KULTIVATOR LEMEXLARINI YEYILISHGA CHIDAMLI MATERIALINI ASOSLAB RESURSINI OSHIRISHNING EKSPERIMENTAL TADQIQOT NATIJALARI

Abstract: The article presents the results of experimental research on the hardness and microstructure of chisel-cultivator parts made from local raw materials that are resistant to wear. These parts were cast and subjected to thermal treatment. Laboratory tests were conducted at Andijan Machine Engineering Institute using the HBRVS-187.5 universal hardness measuring machine and the A13.0201-B2 model inverter metallographic microscope.

Аннотация: В статье представлены результаты экспериментальных исследований твердости и микроструктуры деталей чизельно-культиваторных машин, изготовленных из местного сырья, устойчивого к износу. Эти детали были отлиты и подвергнуты термической обработке. Лабораторные испытания проводились в Андижанском машиностроительном институте с использованием универсального твердомера ХБРВС-187,5 и инверторного металлографического микроскопа модели А13.0201-Б2.

Annotatsiya: Maqolada chizel-kultivator lemexlarini yeyilishga chidamli mahalliy xom ashyolardan quyib tayyorlab va ularga termik ishlov berilgandan so'ng ularning qattiqligi va mikrostrukturasi o'rganish eksperimental tadqiqot natijalari keltirilgan. Laboratoriya tadqiqotlari Andijon mashinasozlik institutida HBRVS-187,5 universal qattiqlik o'lchash mashinasi hamda A13.0201-B2 markadagi invertorli-metallografik mikroskopdan foydalanib olib borildi.

Keywords: ploughshares, microstructure, hardness, abrasive wear, heat treatment, soil.

Ключевые слова: плужные лемехи, микроструктура, твердость, абразивный износ, термическая обработка, почва.

Kalit so'zlar: plug lemexlari, mikrostruktura, qattiqlik, abraziv yeyilish, termik ishlov, tuproq.

Language: Uzbek

Citation: Kasimov , K., Ikrokhon , M., Sultonov , R., & Isaboyev , T. RESULTS OF EXPERIMENTAL RESEARCH OF RESOURCE ENHANCEMENT OF CHIZEL-CULTIVATOR BLADES BASED ON EDIBLE-RESISTANT MATERIAL. Universal International Scientific Journal, 44–50. Retrieved from <https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/1089>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13725156>

Kirish. Qishloq xo'jalik texnikalaridan foydalanishning o'ziga hos tomonlaridan biri, ularning tuproq bilan to'g'ridan to'g'ri kontaktda ishlashi hisoblanadi. Natijada ushbu texnikalarning ish organlari tuproq bilan ishqalanish natijasida tez yeyilib ishga yaroqsiz holga keladi. Buning oqibatida dunyo bo'yicha ishlab chiqariladigan energiyaning uchdan bir qismi ishqalanishni yengishga, yillik ishlab chiqariladigan metallning to'rtidan bir qismi mashina detallari va birikmalaridagi yeyilish natijasida yo'qotilgan qismini tiklash uchun sarflanadi.

Shuning uchun ham dunyoda yoqilg'i va material zahirasi kamayib borayotgan, mashinalar ishonchliligi va umrboqiyligiga nisbatan qo'yilayotgan talablar ortayotgan bugungi kunda ushbu harajatlarni kamaytirish va mavjud qishloq xo'jalik texnikalaridan samarali foydalanish muhim vazifalardan hisoblanadi. Yuqoridagilarning barchasi tuproqqa ishlov beradigan mashinalar ish organlarining abraziv yeyilishi oqibatida sodir bo'ladi.

Abraziv yeyilish - bu abrazivning qattiq donalari ta'sirida detal yuzasining yemirilishidir.

Abraziv donasining detal yuzasiga ta'sirining ikki xil turi mavjud. Birinchisida abraziv donasi yuzaga ikki detalning ishqalanuvchi yuzalari orasiga tushib qolib ta'sir ko'rsatadi. Ikkinchisida esa, detalning ishqalanuvchi yuzasiga qattiq (tuproq, qum, tosh, tog'-kon jinsi kabi) muhit tarkibidagi abraziv zarralar ta'sir ko'rsatadi [1; 206-b].

Abraziv yeyilishning o'ziga xos tomonlarini va mexanizmini o'rganishda, olimlar, qattiqligi abraziv zarrasi qattiqligiga yaqinlashgan sari materiallarning nisbiy yeyilishga chidamliligini keskin ortish hodisasini aniqladilar. Bu hodisa M.M. Tenenbaum, V.N. Tkachev, R. Kiffer, D. Benezovskiy, M.M. Xrushev va M.A. Babichev, U. Ikromov, A.S. Pronikov, D.N. Garkunov va boshqalarning asarlarida keng yoritilgan. [2,3,4,5,6,7].

M.M. Xrushev va M.A. Babichevlar texnik toza metallarning abraziv muhitdagi nisbiy yeyilishga chidamliligi ularning qattiqliklari (H)ga to'g'ri proporsional ekanligini aniqlashgan [1; 18-26-b.]:

$$\varepsilon = b \cdot H$$

(1)

Ular detal materiali bilan abraziv zarracha qattqliklarining nisbatini yeyilishga ta'sirini o'rganishda yeyilish sharoitini aniqlovchi uchta o'ziga xos bog'lanishni ko'rsatishgan.

Material (Hm) va abraziv (Ha) qattqliklarining nisbati $Hm / Ha \leq 0,6$ bo'lganda yeyilishga chidamlilik to'g'ri chiziqli ortib boruvchi xususiyatda bo'ladi. Nisbat $0,6 \leq Hm / Ha \leq 1,4$ oralikda bo'lganda yeyilishga chidamlilik ortib boruvchi parabolik bog'lanishga ega bo'ladi. Nisbat $1,4 \leq Hm/Ha$ bo'lganda esa yeyilishga chidamlilikning giperbolik keskin ortishi kuzatiladi.

Shuningdek, bugungi kunda respublikamiz xududlarida foydalanib kelinayotgan chizel-kultivator lemexlari va ularga qo'yilgan talablarga materiali tarkibi, qattqligi va mexanik xossalari jihatidan xam mos kelmaydi. Yuqoridagilarni xisobga olgan xolda ma'lum tarkibli materialli

chizel-kultivator lemexlarini yeyilishga chidamli mahalliy xom ashyolardan quyib tayyorlab va ularga termik ishlov berib, resursini oshirish maqsadida tadqiqotlar olib borish rejalashtirildi.

Ekspirimental tadqiqotlarni o'tkazish sharoiti va usullari. Tadqiqotlarda mavjud foydalanib kelinayotgan va yeyilishga chidamli hamda materiali asoslangan mahalliy xom ashyolardan quyib tayyorlangan lemexlarning materiali tarkibi, strukturasi va qattqliklari kabi mexanik xossalarni tadqiq etish maqsadida eksperimental laborotoriya tadqiqotlari o'tkazish ko'zda tutildi.

Laborotoriya tadqiqotlarini olib borishda Andijon mashinasozlik instituti ilmiy tadqiqot laboratoriyasida mavjud JLZ-35kW 10 kg, modeli yuqori chastotali induksion metall eritish pechidan foydalanib, yeyilishga chidamli hamda materiali asoslangan mahalliy xom ashyolardan lemex namunalari quyib tayyorlandi (1-rasm).

1-rasm. Induksion tok yordamida metall eritish jihozi JLZ-35kW 10 kg.

So'ngra, lemex materiallaridan kerakli o'lchamdagi mikroshliflar tayyorlab olindi va TGG-45 KW markali yuqori chastotali tok bilan termik ishlov berish jihozidan (2-rasm) foydalanib ba'zi namuna-mikroshliflarga termik ishlov berildi.

2-rasm. Yuqori chastotali induksion tok bilan termik ishlov berish jihozi.

TGG-45 KW markali yuqori chastotali tok bilan termik ishlov berish dastgoxining texnik ko'rsatkichlari 1-jadvalda keltirib o'tilgan.

1-jadval

TGG-45 KW jihozining texnik tavsifi

TGG-45 KW qurilmasining texnik tavsifi	
Talab qiladigan quvvat, kW	45 kW

Tok kuchi, A	40 A
Kuchlanish, V	380 V
Chiqishdagi ossilyatsiyalangan chastota kHz	30-80 kHz
UDE, %	100 % 24 soat мобайнида
Sovituvchi suvning talab etilgan bosimi MPa	$\geq 0,3 \text{ MPa} \geq 10/\text{min}$

Namunalarga yuqori chastotali tok bilan termik ishlov berildi hamda ular suvga solib toblandi. Tanlab olingan metall namunalarning ba'zilariga termik ishlov berildi va ularning qattiqligi, mikrostrukturasi kabi xossalarni o'rganib chiqildi, ИИХ15СГ markali etallon namunalari bilan solishtirma tahlili o'tkazildi.

Olingan natijalar. Abraziv yeyilish - bu metallarni yeyilishining eng tez sodir bo'ladigan turi bo'lib, u metallni yemirilishga olib keladi. Odatda, mashina detallarini abraziv yeyilishdan himoya qilish va yeyilish tezligini pasaytirish uchun ishqalanish yuzalarining qattiqligini abrazivning qattiqligiga nisbatan 1,3 martadan yuqoriroqqa oshiriladi.

Tajriba sinovi ishlarini olib borish uchun mavjud va mahalliy xom ashyolardan quyib tayyorlangan lemexlardan 30x50 mm, o'lchamda namunalari qirqib olindi. Namunalarni sinovga qo'yishdan avval yuzalari kamida 90% kontaktda bo'lishini ta'minlash uchun ularga maxsus mexanik ishlov berib yuzalari tekislandi. Tayyor bo'lgan namunalarning o'lchamlari aniqlab olindi. Shundan so'ng namunalarning qattiqliklari THBRV-187.5DX Universal qattiqlikni o'lchash mashinasida (3-rasm), Rokvell usulida HRC shkalasi bo'yicha aniqlab olindi.

Olingan natijalarning o'rtacha qiymatlari HRC shkala bo'yicha 2-jadvalga kiritildi.

2-jadval

№	Nomlanishi	Ko'rsatkich				
		O'rtacha HRC	Standart chetlanish, σ	Minimum HRC	Maksimum HRC	Vriatsiya koeffitsiyenti, V
1	110Г13Jl po'lati	59	1,90	57	61	0,03
2	T590 elektrodi bilan payvandlab qoplangan	58	2,28	57	59	0,04
3	45Г toblangan	56	1,94	53	59	0,03
4	ИИХ15СГ toblangan	52,8	1,82	50	55	0,03
5	35ХГСJl toblangan	46	2,13	42	48	0,04
6	5ХГМ toblangan	45	1,34	43	46	0,03
7	38Х2Н2МА toblangan	44,2	0,74	43	45	0,02
8	C285 toblangan	42,8	2,03	39	42	0,04
9	C255 toblangan	42,6	0,87	42	44	0,02
10	C245 toblangan	42	1,41	40	44	0,03
11	40Г	40	1,01	38	41	0,02
12	ИИХ15СГ	38	1,18	37	39	0,03
13	ИИХ15СГ toblanmagan	35	1,26	34	36	0,03
14	45Г toblanmagan	29	1,05	27	30	0,04
15	C255 toblanmagan	24	1,67	23	25	0,06

3-rasm. THBRV-187.5DX Universal qattiqlikni o'lchash mashinasi

Qattiqligi abraziv zarrasining qattiqligidan yuqori bo'lgan materiallar. Ushbu guruhga kiradigan materiallar ma'lum qattiqlikka ega metall matritsadan va yuqori qattiqlikka ega bo'lgan to'ldiruvchilardan (karbidlar, nitridlar, karbonitridlar, karboboridlar va boshqalar) tashkil topgan geterogen strukturaga ega bo'ladi. Bunday materiallarning ma'lum qattiqlikka ega matritsasi abraziv zarrasini detalning yuzasiga botishiga qarshilik ko'rsatadi, yuqori qattiqlikka ega bo'lgan to'ldiruvchilari esa, abraziv zarrani yuza bo'ylab harakatlanishiga qarshilik ko'rsatadi. Ma'lum qattiqlikka ega bo'lgan matritsa materiallari qatoriga po'latlar va oq cho'yanlar kiradi. Abraziv yeyilishga chidamliligi ortib borishi bo'yicha turli metall strukturasiga qarab po'latlarni quyidagi ketma-ketliklikda joylashtirish mumkin: ferrit →

(ferrit+perlit) → perlit → beynit → martensit; perlit → sorbit → troostit; sorbit (bo'shatilgan) → sorbit(toblangan); martensit (kam uglerodli) → martensit (yuqori uglerodli). Xususan, evtektoidgacha bo'lgan va martensitga toblangan po'latlar bo'shatilgan yoki normallashtirilgan evtektoidli yoki evtektoiddan keyingi po'latlarga nisbatan yuqoriroq yeyilishga chidamlilikka ega bo'ladi. Mikroshlifning mikrostrukturasini o'rganishda tekshirilayotgan yuzasini spirt bilan yuvilib, metallning xossasi va tuzilishiga qarab, mikroshlif yuzasi kislota, tuz yoki ishqor kabi kimyoviy reaktivning spirt yoki suvdagi eritmasi bilan ta'sir ettirilishi kerak bo'ladi. Bunda biz nitrat kislotasi(HNO₃)ning 4% li spirtli eritmasi bilan yuzalarga kimyoviy ta'sir ettirdik (3-rasm).

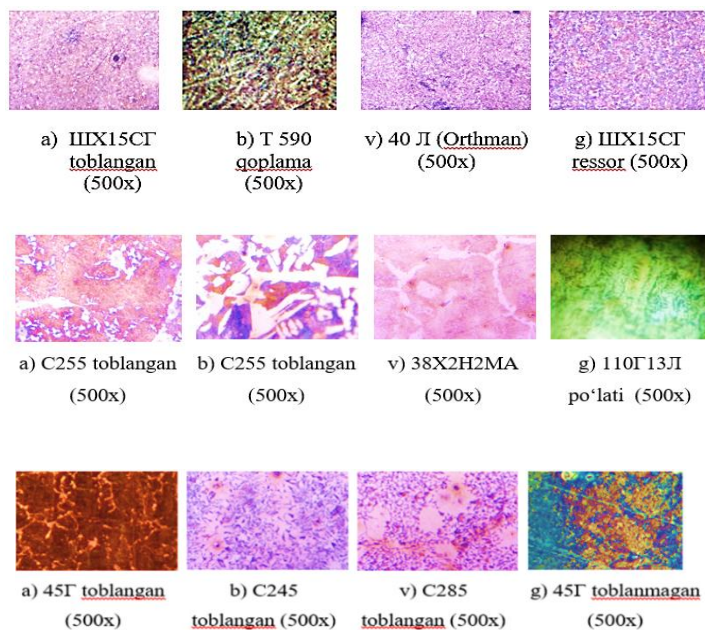
4-rasm. Mikroshlif namunalari

Tayyorlab olingan mikroshliflarning mikrostrukturasini tekshirish uchun A13.0201-B2 markali metallografik mikroskopdan (4-rasm) foydalanildi.

5-rasm. A13.0201-B2 markadagi invertorli-metallografik mikroskop

Lemexlarning mikrostrukturasini o'rganish uchun tayyorlangan mikroshliflarning reaktiv ta'sir ettirilgandan keyingi mikroskop ostida olingan mikrofotografiyalari quyidagi rasmlarda keltirilgan (5-rasm).

6-rasm. Namunalarning mikrostrukturalari:

Muxokamalar. 45G markadagi toblanmagan po'latni mikroskop ostida ko'rganimizda strukturasi perlit+ferritdan iborat ekanligi aniqlandi (qattiqligi 29 HRC). 45G markadagi po'lati toblanganda hamda sovituvchi muxit sifatida suvdan foydalanilib toblangandan so'ng mikroskop ostida ko'rilganda po'latning strukturasi qisman ferrit, martensit va beynitdan iborat ekanligi aniqlandi. Ushbu po'latning qattiqligi esa 56 HRC ga teng bo'ldi. 45G markadagi po'latga termik ishlov berilganda hamda suvda sovitilganda po'latning mikrostrukturasi qoldiq austenit va martensitdan iborat bo'lib qolganligini ko'rish mumkin. Strukturalardagi oq dog'lar esa ferrit xisobiga xosil bo'lgan, nisbatan qoraroq joylar sementit va xrom, titan, marganes, kremniy kabi elementlarning karbidlaridan iborat.

Xulosa. Yuqorida keltirilganlar asosida xulosa qilish mumkinki, yeyilishga chidamli mahalliy xom ashyolardan quyib tayyorlangan chizel-kultivator lemexlari 1-jadvalda IIIХ15СГ markali toblanmagan po'latga nisbatan boshqa namunalarning qattiqliklari 1,08...1,69 martagacha yuqori ekanligini ko'rish mumkin. Abrziv yeyilishga chidamli materiallarni tanlash metodikasi materialning fizik va mexanik xossalarini, kimyoviy tarkibini, mikrostrukturasi va abraziv sinovlarini o'rganishga asoslanadi. Bu metodika yordamida tuproqqa ishlov beradigan mashinalarning ish organlari uchun eng mos materiallar tanlab olinadi va ularning ish resursini oshirish ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Гаркунов Д.Н. Триботехника (износ и безизносность): Учебник.- 4-е изд., перераб. и доб. – Москва: «Издательство МСХА», 2001.-616 стр.
2. Тененбаум М.М. Сопротивление абразивному изнашиванию. -Москва. Машиностроение. 1976.- 270 с.
3. Хрущов М.М., Бабичев М.А. Абразивное изнашивание. – М.: Наука, 1970. – 252 с.
4. Ткачев В.Н. Износ и повышение долговечности деталей сельскохозяйственных машин. – М.: Машиностроение, 1971. – 264 с.
5. Икрамов У., Левитин М.А. Основы триботоники. Ташкент: "Ўқитувчи", 1984.- С. 3-179.

6. ГОСТ 23.208-79 «Обеспечение износостойкости изделий. Метод испытания материалов на износостойкость при трении о нежестко закрепленные абразивные частицы» - Государственного комитета СССР по стандартам от 29 ноября 1979 г.- 4 с.
7. Проников А.С. Параметрическая надежность машин. – Москва: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2002. - 560 с.
8. Qosimov, K., Obidov, O., Maxmudov, I. (2023). Qishloq xo‘jaligida keng qollanilayotgan chizel–kultivator dolotalari materiallarini organish. = *Евразийский журнал технологий и инноваций*, 1 (12 Part 2), 103-107.
9. Sulstonov, R. S., Maxmudov, I. R., Obidov, O. S. (2023). Результаты исследования материалов лемеха культиваторов с неглубокой вспашкой почвы.= *Научный Фокус*, 1(5), 135-141.
10. Набиев, Т. С., Эркабоев, Х. Ж., & Махмудов, И. Р. (2020). О квадратно-гнездовом способе посева семян хлопчатника. // In *Фундаментальные и прикладные научные исследования: актуальные вопросы, достижения и инновации* (pp. 62-65).
11. Қосимов, К., Қодиров, Н., & Маҳмудов, И. (2023). Плуг лемехларига термик ишлов бериб ресурсини оширишнинг экспериментал тадқиқот натижалари. = *Innovatsion texnologiyalar*, 49(01), 49-54.
12. Davidboev, B., Mirzakhanov, Y., Makhmudov, I., & Davidboeva, N. (2020). Research of lateral assembly of the belt in flat-belt transmissions and transport mechanisms. = *International Journal of Scientific and Technology Research*, 9(1), 3666-3669.

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://doi.org/10.5281/zenodo.13733795)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 30.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR
CROSSREF (OAK BAZA)
ZENODO
OPEN AIRE
EUROPUB
RESEARCHGATE (OAK BAZA)
SJIF

Yuldasheva Yulduz Muhammedovna

Qo'qon universiteti

Ta'lim muassasalarining

boshqaruvi yo'nalishi magistranti

Uzbekistan

TA'LIM JARAYONINI BOSHQARISH VA UNING SIFATINI OSHIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonini boshqarish va uning sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash keng yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion, innovatsion texnologiya, interfaol metodlar, ta'lim jarayonini boshqarish va uning sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash.

Abstract: In this article, the use of innovative technologies in managing the educational process and improving its quality is widely covered.

Key words: innovative, innovative technology, interactive methods, use of innovative technologies in managing the educational process and improving its quality.

Аннотация: В данной статье широко освещено использование инновационных технологий в управлении образовательным процессом и повышении его качества.

Ключевые слова: инновации, инновационные технологии, интерактивные методы, использование инновационных технологий в управлении образовательным процессом и повышении его качества.

Language: Uzbek

Citation: Yuldasheva, Y. (2024). USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN MANAGING THE EDUCATIONAL PROCESS AND IMPROVING ITS QUALITY. Universal International Scientific Journal, 1(5), 51–55. Retrieved from <https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/1090>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13733795>

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, oliy ta’limni modernizasiya qilish, ilg‘or ta’lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish va Oliy ta’lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot ishlari natijadorligini oshirish, yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, ilm-fanning innovatsion infratuzilmasini shakllantirish O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risi”dagi 08.10.2019 yil PF-5847-sonli farmonida keltirilib o‘tilgan[1].

Ta’lim jarayonini boshqarish va uning sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash juda muhim hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalar ta’lim jarayonida o‘qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o‘zgartirishlar kiritish bo‘lib, uni amalga oshirishda interfaol metodlardan foydalanishni taqozo etadi.

So‘ngi yillarda yurtimizning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy sohalaridagi o‘zgarishlar ta’lim tizimini ham isloh qilishni taqozo etmoqda. Ta’limdagi innovatsion texnologiyalar o‘rganishni tartibga solish va uni to‘g‘ri yo‘nalishga yo‘naltirish imkonini beradi. Maqolada oliy ta’limda innovatsion talim texnologiyalaridan ya’ni interfaol metodlardan foydalanish keng yoritib o‘tilgan. Interfaol metodlar o‘quvchitalablarning bilimlarini yanada mustahkam egallanishiga, nutq madaniyatini oshishiga, savollarni to‘g‘ri tuzishiga, o‘z fikrini bayon etishga o‘rgatishi yoritib berilgan.

Innovatsion texnologiya – ta’lim samaradorligini oshiruvchi omillardan foydalanish, turli pedagogik jarayonlarni loyihalash va amalda qo‘llash orqali bilim egallashni takomillashtirish usullari. Uning asosiy maqsadi ta’lim jarayonida o‘qituvchi va bilim oluvchi faoliyatiga yangilik, o‘zgartirishlar kiritish bo‘lib, interfaol metodlardan foydalanishni taqozo etadi[2].

Innovatsion texnologiya –ta’lim samaradorligini oshiruvchi omillardan foydalanish, turli pedagogik jarayonlarni loyihalash va amalda qo‘llash orqali bilim egallashni takomillashtirish usullari.

Uning asosiy maqsadi ta’lim jarayonida o‘qituvchi va bilim oluvchi faoliyatiga yangilik, o‘zgartirishlar kiritish bo‘lib, interfaol metodlardan foydalanishni taqozo etadi. Interfaol usullar ta’lim jarayonida qatnashayotgan har bir bilim oluvchining faolligiga, erkin va mustaqil fikr yuritishga asoslanadi.

“Menejment” bo‘yicha qator darsliklar mualliflari hisoblangan M.SHarifxo‘jaev, YO.Abdullaev [3] larning fikricha boshqaruv – bu o‘zigahos yuksak san‘at va mahoratni talab qiluvchi tanlov, shu tanlov asosida qaror qabul qilish va uni bajarilishini nazorat qilishdir. Boshqaruv deganda ko‘rinib turibdiki, eng avvalo oqilona qaror qabul qilish to‘g‘risida fikr bildirilmoqda.

Menejment deganda ko‘z oldimizda korxonalar yoki tashkilot ichidagi xodimlarning ishini to‘g‘ri tashkil qilish va ularni boshqarish bilan bog‘liq jarayonlar gavdalanadi.

Ta’lim jarayonini boshqarishni takomillashtirish mexanizmlari juda muhim mavzudir. Ta’lim jarayonini takomillashtirish uchun qo‘shimcha imkoniyatlar va texnologiyalar, ta’lim tizimlarini mustaqil

o'zgartirish, o'quvchilarga ma'naviy, ma'naviy va jismoniy rivojlanishlarini ta'minlash kerak.

Ta'lim jarayonini boshqarishning eng oddiy va samarali usullaridan biri ta'lim boshqaruv tizimlarining (LMS) qo'llanilishi. Bu tizimlar o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi aloqalarni boshqarish, elektron darsliklar va vazifalarni taqdim etish, sinovlar va baholashlar o'tkazish, ma'lumotlar bazasini saqlash va boshqa funktsiyalarni bajarish imkoniyatini beradi.

Texnologiyalar (masalan, elektron darsliklar, interaktiv multimedia vositalari, veb-saytlar, ilovalar) yordamida ma'ruza-harakat dasturlarini ta'minlash. Bu texnologiyalar o'quvchilarga ma'lumotlarni oson tushunarli vaqtincha saqlash, ta'limning murakkab konseptlarini vizual ravishda tushunarli qilish, savollar va masalalar orqali o'quvchilarning tushunishini baholash va ko'nikmalarini oshirish imkoniyatini beradi.

O'qituvchilar o'quvchilarning o'zaro farqliliklarini, ma'lumotlarni oson o'rganish va tushunish darajasini uzaytirish uchun o'zaro farqliliklariga ega bo'lishi mumkin. Bu esa, o'quv jarayonini har bir o'quvchiga moslashtirish va ularga mutaxassislar hisoblanib, ularning o'zlashtirilgan ta'lim yo'nalishlarida rivojlanishini ta'minlaydi.

O'qituvchilar o'quvchilarning yangi bilimlarini va ko'nikmalarini oshirish uchun real vaqtli ta'limni samarali shakllanishi kerak. Bu esa, o'quvchilarning ma'lumotlarni amaliyotga qo'lda qilishlari va ularni o'rganishda qiziqishlarini oshirishga yordam beradi.

O'quv natijalarini baho qilish, o'quvchilarni o'rganish darajasini baholash va o'quv jarayonini doimiy ravishda monitoring qilish juda muhimdir. Bu esa, ta'limni sifatini

nazorat qilish, muammolar va muhim nuqsonlarni aniqlash va ularni bartaraf etishga yordam beradi.

O'quvchilar o'zlarining o'zlashtirilgan ta'lim yo'nalishlarida muvaffaqiyatga erishishlari uchun ko'mak ko'rsatish kerak. Bu esa, tashqi o'quv markazlaridan (masalan, o'quv markazlari, mentorlar yoki konferensiyalar) yoki texnologik ko'mak vositalaridan (masalan, ilovalar, veb-saytlar) foydalanish orqali.

Ta'lim sohasidagi innovatsion texnologiyalar doimiy ravishda rivojlanib, ularning turlari kengayib bormoqda. Innovatsion faoliyat sohasiga, ta'lim berishda axborot texnologiyalariga aloqador dolzarb muammolarning yechimini izlashga o'z vaqtida F.I.Peregudov munosib hissa qo'shdi[4].

Bugungi kunda pedagogika sohasida yangi ilmiy yo'nalish - pedagogik innovatsiya va ta'lim jarayonini yangilash g'oyalarining paydo bo'lishi natijasida o'qituvchining pedagogik faoliyatida ham yangi yo'nalish «O'qituvchining innovatsion faoliyati» tushunchasi paydo bo'ldi. «Innovatsion faoliyat» tushunchasini tahlil qilar ekanmiz: G.A.Mkritichyaning bu haqdagi fikri diqqatga sazovar: - «Pedagogik tajriba sinov faoliyatining 3 ta asosiy shaklini ajratish mumkin: xususiy tajriba, tajribasinov ishi, o'qituvchining innovatsion faoliyati. Pedagogik faoliyatda innovatsiyalar qancha ko'p bo'lsa, o'qituvchi xususiy eksperimentni shuncha yaxshi tushunadi»[5].

Ta'lim tizimi sifatini oshirishda innovatsion faoliyat hozirgi holati va rivojlanishini nazariy asoslari yoritilgan bo'lib, unda ta'lim tizimi sifatini oshirishning mohiyati, innovatsion faoliyatni tashkil etishning nazariy asoslari hamda axborot va kommunikasiya

texnologiyalari sohasida axborot-kommunikasiya texnologiya imkoniyatlaridan ta'lim jarayonida samarali foydalanish hozirgi holati va rivojlanishi bayon etilgan. Yuqorida keltirilgan fikrlardan xulosa shuki, natijalarining yo'nalganligi bo'yicha ta'lim tizimi sifatini oshirish ilmiy instrumentariy sifatidagi innovasiyalarga, innovatsion faoliyat va ta'lim tizimiga bo'linadi. Ta'lim sifatini oshirishda innovasiyalar to'plamining muhimligi darajasiga baho berish maqsadida shu tartibda ajratiladi.

Ta'lim jarayonini boshqarish va uning sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash zamonaviy ta'lim tizimlarining asosiy yo'nalishlaridan biridir. Bu texnologiyalar ta'lim jarayonlarini avtomatlashtirish, o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi muloqotni kuchaytirish, ta'lim sifatini yaxshilash va pedagogik samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

1. Learning Management Systems (LMS):

- Misol: Moodle, Blackboard, Google Classroom.

- LMS tizimlari ta'lim jarayonini boshqarishda muhim ahamiyatga ega. Bu platformalar orqali o'qituvchilar o'quv materiallarini joylashtirishi, topshiriqlarni tekshirishi va baholash tizimini avtomatlashtirishi mumkin. Shuningdek, o'quvchilar kurslarni onlayn o'tish va o'z faoliyatini kuzatish imkoniga ega bo'ladi.

2. E-Learning va O'z-o'zini o'qitish Platformalari:

- Misol: Coursera, edX, Khan Academy.

- Elektron o'qitish platformalari o'quvchilarni masofadan turib o'qitish, ularga individual o'qish rejimida bilim berish imkoniyatini yaratadi. Bu texnologiyalar ta'lim

jarayonini shaxsga moslashtirish va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

3. Sun'iy Intellekt (AI) va Mashinani O'rganish (Machine Learning):

- Misol: IBM Watson Education, Knewton.

- Sun'iy intellekt texnologiyalari ta'lim jarayonini individualizatsiya qilishda va o'quvchilar uchun maxsus dasturlarni yaratishda qo'llaniladi. AI yordamida o'quvchilarning bilim darajasi aniqlanib, ularning ehtiyojlariga mos o'qitish strategiyalari ishlab chiqiladi.

4. Ta'limda Virtual va Augmented Reality (VR/AR):

- Misol: Google Expeditions, Oculus Education.

- VR va AR texnologiyalari o'quvchilarni virtual muhitga olib kirish orqali o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. Bu texnologiyalar fanlar bo'yicha laboratoriya mashg'ulotlarini o'tkazish, sayohatlar tashkil etish va ko'rgazmali darslarni amalga oshirishda qo'llaniladi.

5. Gamifikatsiya (Gamification):

- Misol: Kahoot!, Duolingo.

- Ta'lim jarayoniga o'yin elementlarini kiritish orqali o'quvchilar motivatsiyasini oshirish, ularda musobaqalashish ruhini shakllantirish mumkin. Bu texnologiya ta'lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qilishga yordam beradi.

6. Big Data va Data Analytics:

- Katta hajmdagi ta'lim ma'lumotlarini tahlil qilish ta'lim jarayonida individual yondashuvni takomillashtirish imkonini beradi. O'quvchilar faoliyatini kuzatib borish va tahlil qilish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan strategiyalar ishlab chiqiladi.

7. Bulutli Texnologiyalar (Cloud Computing):

- Misol: Google Drive, Microsoft OneDrive.

- Bulutli texnologiyalar o'quv materiallarini saqlash va ulardan masofadan turib foydalanish imkonini beradi. Bu esa ta'lim jarayonini qulay va moslashuvchan qiladi.

Innovatsion Texnologiyalarning Afzalliklari:

- Shaxsiylashtirilgan O'qitish: Har bir o'quvchiga mos ta'lim dasturini tuzish va ularning ehtiyojlariga moslashish imkoniyatini yaratadi.

- Samaradorlikni Oshirish: Ta'lim jarayonidagi rutinali ishlardan xalos qilib, o'qituvchilar va o'quvchilarga diqqatni asosiy vazifalarga qaratish imkonini beradi.

- Keng Muloqot Imkoniyatlari: Masofaviy ta'limda o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida doimiy aloqani ta'minlaydi.

- Ta'lim Sifatini Oshirish: Innovatsion yondashuvlar ta'lim jarayonini yanada interaktiv va samarali qiladi, bu esa ta'lim sifatini oshirishga olib keladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish uning boshqaruvini osonlashtiradi va ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirishga yordam beradi. Bunday texnologiyalar yordamida ta'limning shaxsiylashtirilishi, samaradorlikning ortishi va kengroq ta'lim imkoniyatlari yaratiladi, bu esa o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada qiziqarli va interaktiv qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoev SH.M. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartibintizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak" T.: "O'zbekiston"-2017. 20-bet
2. <https://arxiv.uz/ru/documents/referatlar/pedagogik-psixologiya/ta-lim-jarayonini-boshqarish>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori, 2019., 13 may, PQ 4312 son. "Экономика и социум" No9(88) 2021 www.iupr.ru 949
4. Перегудов Л.В., Саидов М.Х. Олий таълим менежменти ва иктисодиёти: Ўқув қўлланма. - Т.: Молия, 2002. - 184 б.
5. F.U.Tursunov, SH.R.Baxriddinov "Oliy ta'lim muassasasida innovatsion jarayonlarni boshqarishda muammolar". Eurasian Journal Of Academic Research elektron jurnal. 2022 14- aprel. www.in-academy.uz

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://doi.org/10.5281/zenodo.13757114)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 24.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR
CROSSREF (OAK BAZA)
ZENODO
OPEN AIRE
EUROPUB
RESEARCHGATE (OAK BAZA)
SJIF

Yusupova Feruza Murtazonovna

Qo'qon universiteti

Ta'lim muassasalarining

boshqaruvi yo'nalishi magistranti

Uzbekistan

TA'LIM MUASSASALARI RAHBARLARINING IJTIMOY-PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINING TARKIBIY QISMLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim muassasalari rahbarlarining ijtimoiy-pedagogik kompetensiyasining tarkibiy qismlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: rahbar, ta'lim muassasalari rahbarlarining ijtimoiy-pedagogik kompetensiyasining tarkibiy qismlari, ijtimoiy kompetentlik, pedagogik kompetentlik, rivojlantiruvchi kompetentlik, organizatsion kompetentlik.

Abstract: This article describes the components of socio-pedagogical competence of heads of educational institutions.

Key words: components of social and pedagogical competence of leaders, educational institutions, social competence, pedagogical competence, developmental competence, organizational competence.

Аннотация: В данной статье рассмотрены компоненты социально-педагогической компетентности руководителей образовательных учреждений.

Ключевые слова: компоненты социально-педагогической компетентности руководителей образовательных учреждений, социальная компетентность, педагогическая компетентность, развивающая компетентность, организационная компетентность.

Language: Uzbek

Citation: Feruza. COMPONENTS OF SOCIAL-PEDAGOGICAL COMPETENCE OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS LEADERS. Universal International Scientific Journal, 56–61. Retrieved from <https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/1092>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13757114>

“Rahbar” degan nomga ega bo‘lgan har bir shaxs o‘z tashqi qiyofasi, madaniyat kiyinishi, talabchanligi, bilimi, tashkilotchiligi bilan atrofdagilarga hamisha ibrat namuna bo‘lmog‘i lozim. Biz yuqorida ta’kidlangan mulohazalardan kelib chiqib, bugungi maktabgacha va maktab ta’limida sohasida faoliyat olib borayotgan rahbarning kompetentligi yo‘nalishidagi ba’zi kamchiliklari haqida quyidagi holatlarni tahlil qilindi:

-maktablarda boshqaruv ishlarini talab darajada emasligi;

-fidoyilik, ijodkorlik, tashkilotchilik, kreativlikning yetishmasligi;

-huquqiy madaniyat va savodxonlikning pastligi;

-adolatlilik, halollik va insoflilikning yetishmasligi;

-ish jarayonida mahalliylik va urug‘ aymoqchilikning ustuvorligi;

-metodik birlashmalarga e’tibor bermaslik, tashabbuskorlik va tadbirkorlikning yo‘qligi;

-maktablarda jamoa ishlarini noto‘g‘ri taqsimlash va nazoratning pastligi; -kasbiy va ilmiy tajribaga ega emaslik[1].

Tadqiqotchi A.Nosirov rahbarlik menejmentida kompetentsiyani muhimligini ta’kidlab o‘z fikrlarini bildiring boshqarishda qo‘yidagi qobiliyat kompetentsiyalari:

1. Standart kompetentsiya ushbu ya’ni faoliyatga oid innovatsion vazifalarni belgilab olishi qobiliyatidir;

2. Asosiy kompetentsiya – ushbu faoliyatga oid innovatsion vazifalarni belgilash olish qobiliyati;

3. Yetarli kompetentsiya kasb faoliyatining yangi turlarini yarata olish qobiliyati;

4. Kasbiy kompetentsiya – pedagogika va psixologiyaga oid bilimlarga ega bo‘lish, o‘z ustida ishlash o‘quvchilarda motivatsiyani shakllantirishdan iborat, deb ta’kidlaydi[2].

“O‘qituvchi faoliyatida muomala madaniyati va psixologiyasi hamda pedagogik takt va pedagogik etika” mavzusini yoritishda o‘qituvchi faoliyatida muomala madaniyatining o‘ziga xos turlari, muloqotni tashkil etishda umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi, pedagogik muloqotning o‘ziga xos xususiyatlari va funksiyalari, pedagogik etikaning mohiyati va xususiyatlari hamda o‘qituvchi etikasida dilkashlik va pedagogik takt bo‘yicha bilimlar beradi. Bu bilimlar amaliy va seminar mashg‘ulotlari jarayonida mustahkamlanib boriladi. Mavzu yakunida talabanning bilimi testlar yoki boshqa topshiriqlar orqali tekshiriladi. Har bir modul bo‘yicha mavzular shu tarzda talabalarga yetkazilib, ularda shu fan bo‘yicha bilim va ko‘nikmalari shakllantirib, bo‘lajak o‘qituvchi xislatlari tarbiyalanadi,

pedagogik kompetentligi shakllantirib boradi[3].

Tashkilot rahbarining boshqaruv faoliyatining pedagogik vazifalarini muvaffaqiyatli hal qilishni ta'minlaydigan va quyidagilardan iborat bo'lgan pedagogik boshqaruv kompetensiyasi tarkibi:

- shaxsning jamiyatdagi muvaffaqiyati bilan bog'liq asosiy pedagogik boshqaruv kompetensiyalari;

- kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatni ta'minlaydigan asosiy pedagogik boshqaruv kompetensiyalari;

- kasbiy faoliyatning muvaffaqiyatini ta'minlaydigan maxsus pedagogik boshqaruv vakolatlari muayyan shartlar (muayyan tashkilotda);

Pedagogik boshqaruv kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirish jarayonidagi bosqichlar ketma-ketligi hayotning turli bosqichlarida pedagogik boshqaruv kompetensiyasining ayrim tarkibiy qismlarini (asosiy, asosiy va maxsus pedagogik boshqaruv kompetensiyalarini) ustuvor shakllantirishning nozik (eng qulay) davrlarini hisobga olgan holda quriladi.

- umumiy ta'lim bosqichi - bu psixologik-pedagogik tsiklning qo'shimcha ixtisoslashtirilgan fanlarini o'zlashtirishda va maktabdan tashqari ta'lim faoliyati jarayonida shaxsning asosiy pedagogik boshqaruv

kompetensiyalarini ustuvor shakllantirish uchun sezgir davr, bu erda maktab o'quvchilari o'zlarini isbotlashlari mumkin. rollar. Shuningdek, tashkilotchilar, yordamchi o'qituvchilar va tarbiyachilar ham bo'ladi.[4]

Ta'lim muassasalari rahbarlarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish uchun biz taklif etayotgan psixologik-pedagogik texnologiya quyidagi usul va usullarni o'z ichiga oladi:

a) rivojlanish psixodiagnostikasi;

b) tashkiliy va ishbilarmonlik o'yinlari;

v) "keys-stadi" usuli yordamida ijtimoiy

va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish;

d) loyiha usuli;

e) treninglar;

f) matnlarga rahbarlik qilish usuli.[5]

Ijtimoiy-pedagogik kompetensiya ta'lim rahbarlarining o'z rollarining ijtimoiy va pedagogik jihatlarini samarali boshqarish qobiliyatini anglatadi. U ta'lim nazariyasi va amaliyoti haqidagi bilimlarni ta'lim sodir bo'ladigan ijtimoiy kontekstlarni tushunish bilan birlashtiradi. Bu kompetensiya inklyuziv va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratish, talabalarning turli ehtiyojlarini qondirish va kengroq hamjamiyat bilan muloqot qilish uchun juda muhimdir.

Ijtimoiy-pedagogik kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bu shaxslararo muloqot qobiliyatidir. Ta'lim muassasalarining

samarali rahbarlari g'oyalarni etkazish, faol tinglash va turli manfaatdor tomonlar, jumladan, o'qituvchilar, talabalar, ota-onalar va jamoatchilik vakillari bilan aloqa o'rnatishda mohir bo'lishi kerak. Kuchli muloqot qobiliyatlari hamkorlikni, nizolarni hal qilishni va ijobiy maktab madaniyatini yaratishni osonlashtiradi. Masalan, o'z qarashlarini ifoda eta oladigan va fikr-mulohazalarni rag'batlantiradigan rahbarlar ishonch va o'zaro hurmat muhitini yaratadilar.

Yana bir muhim komponent pedagogik tamoyillar va amaliyotlarni chuqur tushunishdir. Ta'lim muassasalari rahbarlari o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'qitish strategiyalari va baholash usullari bo'yicha har tomonlama bilimga ega bo'lishi kerak. Ushbu tajriba ularga o'qituvchilarga kasbiy rivojlanishida yordam berish va ta'lim amaliyotining zamonaviy pedagogik standartlarga mos kelishini ta'minlash imkonini beradi. Ta'limdagi etakchilik nafaqat o'qitish amaliyotini kuzatish va baholashni, balki konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etishni va doimiy takomillashtirish madaniyatini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi.

Madaniy kompetentsiya bugungi turli xil ta'lim landshaftida muhim ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalari rahbarlari o'z talabalarini va xodimlarining turli xil madaniy kelib chiqishini tan olishlari va qadrlashlari kerak. Bu

xabardorlik rahbarlarga tenglik va ta'lim olish imkoniyatini targ'ib qiluvchi inklyuziv amaliyotlarni amalga oshirish imkonini beradi. Turli xillikni qadrlaydigan muhitni yaratish orqali ta'lim yetakchilari o'quvchilarning faolligi va yutuqlarini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, madaniy jihatdan barkamol rahbarlar o'z institutlaridagi noxolislik va kamsitish masalalarini hal qilish uchun yaxshi jihozlangan.

Axloqiy mulohazalar ijtimoiy-pedagogik kompetentsiyaning ajralmas qismidir. Ta'lim muassasalari rahbarlari halollik, adolat va mas'uliyat kabi qadriyatlarni qo'llab-quvvatlagan holda murakkab axloqiy ikkilanishlardan qochishlari kerak. Axloqiy etakchilik talabalar va ta'lim hamjamiyatining farovonligini birinchi o'ringa qo'yadigan qarorlar qabul qilishni o'z ichiga oladi. Bu ijtimoiy adolatni himoya qilish, resurslarning adolatli taqsimlanishini ta'minlash va barcha ovozlarni eshitiladigan va hurmat qilinadigan muhitni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Axloqiy xulq-atvoriga o'rnak bo'lgan rahbarlar o'z xodimlari va talabalarida ishonch va sadoqatni uyg'otadi.

Ta'lim muassasalarining samarali rahbarlari jamoatchilik bilan hamkorlik qilish muhimligini tan oladilar.

Ota-onalar, mahalliy tashkilotlar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan mustahkam

hamkorlik o‘rnatish talabalar uchun ta’lim tajribasini oshiradi. Rahbarlar jamoatchilik fikrini faol ravishda izlashlari, ularni qaror qabul qilish jarayonlariga jalb qilishlari va hamkorlik qilish uchun imkoniyatlar yaratishlari kerak. Ushbu hamkorlik nafaqat muassasaning qo‘llab-quvvatlash tarmog‘ini mustahkamlaydi, balki o‘quv dasturiga real tajriba va resurslarni integratsiyalash orqali ta’lim muhitini boyitadi.

Ta’lim muassasalari rahbarlarining ijtimoiy-pedagogik kompetensiyasining tarkibiy qismlari ko‘p qirrali va o‘zaro bog‘liqdir. Shaxslararo muloqot qobiliyatlari, pedagogik bilimlar, madaniy kompetentlik, axloqiy yetakchilik va jamoatchilik bilan

aloqadorlik samarali ta’lim yetakchiligi uchun zarurdir. Ta’lim landshafti rivojlanishda davom etar ekan, ijtimoiy-pedagogik kompetensiyaga urg‘u berish zamonaviy ta’limning murakkabliklarini yo‘naltira oladigan rahbarlarni tayyorlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ladi. Ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish orqali ta’lim muassasalari rahbarlari o‘quvchilarning muvaffaqiyati va jamiyat farovonligini ta’minlaydigan inklyuziv, adolatli va qo‘llab-quvvatlovchi ta’lim muhitini yaratishi mumkin.

Ta’lim muassasalari rahbarlarida ijtimoiy-pedagogik kompetentlik (IPK) komponentlari quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi: (1-jadval).

1-jadval

Ta’lim muassasalari rahbarlarida ijtimoiy-pedagogik kompetentlik (IPK) komponentlari	
K1. Ijtimoiy kompetentlik:	K1.1 Muloqot va hamkorlik ko‘nikmalari: Rahbarning jamoa a‘zolari, o‘qituvchilar, ota-onalar va o‘quvchilar bilan samarali aloqa o‘rnatishi.
	K1.2 Madaniyatlararo kompetentlik: Turli madaniyatlar va ijtimoiy guruhlar bilan ishlash qobiliyati.
	K1.3 Etik va huquqiy savodxonlik: Etik qoidalarga rioya qilish va ta’limda huquqiy mas’uliyatni anglash.
K2. Pedagogik kompetentlik:	K2.1 O‘quv jarayonini tashkil qilish: Ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quv dasturlari va metodikalari ishlab chiqish.
	K2.2 Innovatsion yondashuvlar: Yangi pedagogik texnologiyalar va usullarni joriy etish.

	K2.3 Baholash va monitoring qilish: O'quvchilar va o'qituvchilarning natijalarini tahlil qilish va baholash.
K3. Rivojlantiruvchi kompetentlik:	K3.1 Professional rivojlanish: Ta'lim muassasasi rahbarining o'z malakasini doimiy ravishda oshirib borishi.
	K3.2 Kreativ fikrlash: Muammolarni ijodiy hal qilish qobiliyati.
K4. Organizatsion kompetentlik:	K4.1 Resurslarni boshqarish: Ta'lim muassasasi moliyaviy, moddiy va inson resurslarini samarali boshqarish.
	K4.2 Strategik rejalashtirish: Uzoq muddatli va qisqa muddatli rejalarning tuzilishi va amalga oshirilishi.

1-jadval Ta'lim muassasalari rahbarlarida ijtimoiy-pedagogik kompetentlik (IPK) komponentlari.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bu komponentlar ta'lim muassasalari rahbarlarining ijtimoiy-pedagogik kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish uchun muhimdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kenjaboyev A.E. Pedagogik rahbarning kasbiy kompetentligi va pedagogik mahorati. Zamonaviy ta'lim jur. 2020 № 10. 83 bet.
2. Nosirov A. Rahbarning kasbiy kompetentligi va boshqaruv madaniyat ta'lim menejmenti jurnali. 2013 yil №6, 2 bet.
3. M.Ochilov. "Muallim qalb me'mori" Toshkent "O'qituvchi" 2001 yil. 6. Musurmanova O. "Pedagogik texnologiyalar - ta'lim samaradorligi omili". T.: Yoshlar nashriyot uyi. 2020 yil 56 bet.
4. Родиков, А. С. (2018). Становление и развитие педагогической компетентности руководителя образовательной организации в системе непрерывного образования (Doctoral dissertation, -СПб.: РГПУ им. АИ Герцена, 2018.-42 с).
5. Сторожева, О. И. (2010). Развитие профессиональной компетенции руководителя образовательного учреждения. Образование и наука, (6), 12-22.

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://universaljurnal.uz)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 24.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

[GOOGLE SCHOLAR](#)
[CROSSREF \(OAK BAZA\)](#)
[ZENODO](#)
[OPEN AIRE](#)
[EUROPUB](#)
[RESEARCHGATE \(OAK BAZA\)](#)
[SJIF](#)

Ziyavitdinov Zafar Mahmudovich

Qo'qon universiteti

Ta'lim muassasalarining

boshqaruvi yo'nalishi magistranti

Uzbekistan

TA'LIM MUASSASA RAHBARLARI HUQUQIY SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI VA PRINSIPLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada huquqiy savodxonlik, ta'lim muassasa rahbarlari huquqiy savodxonligini rivojlantirish mazmuni va prinsiplari, ta'lim qonunchiligini tushunish, mehnat qonunchiligini bilish, risklarni boshqarish va javobgarlik, siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish, nizolarni hal qilish va vositachilik haqida keng yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: huquqiy savodxonlik, ta'lim muassasa rahbarlari huquqiy savodxonligini rivojlantirish mazmuni va prinsiplari, ta'lim qonunchiligini tushunish, mehnat qonunchiligini bilish, risklarni boshqarish va javobgarlik, siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish, nizolarni hal qilish va vositachilik.

Abstract: This article provides a broad overview of legal literacy, the content and principles of legal literacy development for educational institution leaders, understanding education law, knowledge of labor law, risk management and accountability, policy development and implementation, dispute resolution and mediation.

Key words: legal literacy, content and principles of legal literacy development of educational institution leaders, understanding of educational legislation, knowledge of labor legislation, risk management and responsibility, policy development and implementation, conflict resolution and mediation.

Аннотация: В данной статье представлен широкий обзор правовой грамотности, содержания и принципов развития юридической грамотности руководителей образовательных учреждений, понимания законодательства об образовании, знаний трудового законодательства, управления рисками и подотчетности, разработки и реализации политики, разрешения споров и посредничества.

Ключевые слова: правовая грамотность, содержание и принципы развития правовой грамотности руководителей образовательных учреждений, понимание образовательного законодательства, знание

трудового законодательства, управление рисками и ответственность, разработка и реализация политики, разрешение конфликтов и медиация.

Language: Uzbek

Citation: Ziyavitdinov , Z. (2024). CONTENT AND PRINCIPLES OF LEGAL LITERACY DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTION LEADERS. Universal International Scientific Journal, 1(5), 62–67. Retrieved from <https://universaljournal.uz/index.php/jurnal/article/view/1093>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13757368>

Huquqiy savodxonlik paradigmalarining nazariy rivojlanishi va muayyan ta'lim vaziyatlarida huquqiy xatti-harakatlarning tashkiliy shakllari va ilmiy usullarni amaliyotga tadbiq etish; Malaka oshirish tizimida ta'lim muassasa rahbarlarining huquqiy vakolatlarini shakllantirish uchun ushbu shartlar maxsus o'quv kurslarining mazmuni va ilmiy-uslubiy ta'minoti hamda bevosita ta'lim muassasalarida ta'lim muassasa rahbarlar uchun huquqiy amaliyotning tashkiliy shakllarini yaratish mumkin. Ta'lim sohasidagi qonun hujjatlarida eng asosiy tushunchalar qo'llaniladi. Mazkur tushunchalar ta'lim sohasida obyekt va subyekt faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan jarayonlarga oid tushunchalarni belgilaydi va har bir tushunchaning mazmunini ochib beradi.[1]

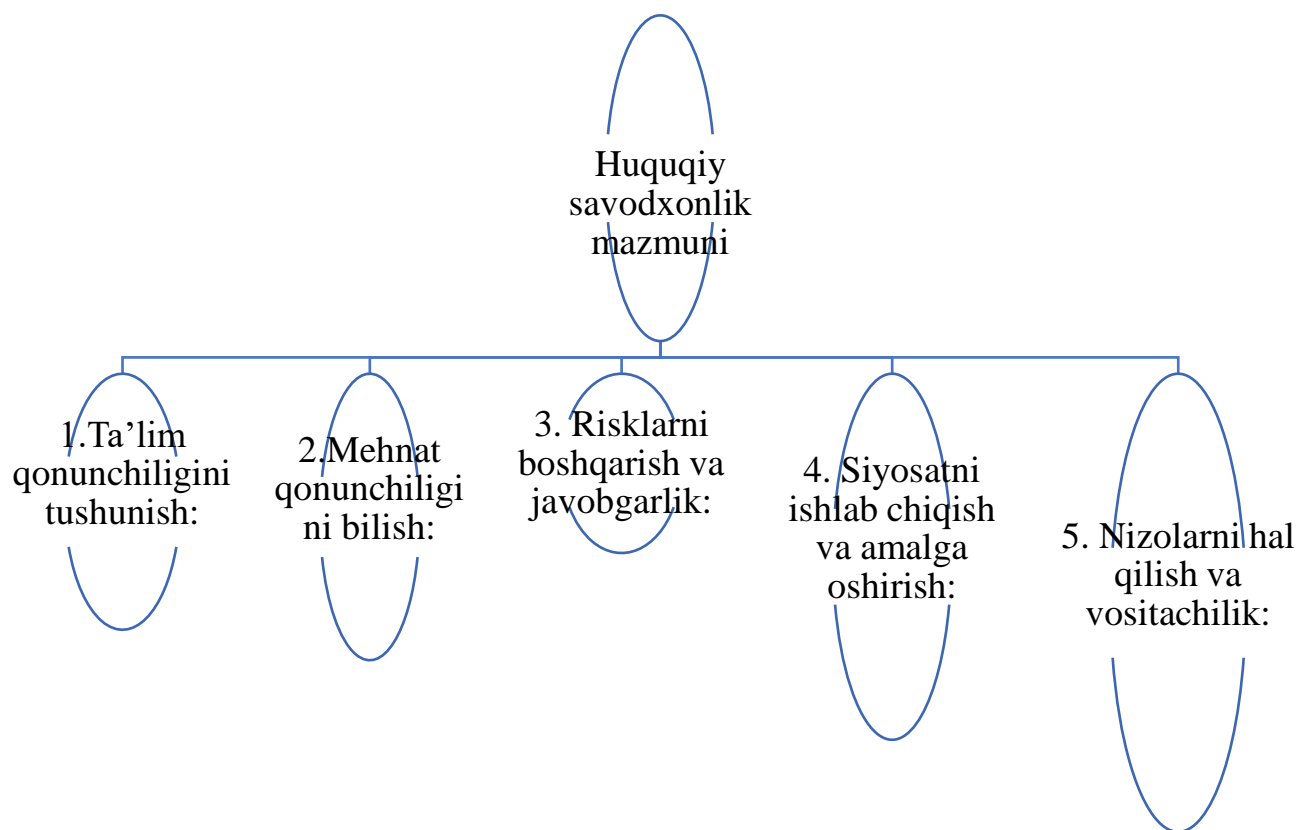
BMT mamlakatimizga 2016-yilda "Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun taraqqiyot siyosatiga doir tadbirlarni har tomonlama joriy qilish, jadallashtirish va qo'llab-quvvatlash" (MAPS) yondashuvini taklif etgan. Ushbu yondashuvda uchta jadallashtirish sohasi (akselerator) keng islohotlar uchun qamrab olingan. Shu sohalarning birinchisi "Boshqaruv tizimlarining samaradorligi va hisobdorligini oshirish" sanaladi va unda "Samarali boshqaruv barqaror rivojlanishning barcha boshqa maqsadlariga erishishda tarmoqlararo va asosiy katalizatoridir", deya alohida e'tirof etilgan.[2]

Bu holat boshqaruv tizimini takomillashtirish, rahbar (yosh) kadrlarni tanlash, tayyorlash, malakasini oshirish,

ularning bilim saviyasini yanada yuqori bo'lishi bilan bog'liq shart-sharoitlarni yaratish hamda ularni ilmiy jihatdan takomillashtirish bo'yicha domiy ravishda tadqiqotlar olib borishga zarurat borligidan dalolat beradi.[3]

Rahbar shaxsini o'rganish muammosi kishilik jamiyatining barcha davrlarida muhim masala bo'lib kelgan. Buning asosiy sababi birinchidan, har bir davrdagi ijtimoiy munosabatlar o'ziga xos ravishda ijtimoiy mavqe jihatidan kimningdir yuqori darajada turishini taqozo etgan bo'lsa, ikkinchidan, insonlarning hayot kechirish tarzi, ravnaqi, darajasi, farovonligi, baxtli turmush kechirishi shu yuqori mavqedagi shaxsga, uning turli fazilatlari va xislatlariga bog'liq bo'lganligidir.[4]

Borgan sari murakkablashib borayotgan ta'lim muhitida ta'lim muassasalarini tartibga soluvchi qonunchilik asoslari doimo rivojlanib bormoqda. Ta'lim muassasalari rahbarlari - direktorlar, dekanlar va ma'murlar - talaba huquqlari va xavfsizlik qoidalaridan tortib, mehnat qonunchiligi va institutsional muvofiqlikgacha bo'lgan ko'plab qonuniy majburiyatlarni bajarishlari kerak. Huquqiy tushunchalarni tushunish va huquqiy bilimlarni amalda qo'llash qobiliyati sifatida belgilangan huquqiy savodxonlik bu rahbarlar uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalari rahbarlarining huquqiy savodxonligini oshirish uchun zarur bo'lgan mazmun o'rganilib, uni rivojlantirishga yo'naltirilgan tamoyillar zarur.

1-rasm Huquqiy savodxonlik mazmuni

1. Ta'lim qonunchiligini tushunish: shaxsiy daxlsizlikka nisbatan chuqur ta'sir ko'rsatadi. Huquqiy savodxonlikning asosiy tarkibiy qismlaridan biri davlat qonunchiligini, sud amaliyotini va ma'muriy siyosatni o'z ichiga olgan ta'lim huquqini mustahkam tushunishdir. Ta'lim muassasalari rahbarlari nogironligi bo'lgan shaxslar to'g'risidagi ta'lim to'g'risidagi qonun, oilaning ta'lim huquqlari va shaxsiy hayoti to'g'risidagi qonun kabi qonunlar bilan tanishishlari kerak. Ushbu qonunlarning har biri institutlar faoliyatiga, xususan, talabalar huquqlari, tenglik va
2. Mehnat qonunchiligini bilish: Huquqiy savodxonlik mehnat qonunchiligini, jumladan, xodimlar va ish beruvchilarning huquq va majburiyatlarini ham qamrab olishi kerak. Ta'lim muassasalari rahbarlari mehnat munosabatlari, diskriminatsiyaga qarshi qonunlar va xodimlarni baholash jarayonlarini tushunishlari kerak. Ushbu bilim adolatli va adolatli ish muhitini yaratish va qonuniy standartlarga rioya qilishni ta'minlash uchun zarurdir.

3. Risklarni boshqarish va javobgarlik:

Ta'lim muassasa rahbarlari o'z muassasalari bilan bog'liq potentsial huquqiy xavf va majburiyatlarni aniqlashda mohir bo'lishi kerak. Bu maktab faoliyati kontekstida beparvolik va javobgarlik kabi muammolarni hal qiladigan huquqbuzarlik to'g'risidagi qonunni tushunishni o'z ichiga oladi. Xatarlarni boshqarish strategiyalari bo'yicha treninglar institut rahbarlariga talabalar va xodimlar uchun xavfsizroq muhit yaratishga yordam beradi, shu bilan birga yuridik ta'sirni minimallashtiradi.

4. Siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish:

Huquqiy savodxonlik nafaqat qonunlarni bilish, balki huquqiy standartlarga mos keladigan siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Ta'lim muassasalari rahbarlari bezorilik, ta'qib qilish va akademik halollik kabi muammolarni hal qiluvchi siyosat loyihalarini ishlab chiqish uchun jihozlanishi kerak. Buning uchun qonunchilik talablari va siyosat ishlab chiqishdagi ilg'or tajribalarni tushunish kerak.

5. Nizolarni hal qilish va vositachilik:

Ta'lim muassasalarida nizolar muqarrar va huquqiy savodxonlik nizolarni hal qilish va vositachilik ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Ta'lim muassasalari rahbarlari muzokaralar olib borish texnikasi va nizolarni samarali hal qilish uchun muqobil nizolarni hal qilish usullari bo'yicha o'qitilishi kerak, ular talabalar, xodimlar yoki ota-onalar o'rtasida yuzaga keladi.

Ta'lim siyosati va qonunchilik bazasi jadal o'zgarib borayotgan bir davrda ta'lim muassasalari rahbarlarining ro'li tobora murakkablashib bormoqda. Rahbarlar nafaqat o'z muassasalarining ilmiy va ma'muriy funktsiyalari uchun mas'uldirlar, balki huquqiy muammolarga to'la landshaftni ham boshqarishlari kerak. Shunday ekan, ta'lim muassasalari rahbarlarining huquqiy savodxonligini oshirish samarali boshqaruv va qonunlarga rioya qilish uchun zarurdir. Ta'lim muassasalari rahbarlarining huquqiy savodxonligini oshirish uchun zarur bo'lgan didaktik shart-sharoitlar, asosiy e'tibor pedagogik strategiyalar, o'quv dasturlari va o'quv muhitiga qaratiladi.

Didaktik shart-sharoitlar samarali o'qitish va o'rganishni osonlashtiradigan asosiy elementlarni anglatadi. Huquqiy

savodxonlikni rivojlantirish kontekstida bu shart-sharoitlar ta'lim usullari, mazmunga mosligi, o'quvchilarning faolligi va ta'lim muhitini o'z ichiga olgan bir qator omillarni o'z ichiga oladi. Ushbu shart-sharoitlarni o'rnatish orqali institutlar o'z rahbarlarining huquqiy bilimlarni o'z vazifalarida tushunish va qo'llash uchun yaxshi jihozlanganligini ta'minlashi mumkin.

1. O'quv dasturlarini loyihalash:

Yaxshi tuzilgan o'quv dasturi huquqiy savodxonlikni rivojlantirishning asosiy didaktik shartidir. O'quv dasturi keng qamrovli bo'lib, ta'lim huquqi, mehnat qonunchiligi, risklarni boshqarish va siyosatni ishlab chiqishning asosiy yo'nalishlarini qamrab olishi kerak. Shuningdek, u ta'lim muassasa rahbarlari duch keladigan muammolarni aks ettiruvchi amaliy tadqiqotlar va real senariylarni o'z ichiga olishi kerak. Amaliy vaziyatlarga bunday aloqadorlik faollikni kuchaytiradi va o'quvchilarga o'zlarining huquqiy bilimlarining darhol qo'llanilishini ko'rish imkonini beradi.

2. Pedagogik strategiyalar

O'quv tajribasini shakllantirishda pedagogik strategiyalarni tanlash hal qiluvchi ahamiyatga ega. Huquqiy

savodxonlikni rivojlantirishda muammoli ta'lim va hamkorlikdagi guruhlarda ishlash kabi faol ta'lim usullari ayniqsa samarali bo'lishi mumkin. Ta'lim muassasalari rahbarlarini tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirib, haqiqiy hayotdagi huquqiy bilimlar bilan shug'ullanishga undaydi. Hamkorlikdagi o'rganish muloqot va fikr almashishni rag'batlantiradi, ishtirokchilarga bir-birining tajribasi va nuqtai nazaridan o'rganish imkonini beradi.

3. O'quv muhiti

Huquqiy savodxonlikni rivojlantirishda o'quv muhiti katta ro'l o'ynaydi. Qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv muhit huquqiy tushunchalarni ochiq muhokama qilish va o'rganishga yordam beradi. Ta'lim muassasalarida muassasa rahbarlari o'zlarini qulay his qiladigan savollar berish va huquqiy masalalar bo'yicha tushuntirishlar izlashlari mumkin bo'lgan tadqiqot madaniyatini shakllantirishlari kerak. Bunga ishtirokchilar huquqiy masalalar bo'yicha o'z tashvishlari va noaniqliklarini bildirishlari mumkin bo'lgan muloqot uchun xavfsiz joylar yaratish orqali erishish mumkin.

Bu hamkorlikdagi yondashuv nafaqat huquqiy savodxonlikni oshiradi, balki ta'lim muassasalarida professional hamjamiyatni mustahkamlaydi.

4. Baholash va fikr-mulohazalar

Samarali baholash va qayta aloqa mexanizmlari huquqiy savodxonlikni rivojlantirishning muhim didaktik shartidir.

Baholar o'quv maqsadlariga mos kelishi va huquqiy bilimlarni nazariy tushunish va amaliy qo'llashni baholashga mo'ljallangan

bo'lishi kerak. Shakllantiruvchi baholashlar, masalan, aks ettiruvchi jurnallar yoki vaziyatni tahlil qilish, o'quvchilarga doimiy fikr-mulohazalarni taqdim etishi va yaxshilanishi kerak bo'lgan sohalarni aniqlashga yordam beradi.

5. Fanlararo hamkorlik

Huquqiy savodxonlik vakuumda mavjud emas; u turli sohalar, jumladan, ta'lim, boshqaruv va axloq bilan kesishadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ботиров Хамид Ҳакимович, "Умумий ўрта таълим муассасалари бошқарувида ҳуқуқий масалалар"- Ўқув қўлланма- Тошкент, 9-бет
2. O'zbekistonda Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun taraqqiyot siyosatiga doir tadbirlarni har tomonlama joriy qilish, jadallashtirish va qo'llab-quvvatlash (MAPS) hisoboti (2018-yil 19-oktabr) [Elektron resurs]
3. Oybek HAYITOV. RAHBAR PSIXOLOGIK KOMPETENTLIGINI MODELLASHTIRISHNING NAZARIY-ILMIY ASOSLARI (oliy ta'lim muassasalari o'rta bo'g'in rahbarlari misolida). "UMID DESIGN" Toshkent – 2021
4. Oybek HAYITOV. RAHBAR PSIXOLOGIK KOMPETENTLIGINI MODELLASHTIRISHNING NAZARIY-ILMIY ASOSLARI (oliy ta'lim muassasalari o'rta bo'g'in rahbarlari misolida). "UMID DESIGN" Toshkent – 2021

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://doi.org/10.5281/zenodo.13766376)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 31.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR
CROSSREF (OAK BAZA)
ZENODO
OPEN AIRE
EUROPUB
RESEARCHGATE (OAK BAZA)
SJIF

Baxriddinova Muazzamxon Fazlitdin qizi

Andijon davlat universiteti o'zbek adabiyoti
ixtisosligi tayanch doktoranti

Uzbekistan

HABIB SIDDIQ- HAJV USTASI

Annotatsiya: Ushbu maqolada andijonlik hajvchi yozuvchi Habib Siddiq hayoti va ijodi haqida ma'lumot berilgan. Yozuvchi hikoyalari tahlil qilingan, hikoyalardagi satira va yumor va folklorizmga alohida to'xtalangan.

Kalit so'zlar: hajvchilik hajviya, satira, yumor, folklorizm, maqol matal.

Abstract: This article provides information about the life and work of the comic writer Habib Siddiq from Andijan. The writer's stories are analyzed, satire and humor in the stories and folklorism are emphasized.

Key words: comedy, satire, humor, folklorism, proverb.

Аннотация: В данной статье представлена информация о жизни и творчестве андижанского писателя-комика Хабиба Сиддика. Анализируются рассказы писателя, подчеркивается сатира и юмор в рассказах, фольклоризм.

Ключевые слова: комедия, сатира, юмор, фольклоризм, пословица.

Language: Uzbek

Citation: Baxriddinova , M. HABIB SIDDIQ- MASTER OF COMIC. Universal International Scientific Journal, 68–74. Retrieved from <https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/1094>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13766376>

O'zbek hajvchiligi o'zining juda qadimiy va boy tarixiga, ildiziga ega. Ustozlari kabi Habib Siddiq ham uning rivojiga katta hissa qo'shmoqda. Adib tomonidan yaratilgan

yumorning birinchi manbasi shubhasiz hayot va undagi odamlardir. U kulgini, kulgili holatlarni hayotning o'zidan olib, ularning o'ziga ulashadi va har bir insonni mushohadaga undaydi. Dastlab uning hajviy asarlarini o'qiganimda shunchaki yengil kulasiz, , keyin esa yozuvchi

bu asarlarni yig'lab yozmadimikan degan savol paydo bo'ladi va keyingi o'qishda chuqur o'yga tolasiz. Haqiqatan agar inson bir narsani chin ko'ngildan xohlab bajarsa, bu ishni albatta uddalaydi. Adib o'z orzusiga qaysidir ma'noda erisha oldi. Sababi kitobxonning borgan sari ma'naviyati yuksalib, yozuvchining asl fikrini tushunib, tahlil qilishga urinyapti. Bu ham qaysidir ma'noda yozuvchining bir yutug'i hisoblanadi. Qozoqboy Yo'ldoshev aytganlaridek, baribir badiiy tahlilning oxiriga yetib bo'lmaydi. Shuning uchun uning yumori hayotga yaqinligi bilan boshqa hajviy asarlardan ajralib turadi. Uning yumorida voqelikka kulgili va ijobiy munosabati yotadi. Adib kulgi orqali yaxshi kayfiyat, o'z kuch-qudratiga, haqiqat g'alaba qozonishiga ishonch ruhini baxsh etib keldi. Habib Siddiq kulgusida yetakchi xususiyat shundan iboratki, asosiy kulgi halol, pokiza kishilarni ulug'lash, hayotning bebaho ne'mat ekanligini tushunib yetish, yashash quvonchini uyg'otib, insonlarga, yaqinlarga muhabbat, atrofdagilarga xush kayfiyat bag'ishlashga, ularda insoniylik tuyg'usini alangalatishga hayotimizda uchraydigan razil kishilarni esa fosh etishga qaratilganligidir. Habib Siddiqning ko'p yillar davomida hajvchilikda to'plagan ijodiy tajribalari asarlari bag'riga singib ketgan. Xalqchil komediyalari esa kishilar qalbida abadiy saqlanib qoladi. Sababi ularda tasvirlangan obrazlar ayni hayotimizda ham bor. Va ularda odamlar tabiatidagi ayrim qusurlar bor: qalloblar, yengil hayot kechirish yo'liga o'tgan kimsalar, oilaviy munosabatlarda hamon saqlanib kelinayotgan, taraqqiyotimizga zid tushayotgan qoloq udumlar qattiq tanqid qilinadi. Biroq bu asarlardagi yetakchi narsa-kulgi, halol, pokiza odamlarni, jamiyat hayot tarzining ulug'ligini bebaholigini ulug'lovchi

kulgi. Odamga odamning mehrini tovlantiradigan, ularni yaqinlashtiradigan, insonlardagi hamdardlik tuyg'usini junbushga keltiradigan hayotbaxsh kulgi bor uning asarlarida. Habib Siddiq asarlarining qahramonlari juda tabiiy va oddiy odamlar, ularning ishlari ham, gap-so'zlari ham, o'zlarini tutishi, orzu-umidlari ham tabiiy. Ular tabiiy odamlardek hayotda nimalargadir erishsa quvonishadi, xato qilishsa, adashishsa, to'siqlarga duch kelib, muvaffaqiyatsizlikka uchrashsa, qayg'urishadi, iztirob chekishadi. Har holda bu odamlarning quvonchlari ham, dardlari ham g'oyatda tabiiy va ishonarli. Bu hikoyalarni jozibador qilgan omillardan biri muallif o'z qahramonlarini dildan sevishi, ularning go'zalligi, ma'naviy kamoloti, ruhiy yuksakligi qarshisida sajda qilishga tayyor turishi va bu tuyg'ularni hikoyalarda shu qadar samimiy ifodalaganki, ular o'quvchini ham hayajonga soladi, o'quvchi ham o'zi sezmaganda holda bu sodda, ochiqko'ngil, go'zal odamlarni sevib qoladi.

Insoniyat yaralibdiki hamisha adabiyotga ehtiyoj sezgan, adabiyot bilan hamnafas yashab kelgan. Zero, turmushning tashvishlaridan ortib ma'naviy ozuqa olish har bir inson uchun kerak edi. Ayniqsa hajviy asarlar doimo diqqat markazida bo'lgan. Chunki insonlar hajviy asarlarni o'qib, turmush tashvishlarini biroz unutishgan, ko'ngillari orom olgan. Shuning uchun ham, hajviy asarlar adabiyotimizda alohida ahamiyatga ega va salmoqli o'rinni egallaydi. Bizning o'zbek adabiyotimizda ham bugungi kungacha ko'plab hajviy asarlar yaratilgan. Abdulla Qahhor, Said Ahmad, G'afur G'ulom, Ne'mat Aminov ana shunday hajviy asarlarning ustalari hisoblanadi. Bu yozuvchilar orasida andijonlik Habib Siddiq ham o'z o'rniga ega ijodkor hisoblanadi. Habib

Siddiq asarlarining salmoqli qismini hajviy asarlar tashkil etadi. Yozuvchi asarlariga nazar tashlar ekanmiz ularning deyarli barchasida hajv elementlarini ko'rishimiz mumkin. Adib aytmoqchi bo'lgan fikrlarini o'quvchiga hajv orqali yetkizadi.

Habib Siddiqning hajviy hikoyalarini o'qib, yozuvchining bayon uslubida zo'riqish, chiranishni ko'rmaysiz, tasvir ham, talqin ham jimjimadorlikdan xoli ibratli hikoyatni tinglayotgandek voqealarni ko'rib, o'zingiz ham uning ishtirokchisiga aylanasiz. Dunyo faqat betakalluf, loqayd kimsalardan iborat emas, aslida yaxshi insonlar bisyor, degan ezgu tuyg'u ko'nlingizga yorug'lik olib kiradi. Muallif iste'dod nuri bilan sirli, sinoatli hayotning biz har kuni ko'radigan, biroq ilg'amaydigan jihatlarini badiiy tahlil etib, ta'sirchan yoritilganiga qoyil qolasiz.

Adibning har bir hikoyasi sizda katta qiziqish uyg'otadi, ularni o'qish davomida yuzingizga tabassum yuguradi, mazza qilib kulasiz, shuning barobarida chuqur o'yga tolasiz. Habib Siddiq hikoyalari hoh yumoristik bo'lsin, hoh satirik, ularning tag zamirida jiddiy mavzu yotadi. Adib hikoyalari yonimizdagi odamlarni tasvirlaydi, hikoyalarning qahramonlari jamiyatimizdagi oddiy siz-u bizga o'xshash odamlar, siz-u bizdek yashaydi, harakat qiladi. Faqat ularning ayrimlari sodda, mehribon, ishonuvchan ayrimlari esa qilvirtabiat, har doim o'zini o'ylaydigan, o'z manfaatini hamma narsadan ustun qo'yadigan kimsalar. Adib hikoyalari orqali bizga ko'zgu tutayotgandek bo'ladi va bu ishni hajv vositasida bajaradi. Uning satirik va yumoristik hikoyalari o'zbek hajvchiligining eng sara namunalari sirasiga kiradi va kitobxonlarga ma'naviy ozuqa berishdan to'xtamaydi. Habib Siddiq asarlaridagi

sadoqat, mehr, odamgarchilik, ishonch, e'tiqod singari ma'naviy qadriyatlar qahramonlar qon-qoniga singib ketgan. Adib o'z asarlarida inson ruhiyatidagi tovlanishlarni ko'rsatib berishga katta e'tibor qaratadi va aynan shu e'tibor asarning zavq bilan o'qilishini ta'minlaydi.

Samimiy tasvirlangan obrazlar Habib Siddiq hikoyalari o'ziga xos, betakror tarovatini ta'minlaydi. Ularni bugungi kun kitobxonlari uchun qadrliladi.

Adibning hikoyalari e'tibor qaratsak, aksar hikoyalar kichik hajmli, yumoristik yoki satirik xarakterda. Yozuvchi qalbini o'rtayotgan qaysidir muammoni yumor yoki satira vositasida yoritadi. Hikoyalar mavzu jihatidan xilma-xil, qahramonlar turfa. Yozuvchining qahramonlari goh oddiy, sodda, halol, mehnatkash insonlar bo'lsa, gohida birovning haqqidan qo'rqmaydigan poraxo'r amaldorlar, ba'zida soxta shoirlar, ba'zan o'qituvchilar va hokazo. Yozuvchi qaysi mavzuda qalam tebratmasin, baridan maqsad bitta: jamiyatdagi qaysidir kamchilikni ko'rsatish, biror illatni qoralash- bir so'z bilan aytganda, insonlarga ezgulik ulashish.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, yozuvchi ham satirik ham yumoristik yo'nalishda hajviy hikoyalar yaratgan.

Adabiyotshunosligimizda hajviy asarlar katta ahamiyat kasb etadi. Sababi, u qaysidir ma'noda insonlarni tarbiyalaydi. Chunki adabiyot qaysi yo'ldan bormasin odamzodga ta'lim va tarbiya beradi. Insonlar xarakteridagi turli illatlarni tanqidiy yo'sinda tasvirlaydi. Shu holatning ifodasi sifatida yaratilgan ijod namunalari hajviyotni tashkil etadi. Kishi bu dunyoga kelibdiki, u nuqson va kamchiliklardan, illatlardan butkul yiroq bo'lolmaydi. Yig'i bilan kulgi ham unga shunchalik sherikdir. Habib Siddiq hajviyoti haqida gap ketganda, asosan

shuni ta'kidlash lozimki, u asarni shunchaki yaratmaydi, balki asar va uning qahramonlari bilan birga yashaydi. Bu hikoyalarda satira va yumorning betakror, hech kimnikiga o'xshamaydigan tarzda tasvirlangan ko'rinishlariga duch kelamiz. Dastavval bu tushunchalarning mazmun-mohiyatiga to'xtalsak. Bugungi kunga qadar satira to'g'risida bir qancha tadqiqotlar yuzaga kelgan, lekin adabiyot nazariyasi uzoq davrlardan buyon yumorga to'liq ta'rif keltirish vazifasi turibdiki, uning yordamida satira, yumor va shunday xususiyatga ega insonni yashashga undaydigan kulgiga boy asarlar o'rtasidagi farqni to'g'ri aniqlab va ajratib olish borgan sayin zarur hodisaga aylanib bormoqda. Chunki, bu hayotda bo'lgani kabi adabiyotimizda ham ana shunday kulgi o'ziga xos va betakrorlik kasb etadi. Uning mohiyati ham shundaki, u faqat kulgi yaratishdan iborat emas, balki u insonni hamisha yoshartirishga, yashashga bo'lgan ishtiyoqini oshirishga katta xizmat qiladi. Betakror, beg'ubor, odamlarni bir-biriga mehribon, oqibatli, do'st, sadoqatli, vafodor va inoq qiladigan bunday kulgiga ham alohida diqqatimizni qaratdik. Hajv o'z tabiatiga ega bo'lgan mukammal, alohida bir tizim hisoblanadi. Uning tarkibi ana shu bir necha tizimlarni ng birlashuvidan iboratdir. Yumor so'zi esa, inglizcha so'zdan olingan bo'lib, fe'l-atvor, xulq so'zidan, lotinchada -suyuqlik so'zidan olingan. (Qadimgi zamonlarda kishilar yer yuzidagi barcha mavjudot to'rt unsur -suyuqlik, o't, havo va tuproqdan yaratilgan deb o'ylaganlar. Shunga bog'liq holda odamlarda ham to'rt mijoz (temperament) bor, deb hisoblangan: (xo'l, issiq, quruq va sovuq) Bundan anglashiladiki, ushbu so'z insonga nisbatan berilgan to'rt xususiyatni ifodalagan. Yumor kulgisini

o'zbekchaga zarofat (zariflik) kulgisi deb o'girish mumkin. Sababki, yumor tuyg'usiga ega insonlar nozik did, zakiy, zarif bo'lishi, hazil-mutoyibani chin dildan sevishi, xalqimiz ham bunday odamlarni aqlli, zukko, zarif deb atashi ana shunday xulosa qilish imkonini beradi bizga. Xullas, yumor-zakiylik, zarofat (yoki zarifona kulgi) kulgisidir. Biroq, hozircha yumor atamasi keng ma'noda qo'llanishi, badiiy asarlarda turlicha ko'rinishlarda namoyon bo'lishi, har bir ko'rinishda o'ziga xos qirralarini alohida aks ettirishi tufayli xalqaro miqyosda iste'mol qilinishini hisobga olib, o'z holicha qabul qilgan ma'quldir. Yumorni tasvirlash usulining qonuniyligi tasvirlanayotgan voqea yoki hodisaning o'ziga xos xususiyatlaridan va san'atkorning unga munosabatidan kelib chiqadi. Adib voqea-hodisadagi haqiqiy, chin kulgini ochishga, obrazlarni individual tasvirlashga, hodisalarning har birining muhim qirralarini yoritib berishga, obyektivlikni buzmasdan ham erishishi mumkin. Voqea-hodisadagi ikkinchi darajali xususiyatlarning ijobiylikni teranroq his etgan holda aks ettirar ekan, yumorist yanada ko'p imkoniyatlarga ega bo'ladi: yumor tasvirlanayotgan hodisaning real ko'rinishini o'zida ko'proq saqlaydi, hodisa va uning turli xususiyatlarini har tomonlama tasviray oladi, chunki satira ijobiy voqea-hodisalarni o'zining obyektini qilib ololmaydi, chunki satira tanqidiy va achchiq kulgi hisoblanadi. Yumor esa satiradan farqli o'laroq, ham ijobiy, ham salbiy voqea-hodisalarni yengil, kulgili qilib tasvirlash imkoniyatiga ega. Yumorda hayotiy dalillarni qayta ishlash satiraga nisbatan ancha farq qiladi. Demak, xulosa qilish mumkinki, yumorning tasvirlashdagi imkoniyatlari satiraga qaraganda kengroq. Satirada tasvirlanayotgan biror bir voqea-hodisaga nisbatan salbiy his-tuyg'uni,

xususiyatni kuchaytirish mayli ustivorlik qiladi, eng oddiy narsalar ham inkorni kuchaytiradi. Har bir hodisaga nisbatan kitobxonda jiddiy qarash shakllanadi. Satirik qahramonlarga nisbatan beixtiyor salbiy qarash paydo bo'ladi. Yumorda esa, aksincha, yumoristik lavhalaridagi, obrazdagi komizm - bu hodisaning umumiy ijobiyliги ortida berilayotgan narsalar komizmidir. Yumoristik bo'lmagan obrazlarning hajviy qirralari personajlarning ichki hayoti yoki tashqi ko'rinishlariga tegishli xarakter-xususiyatlari har-xil shakllarda berilishidan qat'iy nazar, undagi ijobiy taassurotga ta'sir qilmaydi. Yumorga pafosning bir ko'rinishi deb qarash ham uning imkoniyatlari ancha kengligini ko'rsatadi. Yumor asosida muallifning voqelikka nisbatan kulgili va ijobiy munosabati yotadi, bu munosabat g'azab bilan emas, balki achinish, hamdardlik, ba'zan beozorlik tuyg'ularida ifodalanadi. Yumor o'zining bir qancha qirralari bilan o'zaro munosabatlarda ajralib turadi: unga goh achinish, goh xursandlik, goh qoniqish, goh narsalarni komiklik chegarasidan uzoqlashtirib, ba'zan yuksaklikka, ba'zan qahramonlikka, ba'zan go'zallikka yaqinlashtiradigan faylasufona munosabatlar xosdir. Habib Siddiq asarlarida kulgining juda ko'p shakllariga duch kelamizki, bu esa o'z navbatida kulgining imkoniyatlari juda ham keng ekanligini ko'rsatib beradi. Lekin shunga qaramay, adib asarlarida, xususan, hikoyalarida satirik ruh ustunligini ko'rishimiz mumkin. Sababi yozuvchi shunchaki hajviya yaratmaydi, balki qahramonlarining kamchiliklarini satira orqali fosh etadi. Yozuvchi hikoyalariga e'tibor qaratsak, hikoyalar hajman kichik, nari borsa ikki- uch betdan oshmaydi, qahramonlar ham oramizdagi oddiy odamlar, biri o'qituvchi, biri qassob, biri oddiy ishchi yana biri aravakash

yoki shoir. Ular ko'z o'ngimizda ba'zan sodda, oddiy, kamtarin, halol odamlar sifatida gavdalansa, ba'zan g'alamis, quv, bironing haqidan qo'rqmaydigan, o'z manfaati yo'lida hech narsadan qaytmaydigan insonlar sifatida namoyon bo'ladi.

Habib Siddiq hikoyalari mavzu jihatidan ham xilma-xil. Hikoyalarning mavzusiga razm solsangiz, hayotimizdagi deyarli barcha mavzularni uchratish mumkin. Adib bir hikoyasida Vatan mavzusini qalamga olsa, yana birida insoniylik, yana birida do'stlik, muhabbat, poraxo'rlik, munofiqlik, ikkiyuzlamachilik kabi mavzularni satirik kulgi vositasida ko'rsatib beradi. Yozuvchi hikoyalarida turmushning barcha manzaralarini uchratish mumkin

Adib ijodida satira va yumor yetakchi o'rin tutadi. Bular holatga qarab, goh achchiq goh yengil kulgi tarzida. Kulgi- o'zbek xalqining qon- qoniga singib ketgan fazilat. Kulgida xalqimizga xos teran zukkolik, quvnoq tabiat, nozik ta'b, baland zavq, yuqori iste'dod va ajoyib salohiyat namoyon. Hazil, yumor zavqlantiruvchi kulgi qo'zg'aydi. Hajv- satira ham kulgi, g'azabli qahqaha. Bu qahqaha kimlarningdir ustida chaqmoq bo'lib qarsillaydi, o'tkir tig' bilan sanchiladi. Abdug'ani Abduvaliyev ijodida ana shu hajv- satira ustunlik qiladi.

Xalq maqollari- matallari va masallarida, qo'shiqlari va dostonlarida latifa va askiyalarida, ertaklari va asotirlarida kulgi keng o'rin tutadi. Yozma adabiyotda kulgi qadimgi yodgorliklardan tortib qo'llanib kelinadi. Kulgi, hajv o'zbek adabiyotining kuchli jihatlaridan. Habib Siddiq o'z asarlarida xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyotning ana shu an'alarini muvaffaqiyatli davom ettirgan va rivojlantira olgan. Yozuvchi asarlarini o'qigan kitobxon

mazza qilib kular ekan, ko'nglining bir cheti yig'layotganini his etadi. Sababi yozuvchining qahramonlari oramizdagi odamlar, ularni har qadamda uchratamiz.

Habib Siddiq asarlarini xarakterlaydigan, badiiyligini belgilovchi fazilatlaridan biri ularning xalqchilligidir. Adib hayot voqealarini haqqoniy tasvirlaydi., dil ranji va ozorlarini xalq manfaati nuqtai nazari asosida aks ettiradi, turmushdagi illatlarni ochib tashlash bilan birga, eng ezgu insoniy fikr, tuyg'ularni, ijobiy xislatlarni oldinga suradi. Yozuvchi asarlaridagi xalqchilik yana badiiy shaklning soddaligi va boyligida, Xalq jonli tili, iboralaridan, ifodaliligidan keng va maqsadga muvofiq foydalanishida yaqqol ko'zga tashlanadi. Adibning badiiy obrazlari turmush voqealarini obdon kuzatish va o'rganish asosida yaratilgan. Shuning uchun ular xatti-harakatlari, ichki va tashqi qiyofalari bilan aynan hayotdagi kishilar kabi ko'z oldingizga keladilar. Bu yozuvchining xarakterlar yaratishdagi san'atkorlik mahorati samarasidir.

Yozuvchi Habib Siddiq hajviyalarining asosiy maqsadi, jamiyatdagi, insonlar xarakteridagi kamchiliklarga oyna tutish. U salbiy hollarni fosh qilishda, adabiy tiplar silsilasini yaratishda, ularning nutqida kulgi qo'zg'ashning turli- tuman usullaridan foydalanadiki, bular uning badiiy salohiyati, xarakterlar yaratishdagi mahorati, o'ziga xos san'atkorlik iste'dodi samaralaridir. Yozuvchining asarlarida hajviy tasvir xalq og'zaki ijodining kesatiq, qochirim, kinoya, piching, istehzo, masxara, ishora, mubolag'a

kabi ommalashgan usullari vositasida bo'rttiriladi.

Habib Siddiq asarlaridagi sadoqat, mehr, odamgarchilik, ishonch, e'tiqod singari ma'naviy qadriyatlar qahramonlar qon-qoniga singib ketgan. Adib o'z asarlarida inson ruhiyatidagi tovlanishlarni ko'rsatib berishga katta e'tibor qaratadi va aynan shu e'tibor asarning zavq bilan o'qilishini ta'minlaydi. Samimiy tasvirlangan obrazlar Habib Siddiq hikoyalarining o'ziga xos, betakror tarovatini ta'minlaydi. Ularni bugungi kun kitobxonlari uchun qadrli qiladi.

Adibning hikoyalariga e'tibor qaratsak, aksar hikoyalar kichik hajmli, yumoristik yoki satirik xarakterda. Yozuvchi qalbini o'rtayotgan qaysidir muammoni yumor yoki satira vositasida yoritadi. Hikoyalar mavzu jihatidan xilma-xil, qahramonlar turfa. Yozuvchining qahramonlari goh oddiy, sodda, halol, mehnatkash, ishonuvchan o'qituvchi, goh hayolparast shoir, goh usta loykash, goh poraxo'r amaldor, gohida bemehr farzand, gohida doim odamlarni aldaydigan qassob. Yozuvchi qaysi mavzuda qalam tebratmasin, baridan maqsad bitta: jamiyatdagi qaysidir kamchilikni ko'rsatish, biror illatni qoralash- bir so'z bilan aytganda, insonlarga ezgulik ulashish. Shunday ekan adib asarlari oradan yillar o'tsa-da, o'z o'quvchisini, badiiy qimmatini yo'qotmaydi. Insonlarning yuziga tabassum ulashib, qalbini ezgulikka chorlayveradi. Qolaversa o'zbek adabiyotning eng nodir namunalaridan bo'lib qolaveradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Habib Siddiq. Chirog'i yoniq xonadon. Toshkent. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2013.-B.263.
2. Habib Siddiq. Inglizcha tush. Toshkent. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010.-B.109

3. Sharipova L. XX asrning 70-80-yillari o'zbek she'riyatida folklorizm. – Toshkent: Fan, 2011. – 153 b.
4. Habib Siddiq. Hayot yo'lga o'xshaydi. Toshkent. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti,2008-B.48.
5. Sharopova N. Og'zaki lirika janrlariga murojaat etish tamoyili// O'zbek tili va adabiyoti. 1998. №2. 28-32-betlar

MUNDARIJA

Xoshimova Umida Talat qizi Amaliy san'at darslarida talabalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishning badiiy ta'lim nazariyasi va amaliyotdagi holati.....	3
Abduqaxxarov Murodilla Omonullo o'g'li Bolalardagi atipik pnevmoniya kasalligining vujudga kelish sabablari va uni zamonaviy tibbiyotda samarali davolash usullari.....	7
Jo'raxo'jayeva Sayyora Dedamirza qizi Boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematikaga oid mantiqiy mushohada yuritish faoliyatini rivojlantirish.....	11
Nasrullayev Bexruz Computer science scientific approaches.....	17
Mirzayeva Husnida Dilshodbek qizi Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining ahloqiy sifat kompetensiyalari.....	27
Nigmatova Mo'tabarxon Xusanovna Tanqidiy fikrlash tushunchasi va uni rivojlantirishning didaktik shart-sharoitlari.....	32
Abduvaxopova Mahliyohon Azizillo qizi G'o'zaning g.barbadense l. ingichka tolali turining turichi duragay shakllarida morfo-biologik belgilarning irsiylanishi.....	37
Qosimov Karimjon Zuhriddinovich., Maxmudov Ikrorxon Rustamxon o'g'li., Sultonov Rasuljon Shahobiddin o'g'li., Isaboyev Toxirjon Mexmonovich Chizel-kultivator lemexlarini yeyilishga chidamli materialini asoslab resursini oshirishning eksperimental tadqiqot natijalari.....	44
Yuldasheva Yulduz Muhammedovna Ta'lim jarayonini boshqarish va uning sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash.....	51
Yusupova Feruza Murtazoxonovna Ta'lim muassasalari rahbarlarining ijtimoiy-pedagogik kompetensiyasining tarkibiy qismlari.....	56
Ziyavitdinov Zafar Mahmudovich Ta'lim muassasa rahbarlari huquqiy savodxonligini rivojlantirish mazmuni va prinsiplari.....	62
Baxriddinova Muazzamxon Fazlitdin qizi Habib siddiq- hajv ustasi.....	68

UNIVERSAL XALQARO ILMIY JURNALI

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi tomonidan ixtisoslik sifatida ro‘yxatga olingan quyidagi sohalarini qamrab oladigan o‘zbek, rus, ingliz tillarida davriy ochiq elektron jurnal.

- 01.00.00 – Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 – Kimyo fanlari
- 03.00.00 – Biologiya fanlari
- 05.00.00 – Texnika fanlari
- 06.00.00 – Qishloq xo‘jaligi fanlari
- 07.00.00 – Tarix fanlari
- 08.00.00 – Iqtisodiyot fanlari
- 09.00.00 – Falsafa fanlari
- 10.00.00 – Filologiya fanlari
- 11.00.00 – Geografiya fanlari
- 13.00.00 – Pedagogika fanlari
- 19.00.00 – Psixologiya fanlari

Jurnal ta‘sischilari: “Ilm-fan fidoyilari” MCHJ

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan davlat ro‘yxatidan o‘tkazish raqami: **№ 245196**

GOST 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlararo standartlari talablari asosida bo‘lishini to‘liq ta‘minlash maqsadida, Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi o‘rnatilgan tartibda raqam taqdim etildi asosan davriy nashrlarini ISSN tartib raqami bilan belgilash uchun qo‘yidagi raqam taqdim etildi: **ISSN - 3060-4540**

Tahrirat manzili: 170805 O‘zbekiston Respublikasi, Andijon v., Marhamat t., Qashqar ko‘chasi, 189

© Jurnalda berilgan materiallarning mazmuni va haqqoniyligiga mualliflarning o‘zlari javobgardirlar.

<https://universaljurnal.uz>, info@universaljurnal.uz, +998901423938; +998902090807